

Borg og byutvikling

År 1000-1300.

Marie Louise Tønnessen

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

UNIVERSITETET I BERGEN

Vår 2017

Borg og byutvikling

Borg og byutvikling fra år 1000-1300

© Marie Louise Tønnessen

2017

Borg og byutvikling

Marie Louise Tønnessen

<https://bora.uib.no/>

Sammendrag

This master thesis explores the relation between a middle-aged castles and city developments. The cities chosen for this thesis are, Nidaros (Trondheim), Oslo, Konghelle, Copenhagen, Stockholm and London. I will compare the city developments with their castles and fortresses. Then I will discuss the cities' growth. In order to do this I will look at the sagas and archology sources. The cities have grown and developed in different ways. London is the oldest city, founded in the Roman era. The growth of a city is depended on whether it is founded or organic grown. In Norway, kings would be the founder of the cities. Snorre Sturlason has described the growth and development of in the cities in Heimskringla.

Stockholm and Copenhagen had a castle before the city emerged. In Copenhagen, the archbishop Absalon got the castle and village Hafn from king Valdemar. In Stockholm, the castle was situated in the inlet of the lake Mälaren. In Nidaros, the city emerged before the fortress. The bishop built the first castle and king Sverre built the second castle. In Oslo, there was stronghold in the city, but the fortress stood finished in 1300.

The construction and the location of the castles were important in the Middle Ages. The castles were located near the sea and were important both for protection and development of the harbour and the surrounding areas. Trade played an important role in the development of the cities and the castles. The castles also functioned as a defender of the city and the people. In some cases, it was the king's residence. The castles were monumental and some of them still stands today.

The cities, Stockholm, Copenhagen, Oslo and London are capitals. Trondheim is still a big city in Norway. The Middle Age city Konghelle, does no longer exist.

Forord

Jeg vil først rette en stor takk til min veileder Geir Atle Ersland. Tusen takk for god veiledning gjennom mastertiden. Jeg vil også takke professorer og medstudenter på masterseminaret, Middelalder.

Jeg vil takke medstudenter på master for en hyggelig tid sammen. Takk for all latter og samtaler på pauserommet. To år på master ville aldri ha blitt det samme uten dere.

Jeg vil takke mine foreldre Kjell-Petter Tønnessen og Agnes Solberg for støtte gjennom master tiden. Tusen takk til min bror Christopher N. Tønnessen og min svigerinne Ida Jacobsen for gode råd og kommentarer i mastertiden. Jeg vil også takke øvrige ven

Marie Louise Tønnessen

13.05.2017

Innholdsfortegnelse

1 Innledning.....	1
Kilder.....	15
2 Byenes oppkomst	19
London	19
Nidaros	21
Oslo	23
Konghelle	26
København	28
Stockholm.....	31
Oppsummering	33
3 Borgenes oppkomst.....	35
London	35
Nidaros	36
Oslo	38
Konghelle	40
København	43
Stockholm.....	46
Oppsummering	48
4 Funksjon.....	50
London	50
Nidaros	53
Oslo	56
Konghelle	59
København	63
Stockholm.....	67
Oppsummering	70
5 Hva skjedde videre	76
London	76
Nidaros	77
Oslo	78
Konghelle	81

København	82
Stockholm.....	84
Oppsummering	85
6.0 Konklusjon	87
Kilder og litteratur	91

1 Innledning

Problemstilling

Hva er sammenhengen mellom byutvikling og en borg? I hvor stor grad kan borger karakteriseres som et primært eller sekundært element i bydanningen. Tidsperioden i denne oppgaven er fra år 1000-1300. Det er karakteristisk for byene i middelalderen å ha borger som understreker maktforholdet i byene. Borgen var et festningsverk som kunne beskytte byen militært, men også brukes til å kontrollere byen og de funksjonene byen hadde og bybefolkningen.

Utvalg av byer

Utvalget av byene er London, Nidaros, Oslo, Konghelle, København, Stockholm. Alle disse byene ble grunnlagt i denne perioden, med unntak av London. London ble dannet i romertiden. Nidaros ble grunnlagt rett før 1000, men da som Kaupangen i 997. Utvalget av byene er gjort på grunn av de har hatt en stor rolle i de respektive landenes historie. Ikke alle byene hadde en betydning fra første stund, men har vokst til å bli betydningsfulle for dere respektive land. Fire av seks byer er hovedstad i deres respektive land. De to andre har på et tidlig tidspunkt vært hovedsteder. Det var andre byer som var med i diskusjonen, Lübeck, Visby, Tønsberg og Sarpsborg. Lübeck ble ikke tatt med på grunn av mye av kildene er på tysk og blir dermed en språkbarriere. Tønsberg og Sarpsborg var en av de tidligste bydannelsene i Norge. Sarpsborg ville vært naturlig å tatt med siden byen har borg i navnet, siden byen ble dannet på grunn av borgen. Tønsberg var også en av de tidligste bydannelsene i Norge og hadde borg på Slottsfjellet. Valget falt på å ta med de to byene i Norge som har hatt sentrale roller i Norges historien. For at oppgaven skulle få en bredere sammenligningsgrunnlag, ble vurderingen av å ha med byer fra nabolandene vektlagt mer enn å ha flere norske byer. Nidaros og Oslo ble vektlagt til å være bedre til å fylle den norske delen av oppgaven. I tillegg er Konghelle med, som var norsk i middelalderen. Dermed ble det tre norske byer med i oppgaven. I tillegg ble København fordi forskningen tar opp et interessant tema i forhold til byens tidligste historie. Stockholm ble tatt med fordi her er også kildemateriale om byen og borgens tidligste historie interessant å ta med. Sagaene tar opp en borgdannelse før det har blitt dannet en by. Stockholm er den yngste av byene i utvalget og den blir dannet bare 50 år før oppgavens slutt. På grunn av det interessante med bydannelsen og borgdannelsen er den med i utvalget. London er med for å være en kontrast til de nordiske

byene. London har tilknytning de nordiske landene og det derfor ikke helt unaturlig å ha med denne byen i utvalget. De nordiske rikene har i vikingtiden hatt en innflytelse på England og London. En stund hadde de dansk konge, noe som blir skildret i sagaene.

Bergen er en annen by det ville vært et naturlig valg når det gjelder byhistorie i Norge i middelalderen. Kildemateriale for Bergen i middelalderen er større enn de andre. For denne oppgaven vil det bli mer spennende å bruke Nidaros og Oslo, av de fremtredende byene i middelalder Norge. I oppgaven kan det virke som om Bergen ikke er tatt med i betraktningen når det gjelder kirke- og kongemakten. Det kan virke som om residensbyen går fra å være i Nidaros til Oslo. Dette er ikke tilfelle. Kongen satt i Bergen i tiden mellom Nidaros og Oslo. Bergen var en sentral by i Norge på denne tiden og kongene valgte å byen som sitt hovedsete.

Metode

Leidulf Melve skriver i artikkelen *Komparativ historie: Ei utfordring for historiefaget*,¹ at historikere, spesielt middelalderhistorikere bør være flinkere til å bruke komparativ metode.² Det er flere måter å bruke komparativ metode på, man kan undersøke likheter og ulikheter i undersøkingsfeltet. For å beskrive byutvikling og måten byen ble bygd passer komparativ metode nyttig. Byer kan ha likhetstrekk i oppbygning og konstruksjon. Man ble gjerne inspirert av andre byer. I artikkelen trekker Melve fram og diskuterer forskjellige forskeres syn på komparativ metode. Avhengig av faglig bakgrunn betrakter man byutviklingen forskjellig slik at man kan komplettere analyse av utviklingen med andre fagfolks betraktninger. Man bruker forskjellige metoder for å se på forskjellige strukturer i et system eller en institusjon. Man kan bruke metoden for å teste en årsakshypotese. Noen deler inn komparativ metode inn i kategorier for hvordan de brukes.³

Oppgaven blir en komparativ oppgave. Kapitlene har en tematisk struktur. Det begynner med byenes oppkomst i kapitel 2. Der etter blir byene gått igjennom etter kronologisk rekkefølge. Den eldste byen blir presentert først og den yngste sist. De neste kapitlene er borgens oppkomst, funksjonen til byen og borgen og hva som skjedde etter 1300. De andre kapitlene har også en tematisk og kronologisk oppbygning akkurat som kapitel 2. Ved å ha denne oppbygningen av oppgaven får man presentert det særegne ved vær by og man får en bedre oversikt over byene. Dette gjør det også enklere å se likheter og ulikheter med byene, og man

---

¹ Melve, Leidulf, 2009, *Komparativ historie: Ei Utfordring for historiefaget*, i Historisk tidsskrift

² Melve, Leidulf, 2009, s.63

³ Melve, Leidulf, 2009, s. 68-69

får sammenlignet dem til slutt. Denne sammenligningen er med på å besvare problemstillingen på en god måte.

Komparativ metode er å sammenligne noe, som fenomener, politisk styre og administrativt styresett. Ved å bruke komparativ metode får man muligheten til sammenligne noe som kan gi større innsikt i en sak. Den brukes til å se likheter og ulikheter. Metoden er med på å gi en større forståelse og se flere sider av sakene man sammenligner. I denne oppgaven er komparativ metode valgt fordi den gir en større innsikt i forskjellen mellom byene og deres tilblivelse. Den er med på å svare på problemstillingen slik om man kan se likheter eller ulikheter i temaet.

I utvalget av byer er det noen av dem som har tilnærmet lik situasjon. I København og Stockholm har det vært en borg før det ble en by. I Oslo og Trondheim var byen der før man fikk et tilstrekkelig forsvarsanlegg. I Konghelle kom byen og borgen på samme tid. I London er det litt usikkert, men romerne skal ha hatt et forsvarsanlegg i forhold til grunnleggelsen av byen. Med dette ser man at det går an å utføre en sammenligning på disse byene. Det er mulig å bruke disse byene for å løse problemstillingen. Prosessen til å bli en by har vært ulike for alle byene, men det fortsatt fullt mulig å gjøre en komparativ analyse av disse byene.

Absalon fikk landsbyen og borgen Havn i gave fra kong Valdemar. Dette indikerer at det har allerede ligget en borg før landsbyen fikk bystatus. Dette skjedde i 1167 og blir regnet som byens grunnleggingstid. Det som er usikkert er om forsvarsanlegget var en kongsgård, kastell eller en borg. Beliggenheten til dette forsvarsanlegget er også usikkert, siden man ikke har funnet noen arkeologiske spor. Absalon bygget en borg til etter at han overtok landsbyen Havn.

Ifølge sagaene var det et kastell ved utløpet av Mälaren i Olav den helliges tid. Dette er nesten 200 år før byen skal ha eksistert. Det er også funnet arkeologiske funn som tyder på at det har vært et forsvarsanlegg før byens eksistens. Byen ble grunnlagt i 1252 av Birger jarl. Disse byene ble grunnlagt med nesten 100 års mellomrom. Det er likheter ved at borgen kom før byen og det gir også et grunnlag for sammenligning.

Nidaros ble grunnlagt i 997 og var da en kjøpstaden Kaupangen.⁴ Det ble bygget en kongsgård av både Olav Tryggvasson og Olav den hellige, men det står ikke nevnt om kongsgårdene var brukt til mer forsvarsanlegg. Erkebiskop Øystein er den første som bygger

---

⁴ Blom, Grethe Authén, 1997, s.35

et forsvarsanlegg i Nidaros. Senere bygger kong Sverre en borg av stein. Dette var en mer solid borg enn forsvarsanlegget til erkebiskopen som var av tre.

Oslo ble grunnlagt tidlig på 1000-tallet.⁵ Kongsgården blir regnet som forsvarsanlegget i Oslo. Det ble bygget forsvar rundt kongsgården. På slutten av 1200-tallet begynte byggingen av Akershus festning. Kongsgården lå inni bosetningen i Oslo, mens festningen ble plassert på en høyde ved innløpet til Oslo. Disse forsvarsanleggene kom til senere enn bydannelsen.⁶

Konghelle ble grunnlagt av Sigurd Jorsalfare. Det er skrevet i sagaen at Sigurd grunnla byen og anla et kastell. Senere ble det oppført en borg på Ragnhildsholmen. Den ble anlagt av Håkon Håkonsson og ble bygget på 1200-tallet.⁷ Det ble bygget en ny borg like ved Konghelle, Båhuslen festning.⁸

London er den eldste av byene i utvalget. Den ble dannet i romertiden og på denne tiden bygget man en mur rundt byen. Vilhelm Erobreren bygget Tower of London. Dermed fikk byen et stort monumentalt forsvarsverk. Det ble også bygget to mindre forsvarsverk ikke langt fra Tower. Dette var Baynard's Castle og Montfichet Castle.⁹

Utfordringene har blant annet vært å sammenligne byene. Det er fordi de er dannet på forskjellige tider, dermed må man alltid ha i mente at de er grunnlagt på forskjellige tider og på forskjellige vilkår. Det er fullt mulig å sammenligne byene, men man må også tenke på at de er dannet i forskjellige perioder og under forskjellige politisk styre. Byene er fordelt på fire forskjellige land, Norge, Sverige, Danmark og England. De tre nordiske landene har delt mye historie oppgjennom årene. De har alle vært i union med hverandre, men dette skjer utenfor tidsperioden for denne oppgaven. De har noen fellestrekk, men har utviklet seg på forskjellige stadier. De administrative og politiske styre i landene har hatt forskjellig utvikling. Uansett har disse landene hatt mye med hverandre å gjøre. De er naboland og har vært i konflikt med hverandre. I dette har Konghelle vært sentrum av konflikter. Det ligger i dagens Sverige, men tilhørte Norge i middelalderen. Stedet var også til stor interesse for Danmark, på grunn av plasseringen i forhold til alle de tre nordiske rikene. Grensesettingen var også noe annerledes enn i dag. Det ene eksemplet var som nevnt Konghelle, som lå i Bohuslen, som igjen var norsk eiendom. Et annet eksempel er Skåne, som i middelalderen var dansk, men som i dag er

---

⁵ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 39

⁶ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 152

⁷ Stibeus, Manus, i *Kungahälla*, s. 159

⁸ Erslund og Holm, 2000, s. 94

⁹ Brooke, Christopher, 1975, s. 30

svensk. Dette område var også et viktig område som skapte mye konflikter mellom Sverige og Danmark. En annen utfordring er å sammenligne London med de nordiske byene. Vikingene fra de nordiske landene har vært med på å forme Londons historie, så noe sammenligningsgrunnlag er det også mulig å gjøre her. Londons grunnleggelse skjedde lenge før noen av de andre byenes dannelse. London var dannet allerede i romertiden. Dette gjør at Londons utvikling har skjedd over lengre tid enn de andre byene. London har hatt påvirkning fra nordiske landene og det samme kan de nordiske rikene ha hatt av London. Det vikingene møtte i London var en bystruktur som kan ha vært annerledes enn det de er vant til. I London hadde man gatestruktur fra romertiden og byen hadde en mur rundt seg. Dette var før normannerne kom til London og de kom rundt 1066. Hvis man ser på en av de nordiske byene som var by på denne tiden, er Nidaros en av dem. Nidaros var et kjøpstad og var tettbebyggelse. I areal var London større, men Nidaros var i begynnelsen på en by. Kaupangen var ikke bygget inn slik som London var. Det er sannsynlig at man har tatt ideer fra hverandre når det gjelder struktur av byen eller hvert fall blitt inspirert. Det var ved dansk styre at muren forsvant rundt London.

Sagaverkene er på norrønt og det finnes oversettelser av dem. En må ta høyde for at det er noe som har blitt oversatt på grunn av språkvanskligheter. Man må også ta høyde for at når man leser oversettelser av sagaverkene, at det kan være feil i oversettingen eller at oversetteren har tolket det på en annen måte enn originalen. Fremgangsmåten i arbeidet med de norrøne sagaene har vært å lete etter byene i sagaene. Der etter se om man finner ordet for borg eller kastell i sammenheng med byen. Der etter prøve å forstå det som er beskrevet i sagaen. Ved bruk av oversettelser av har den norrøne og oversettelsen blitt prøvd ved å sammenligne noen setninger for å se om de stemmer overens. Dermed kan man finne ut om man har funnet den riktige beskrivelsen og hendelser. Det er alltid noen fallgruver man må ta hensyn til i arbeidet med kildene. Oversettelsen kan ha mangler fordi den ikke har oversatt hele sagaen. Hvis man ikke behersker norrønt språk, må man ha forbehold om at man kan ha oversatt eller misforstått noe i arbeidet med kildene.

Snorre Sturlason skrev Norges kongesagaer. Når man leser sagaene legger man fort merke til at Snorres fokus er på kongene. Hans verk er en hyllest til kongene og deres prestasjoner i riket. Dette ser man spesielt igjen i konger som har dannet en by. Bydannelse aspektet hang høyt i Snorres beskrivelser av kongene. I flere av beskrivelsene av byene ser man hvor stor vekt Snorre legger vekt på hva kongene har gjort for byen. Dette gjelder også til en viss grad

da han beskriver om kongene har satt opp en borg i byen eller ikke. Det er også viktig å huske at Snorre skrev sagaene 200 år etter at hendelsene skal ha skjedd. Derfor må man være nøye i vurderingene av hendelser i sagaene. Man må kunne se om man kan skille det som er informasjon fra det aktuelle året eller om det er noe fra Snorres samtid. Dette er en fallgrube man kan gå på i vurderingene av hendelsene i sagaene. Derfor må man også være kildekritisk til det man leser.

Bydefinisjoner

Denne oppgaven handler om byer og deres grunnleggelse. Tidligere forskning forsøker å forklare hvorfor en bosetning eller landsby får bystatus i middelalderen. Bydefinisjoner blir diskutert hos flere forskere. Vurderingen av om byene ble grunnlagt eller vokste fram fra et førurbant stadium er knyttet til hvordan begrepet by blir definert.

Et eksempel på dette er fra forfatteren av *Bergens Fundas*. *Bergen Fundas* ble ferdig skrevet i 1559 og forfatteren er ukjent.¹⁰ Forfatteren ser på byens grunnleggelse og beskriver funksjonen til det administrative systemet i byen. For forfatteren var det viktig å understreke at byen først ble residensby når kongene bestemte seg for å bo i byen. Dermed beskriver forfatteren mer hvordan byen fungerte istedenfor å ta for seg byen som et begrep.

Nils Ahnlund var en svensk historiker. Han har skrevet *Stockholms historia före Gustav Vasa* som ble utgitt i 1953. Han definerer ikke hva som kjennetegner middelalderbyen, men han beskriver bystrukturene i Stockholm. Dette kan man tolke som en definisjon på begrepet av by i middelalderen. Han tar utgangspunktet i borgerne og deres gjøremål i byen. De var borgere som drev handelsvirksomhet. De var med på å bestemme utformingen av det administrative styre i byen.¹¹ Når det gjelder fremveksten av Stockholm skiller Ahnlund mellom byen og landsbygdene gjennom byloven, *Bjätkörätten*. Den beskriver innbyggernes rettigheter og plikter i byen og har ifølge Ahnlund blitt påvirket av andre lover som den tyske arverett loven. Et segl fra slutten av 1200-tallet er fra borgerne i byen Stockholm.¹²

Maurice Beresford er en engelsk historiker og middelalderarkeolog. I 1967 ga han ut boken *New Towns of the middle ages, Town Plantation in England, Wales and Gascony*. Den omhandler bydannelser i England, Wales og Gascogne. Han vurderer om byene vokste frem eller om de ble grunnlagt. Han beskriver også hvor stor rolle grunnleggeren har i bydannelsen.

---

¹⁰ Sørli, 1957, *Bergen Fundas*, s. 7

¹¹ Ahnlund, Nils, 1953, *Stockholms historia före Gustav Vasa*, s. 122

¹² Ahnlund, 1953, s. 143

Han trekker sammenligninger mellom landene i forhold til hvordan byene ble dannet. Han beskriver hva som skiller en landsby og en by. Hans definisjon av bybegrepet fokuserer mer på grunnleggerens rolle i byen. En by som blir anlagt av en grunnlegger ble ofte lagt et sted hvor det ikke var en bosetning fra før. Byen kunne bli anlagt som en utvidelse av en bosetning eller landsby.¹³ Byborgerne var håndverkere og handelsmenn, mens de som bodde i landområdene rundt var stort sett bønder. I byen hadde man større muligheter til å drive med håndverksyrker og handel på markedsplassen. Landsbyen kunne være avhengig av en by til å få solgt sine varer.¹⁴

Knut Helle var norsk middelalderhistoriker. Han definerer bybegrepet med tanke på Bergens fremvekst. Han mener at når en by blir til, forandres den både topografisk og administrativt. Topografisk ved fortetning av bebyggelsen slik at den skiller seg fra bygdene omkring. Administrativt ved at den utvikler et handelssentrum og et sentrum for både kongemakt og kirke. Byen måtte også være et viktig for bygdene omkring, blant annet for handel og utveksling av tjenester. Ifølge Helle skjedde alt dette med Bergen i løpet av 1100-tallet.¹⁵ Byen hadde en egen struktur som skilte seg fra bygdene i området, og den utgjorde en selvstendig rettslig og administrativt enhet. Her sammenligner Helle med byer som ble grunnlagt i Europa i middelalderen.¹⁶

Gunnar Svahnström har skrevet om Visbys historie. Han bruker et sitat fra historikeren Adolf Schück for å diskutere bybegrepet. «en tätare bebyggelse, vars invånare på grund av sin gemensamma handelsintressen bildade en samhällsenhet i ekonomiskt eller rättsligt avseende eller i bägge dessa hänseenden».¹⁷ I sitatet blir byen beskrevet som et sted der man har både økonomiske og rettslige senter. Han kommer også fram med en annen definisjon av bybegrepet der han beskriver byens funksjonelle struktur og hvordan landområdene rundt er avhengig av byen. Det er utformingen av byen, den topografiske delen og til slutt den rettslige delen.¹⁸ Svahnström bruker disse teoriene om bybegrepet til å diskutere når Visby ble en by. Ut i fra disse to definisjonene er det mulig å si at Visby kan ha blitt by i to forskjellige tider.

---

¹³ Beresford, 1967, s. 55

¹⁴ Beresford, 1967, s. 58

¹⁵ Helle, Knut, 1982, *Bergen bys historie*, s. 6-8

¹⁶ Helle, 1982, s. 10

¹⁷ Svahnström, Gunnar, 1984, *Visby, under tusen år*, s. 47

¹⁸ Svahnström, s. 47

Bruker man den første definisjonen kan man si at Visby var by allerede på 1100-tallet. Velger man den andre definisjonen er det ikke før på 1200-tallet at Visby kan regnes som en by.¹⁹

Hanne Fabricius har skrevet om *Københavns Topografiske utvikling indtil 1300*. Hun definerer en by i middelalderen til å bestå av en permanent bebyggelse og som har et større innbyggertall enn bygdene rundt. De som bor i byen er spesialister i et yrke som de utøver, som handelsmenn og håndverkere. Torget var også nødvendig for ha status som by, men man måtte ha handelsrettigheter gitt av byens administrative ledelse. Byen og byens innbyggere måtte betale skatt til byen.²⁰

Disse forfatterne legger vekt på ulike elementer i definisjonene av byene. Flere av disse forfatterne trekker frem skillet mellom bygd og by. Byen må forandres topografisk og administrativt for å skille seg ut i fra bygdene omkring. Byen måtte være et handelssentrum slik at omlandet kunne benytte seg av dette. Forfatterne tilpasser definisjonene etter hvilke byer de skriver om og de vektlegger forskjellig elementer i ulik grad. Derfor er det også noen ulikheter i definisjonene.

Ut fra Knut Helle forståelse av bybegrepet kan man utlede følgende definisjon av en by i middelalderen: Byen er i forandring topografisk ved at det blir en tettbebyggelse og at den skiller seg fra bygdene i omkring. Byen er administrativt sentrum for, handel, konge- og kirkemakt. Byens egen struktur var viktig for å skille byen og bygden. Det gjorde også byen til en selvstendig rettslig og administrativt virksomhet. Denne definisjonen er universell og kan derfor brukes på flere byer i forskjellige land. I denne oppgaven blir denne definisjonen viktig til å se på byenes grunnleggelse og utvikling.

Tidligere forskning omkring bydannelse

Tidligere forskning har undersøkt og vurdert om byen er blitt grunnlagt eller har vokst frem. I tillegg til hvordan byen vokste frem, Man må ta stilling til hvem som har hatt innflytelse på bydannelsen. Når en by er anlagt er det oftest tydelig hvem som har bestemt eller forordnet bydannelsen.

Ved andre bydannelser er det senere blitt trukket i tvil om dette stemmer og om det er andre faktorer som er årsak til bydannelsen. I *Heimskringla* beskriver Snorre Sturlasson klart hvem som har grunnlagt av de forskjellige norske byene. Det alltid en monark som får æren av å

---

¹⁹ Svahnström, s. 47

²⁰ Fabricius, Hanne, 1999, *Københavns Topografiske Udvikling indtil 1300*, s. 22

være grunnleggerne. I Trondheim er det Olav Tryggvasson, i Oslo er det Harald Hardråde, i Bergen Olav Kyrre og for Konghelle var det Sigurd Jorsalfare. Alle disse var konger på det tidspunktet de får æren for å ha grunnlagt byen. I England ser man det samme. I England er det Edvard I som får æren for å ha bestemt hvor byer skal bygges. I Frankrike ser man at det har vært flere som har fått æren av å ha vært årsaken til at byen ble anlagt. Maurice Beresford legger i sin beskrivelse av begrepet «plantation towns» vekt på grunnleggerens rolle for byen også i byens videre utvikling. Han måtte også være beskytter for byen etter at den ble til og for at den skulle lykkes i sin videre eksistens og utvikling. Av denne grunnen måtte grunnleggeren også ha en aktiv rolle i styre av byen. Han påpeker at spesielt i Frankrike var det viktigere at flere byer ble anlagt i samme periode for at den skulle lykkes. Dette kom samtidig med en stor befolkningsvekst.²¹

Noen byer har ingen bestemt grunnlegger. Maurice Beresford bruker betegnelsen «organic towns» på disse byene. Knut Helle bruker betegnelsen «fremvokste byer». Ved å bruke begrepet «organic towns» mener Beresford at byen har vokst av nødvendighet og med en hensikt eller at en landsby har fått bystatus.²² Knut Helle viser til at selv om en by er en «fremvokst by» så kan en lokal hersker eller konge hatt stor betydning for byens utvikling, selv om personen selv ikke har grunnlagt byen. Han viser som eksempel Bergen, som han heller vil si er en fremvokst by enn en anlagt by.²³

Ahnlund benytter seg av krøniker og sagalitteratur for å forsøke å finne kilder om Stockholm før 1200-tallet, men han finner lite.²⁴ I de første kapitlene i boken ser Ahnlund på om det er noe som tyder på bydannelse før 1250, men mangelen på kilder gjør det vanskelig å konkludere om det var en bosetning der før Stockholm ble anlagt som by.²⁵ Det er ikke før jordbøkene til Gustav Vaasa ble skrevet at man får en oversikt over eiendom og skattelister tilhørende områdene rundt Stockholm.²⁶ Stockholms beliggenhet er ideell for sjøfartshandel. Det er også mulig å komme til Stockholm fra innlandet. Gamlebyen som ligger på en holme er tilknyttet to malmer (høyder) som er landfaste. Birger jarl blir regnet som Stockholms grunnlegger. Ahnlund nevner at Stockholm for første gang blir nevnt som by i en traktat Birger jarl (1210-1266) inngikk med Lübeck. Denne slo fast at Lübeck skulle gi Stockholm

---

²¹ Beresford, 1967, s. 31

²² Beresford, 1967, s. 5

²³ Helle, 1982, s. 113

²⁴ Ahnlund, s. 79

²⁵ Ahnlund, s. 120

²⁶ Ahnlund, s. 41

beskyttelse mot fiender. Tyskerne som bosatte seg i Stockholm måtte også tilpasse seg svenskene regler og kalle seg selv for svenske. Tyskerne skulle til gjengjeld være med på rådssamlinger.²⁷

Ifølge Hanne Fabricius er det vanskelig å finne eksakte kilder til når København først ble nevnt som by. Siden det ikke finnes tidlige kilder på eldste bosetningen av København, bruker Fabricius arkeologiske kilder til finne spor etter den eldste delen av byen. De arkeologiske funnene som er gjort i Københavns gater, bruker Fabricius til å diskutere om det fantes en bebyggelse der fra slutten av 1000-tallet til 1100-tallet. Materialet som Fabricius analyserer er blant annet fiskebein og de materiale man har brukt for å bygge hus og gateløp.²⁸ Det hun kommer fram til er at det kan ha vært en handelsplass som først og fremst var for bøndene i området, men handelsplassen kan også hatt kontakt og forbindelser med utlandet. Hun trekker også den konklusjonen at denne handelsplassen ble så viktig at man så på det som en nødvendighet å gi den beskyttelse, ved å sette opp en borg.²⁹

København blir nevnt i et brev fra pave Urban i 1186. Dette stadfester biskop Absalon overtakelse av København.³⁰ Det er første kilden på at København eksisterte. Byen blir ikke nevnt som København, men som Hafn. Dette viser seg også i flere andre kilder. Saxo, som skrev et verk om Danmarks historie på latin, nevnte byen tidligere. I sine latinske tekster bruker Saxo to navn på byen, Mercatorum portus (kjøpmennenes havn) og negotiatorum portu (storkjøpmennenes havn).³¹ Fabricius innleder til en diskusjon om byens eksistens kan ha vært eldre, men da under navnet Hafn. Hun konkluderer med at Hafn er en eldre versjon av København. Det er fordi fra 1200-tallet begynner kildene å bruke København mer enn Hafn. Derfor må Hafn være en eldre versjon av København.³²

Byutforming

Ahnlund fokuserer på historien om monarken bruk av Stockholm. Han prøver å finne når Stockholm ble residensby for de kongelige. Tyske kjøpmenn, hanseatene, hadde stor innflytelse på Stockholm i byens tidlige utvikling. Ahnlund beskriver hvordan det

---

²⁷ Ahnlund, 1953, s. 117-118

²⁸ Fabricius, 1999, s. 182

²⁹ Fabricius, 1999, s. 188-189

³⁰ Fabricius, 1999, s. 23

³¹ Fabricius, 1999, s. 79

³² Fabricius, 1999, s. 78-80

administrative ansvaret for byen var delt mellom svenske og tyske menn.³³ Han beskriver hvor viktig Stockholm var som knutepunkt for handel. Byen lå langs en av de viktige sjøfartsårene i middelalderen.³⁴ Ahnlund beskriver også hvor mye sjøfartshandel hadde å si for utviklingen av Stockholm som by. Svenskene handlet med de baltiske landene. De hadde kontakt med Lübeck og fra Lübeck har man har kilder til Stockholms handel i Østersjøen.³⁵

Birger jarl startet den første byplanleggingen til Stockholm. Stockholm var inspirert av europeiske byplanlegging, spesielt tysk, ifølge Ahnlund. Grunnen til at han mener Stockholm var inspirert av tysk byplanlegging er hvordan kirken, rådhuset og torget er plassert i forhold til hverandre. Dette gjenspeiler tyske middelalderbyer. Ifølge Ahnlund begynte bebyggelsen av Stockholm på høyden av holmen og beveget seg nedover.³⁶ Fra bydannelsen fra ca. 1250, fikk Stockholm klostre, kirke og slott som preget utformingen av byen. Det kom tidlig opp en bymur som gikk rundt deler av holmen. Etter hvert som det ble behov for mer plass, begynte Stockholm å bre seg utover Norrmalm og Södermalm.³⁷ Den som tok over utformingen av byen etter Birger jarl, var kong Magnus Ladulås (1240-1290). Han anla klostre og kirker. Ifølge Ahnlund er kjennetegnet på Stockholm i denne tidlige fasen at byen var en blanding av svensk og tysk.³⁸ Det er unikt for Stockholm i forhold til andre byer i denne oppgave, at tyskerne hadde like mye makt og ansvar for byutviklingen fra starten av. Det skjedde ikke i de andre byene i like stor grad.

Fabricius beskriver Københavns utsende og utforming. Københavns beliggenhet gjorde den ideell for handel på Østersjøen. Sjøfarten på Østersjøen ble viktigere i middelalderen. Hun prøver å gjenskape gatesystemet i middelalderbyen København. Kildene i form av opptegninger av gatestrukturen har forsvunnet i bybranner på 1700-tallet og gjør det vanskeligere å gjenskape gatesystemet og bygningsstrukturen.³⁹ Fabricius vurderer om København tidligere har vært en forlengelse av Roskilde, siden København hadde bedre tilgang til kysten enn Roskilde. I middelalderen gikk det en vei mellom København og Roskilde. Av kirkelige bygg hadde København bare en kirke som var satt opp før 1200-tallet. De arkeologiske kildene ble brukt til å stadfeste Københavns tidligste oppkomsten av. Kildene kan også brukes til å vurdere byens utformingen. Man har funnet spor etter

---

³³ Ahnlund, 1967, s. 179

³⁴ Ahnlund, 1967, s. 186

³⁵ Ahnlund, 1953, s. 228

³⁶ Ahnlund, 1953, s. 123

³⁷ Ahnlund, 1953, s. 136-137

³⁸ Ahnlund, 1953, s. 144

³⁹ Fabricius, 1999, s. 23

bosetninger som viser hvordan bebyggelsen var i Københavns tidligste historie. Det var ikke før på 1200-tallet da flere kirkebygg ble reist at byen begynte å ekspandere. Dette kan være fordi byen fikk handelsprivilegier på midten av 1200-tallet.⁴⁰

De enkelte byene

London

I 1598 skrev John Stow *A Survey of London*. Her beskriver han hvordan London så ut på denne tiden, men han ser også på hvordan den har forandret seg fra romertiden. Med dette får man også et innblikk i hvordan London har sett ut fra år 1000-1300. Hans beskrivelser er et hjelpemiddel til å finne ut hvordan borg og byen var. London er en komplisert by å finne ut hvordan borgen har ligget i byen og om det er flere borger. Med John Stow sine beskrivelser er det mer beskrivende om byen enn det man finner i sagaene. John Stow beskriver også hvilke bydeler som finnes i London i 1598. Disse delene får etter hvert egne kapitler hvor han beskriver hvordan de har vært oppgjennom årene og hva som er det viktigste med disse bydelene. Han beskriver også hvordan hverdagslivet i London er, dette gjør han å skrive om skoler, handel, orden og regler. Han skildrer hvordan byen så ut ved å beskrive bydelene, broene og borgene.

Gustav Milne er en engelsk arkeolog og har skrevet boken *The Port of Medieval London*. Hans studiefelt i boken omhandler arkeologiske utgravninger som er gjort langs Themsen. Themsen og dens virksomhet blir hovedfokuset i boken. Han går systematisk igjennom tidsperiodene til Londons historie. Fokuset er liv og virke langs Themsen i middelalderen. Handelsvirksomheten som foregikk på Themsen er det største temaene. Han tar også opp hvordan bebyggelsen langs elven var i middelalderen. I den sammenheng blir forsvarsverkene nevnt. Baynard's Castle og Tower of London lå langs Themsens bredde.

Nidaros

Den norske historikeren Grethe Authén Blom skrev i 1956 første bindet i *Trondheims bys historie*. Til byjubileet i 1997 ble Trondheims by historie gitt ut på nytt i en redigert utgave. Det har skjedd mye innen forskningen på Trondheims bys historie mellom 1956 og 1997. Historie som vitenskap har også utviklet seg i denne perioden. I 1956 utgaven var det ikke krav fra redaksjonen å ha med sakregister og bibliografi. Dette påpeker Blom i forordet til

---

⁴⁰ Fabricius, 1999, s.191

1997 utgaven. Hun legger til at 1956 boken er passé og overflatisk.⁴¹ 1997 utgaven inneholder noter og bibliografi, noe som er mer i tråd med historiefaget i dag. I den første utgaven av boken kunne man merke at det var en annen måte å skrive historie på enn i dag. Den hadde et mer fortellerpreg over seg enn den utgaven som kom i 1997. Den siste utgaven av Trondheims bys historie er oppbygd både kronologisk og tematisk. Det er enklere å finne frem i 1997 utgaven ut ifra hvilke tema man trenger informasjon om enn i 1956 utgaven.

Helge Nilsen ga ut i 1976 en revidert utgave av sin hovedoppgave fra Universitet i Bergen fra 1974. Tittelen på hovedoppgaven er *Norrøne historieskriveres syn på de eldste norske byenes oppkomst og tidlig utvikling*. I denne avhandlingen er de mest interessante byene Oslo, Konghelle og Nidaros. Nilsen går gjennom flere sagaverk og henter informasjon om byene. Først presenterer han sagalitteraturen og etter det legger han frem byene. Han har laget et skjema som blir presenter på begynnelsen av kapitlet om hver by. Dette skjemaet viser i hvilke saga byen har blitt nevnt eller utelatt. Deretter sammenligner han norrøne tekstene der innholdet omhandler det samme om byen, for eksempel beskrivelse av oppkomsten til byen. Det blir en systematisk og analytisk gjennomgang av kildene.

Oslo

Den norske arkeologen Erik Schia utga boken *Oslo innerst i Viken* i 1991. For å diskutere Oslos eldste historie bruker han arkeologiske kilder og saga litteratur. Kildene bygger på hverandre og kan være et supplement når den ene kilden mangler noe konkret bevis. Dermed blir det et fint samspill ved bruk av arkeologiske kilder og sagalitteraturen.

Byen Eikaberg er det bind 1 i Oslos bys historie som er skrevet av Arnved Nedkvitne og Per Norseng. Den tar for seg Oslos tidligste historie. De går kronologisk frem og begynner med det eldste funnene av tettstedet. Deretter diskuterer de hvordan tettstedet utviklet seg til å bli en by.

Konghelle

Boken *Kunghälla, problem och forskning kring stadens äldsta historia* er et samarbeidsprosjekt som går på tvers av fagretninger. Forskere fra både Norge og Sverige har samarbeidet på prosjektet. Den er også et samarbeid mellom historikere og arkeologer. Museer er også innblandet i prosjektet. Boken baserer seg på arkeologiske utgravninger som

---

⁴¹ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 7

har funnet sted i Konghelle. Sagaene er en av de viktige skriftlige kildene som blir brukt i boken. Siden Konghelle ikke lengre finnes, er de arkeologiske funnene viktig i forhold til å forstå byens betydning i middelalderen. Informasjonen av byen har vært mangelfull og derfor ville forskerne undersøke mer om byen slik at man har mer materiale å jobbe med i ettertid. De setter Konghelles oppkomst i en større kontekst da de ser på byvekst i både Norge og Sverige. Dette er for å finne ut om det er noen likheter eller ulikheter i fremveksten av byer i Norden.

København

Jørgen Olrik har oversatt Saxos danesaga, denne utgaven er fra 1925. Den er i to bind. Det første bindet handler om dansk historie fra oldtid og til eldre middelalder. Det andre bindet handler om borgerkrig og Valdemars tid. Begge bind er delt opp i to deler, derfor blir det til sammen fire deler. Saxo nevner de andre byene som er i utvalget mitt. Det blir ikke nevnt noe om borgene.

Saxo var erkebiskop Absalons skriver. Derfor er det mye av det som er skrevet ned som kom fra Absalon. Absalon er også sentral i sagaen og er nevnt opptil flere ganger. Saxo har en egen del om kong Valdemar i boken. Kong Valdemar og Absalon var halvbrødre, men det står ikke noe om gavebrevet eller at kong Valdemar ga borgen og landsbyenbyen Havn til Absalon.

Erik Kjersgaard skrev første bind i Københavns historie, *Byen og borgen Havn*, i 1980. Denne boken tar for seg den tidligste av Københavns historie til 1600. Den første delen av boken handler om byen og borgen Havn. Det første han undersøker er om det fantes noe tendenser til beboelse i bronsealder og vikingtiden. Kjersgaard gjengir stadfestelses brevet fra pave Urban.

Hanne Fabricius har skrevet boken *Københavns Topografiske Udvikling indtil 1300*, som ble utgitt i 1999. Fabricius går systematisk til verks i boken og tar opp tidligere forskning. Ofte setter hun tidligere forskning i tvil og prøver å utfordre for å finne en troverdig teori. Flere av den tidligere forskningen handler om Havns tidligste historie. For å gjøre dette bruker hun arkeologiske kilder og historiske kilder.

Et av temaene som er mye diskutert hos både Kjersgaard og Fabricius, er Østergård. Diskusjonen om hva Østergård funksjon, har pågått en stund. Grunnen til diskusjonen i

historikermiljøet om Østergård er fordi man er usikker på borgen i Havn. Absalon skal ha fått byen og borgen Havn i gave. Spørsmålet er hvor beliggenheten til denne borgen var og hvordan den så ut.⁴² Kjersgaard mener at Østergård har vært borgen i Havn. I tillegg til denne Østergård skal det ha vært et tårn, som Kjersgaard har lokalisert til å være Kringlen. Fabricius avviser denne teorien. Hun mener at Østergård har vært en kongsgård.⁴³

Stockholm

Den svenske historikeren Nils Ahnlund ga ut i 1953 boken *Stockholms historia före Gustav Vasa*. Her går han kronologisk gjennom Stockholms historie.

Anders Ödman skrev boken, *Stockholms tre borgar*, i 1987. Prosjektet er hentet fra arkeologiske utgravninger som begynte på Helgeandsholmen i 1978. På grunn av nye bygninger som skulle bygges der, kunne man utføre en arkeologisk utgravning. Helgeandsholmen var sentral i Stockholms utbredelse i middelalderen.⁴⁴ På grunn av bebyggelser, hadde man ikke fått gjort noen undersøkelser der. Ödmans bok baserer seg på arkeologiske funnene ved dette prosjektet og med dette et spesielt blikk på borgene. Først går han igjennom tidligere forskning og arkeologiske metoder som ble brukt i utgravningen. Deretter har han et kapittel for hver borg, som han går systematisk igjennom. I hvert kapittel ser han også på den økonomiske og administrative forholdene i området på den tiden borgene ble bygget. I prosjektet på Helgeandsholmen brukte man naturvitenskapelige metoder for å bevise borgenes grunnleggingsperiode og kartlegge menneskeaktivitet.⁴⁵

Kilder

Arkeologiske kilder

I denne oppgaven blir det henvist til flere arkeologiske materiale. De er med for å sammenligne med sagalitteraturen. De arkeologiske materiale blir sammen med sagalitteraturen en måte å få frem poengene i oppgaven. Det som man må passe seg for er at det ikke blir en arkeologisk oppgave. Å gå tverrfaglig i denne oppgaven er spennende, men det er også en historie oppgave og man må passe på å ikke gå over den fine linjen til at det blir en mer arkeologisk oppgave. Svarene man får fra arkeologien er også viktig supplement for å skrive en historieoppgave som denne. Dette gjelder spesielt om man forsker på

---

⁴² Fabricius, Hanne, 1999, *Københavns Topografiske udvikling indtil 1300* s. 156 -158

⁴³ Fabricius, 1999, s. 170

⁴⁴ Ödman, 1987, s. 187

⁴⁵ Ödman, 1987, s. 44

middelalderen. Siden det er flere spor etter bygg eller byutvikling som har blitt borte fordi byene har utviklet seg over tid. Det finnes fremdeles noen spor fra middelalderen, som bygg som har bestått. Et eksempel er Tower of London. Gatestrukturen og gatenavn kan man se konturer av middelalderens bystruktur. Det blir nevnt noen arkeologiske begrep i denne oppgaven. Kulturlag finner arkeologer i deres utgravninger. Det som utgjør kulturlag er det som mennesker har kastet fra seg og er med på å bygge opp bakkenivået. Kulturlag er viktig materiale for å kunne se hvordan man levde før i tiden. Det kan gi en indikasjon på kostholdet, hvilke klær de brukte og flere hverdagslige gjøremål. Over tid forandrer landområder seg. C14-datering er dateringsmetoder som blir brukt i arkeologi. Det er en naturvitenskapelig metode som kan fortelle om dateringen av middelalder funn. For at metoden skal brukes best mulig, er det mulig å sette de sammen med andre metoder for å få et sikkert resultat. En annen naturvitenskapelig metode som blir brukt er pollenanalyse. Denne analysen kan være med på stadfeste hva som skjedde i byen. Ved hjelp av pollenanalyse kan man se hva som vokste i byens gater og hva mennesker tok med seg inn til byen. En får noe innsikt i dagliglivet til menneskene i byen.⁴⁶ Ödman beskriver disse metodene i boken *Stockholms tre borgar*. Dette var noen av metodene som var med å stadfeste funn som ble gjort i utgravningene på Helgeandsholmen.

Sekundærlitteraturen baserer seg på både arkeologiske kilder og skriftlige kilder. Borgene som ikke lengre finnes har blitt diskutert ved å sammenligne arkeologiske og skriftlige kilder. De arkeologiske kildene kan supplementere de skriftlige kildene angående beliggenheten til borgen, hvordan den kan ha sett ut og hvilke aktiviteter som har foregått i borgen. Ikke i alle tilfeller har borgene overlevd og i noen tilfeller er det bygget nye bygg over. Hvis de skriftlige kildene er mangelfulle kan arkeologiske utgravninger hjelpe med å fylle ut det som mangler fra de skriftlige kildene eller motsatt. De skriftlige kildene kan fylle ut det de arkeologiske kildene mangler. Byene som ble grunnlagt i middelalderen har utviklet seg over tid og det kan være en utfordring for arkeologene. Det er ikke alle områder man kan utføre utgravninger, fordi det er bygget noe annet på stedet. Anders Ödmans bok tar for seg funn etter arkeologiske utgravninger på Helgeandsholmen. Utgravningene begynte fordi Sveriges riksdag skulle flyttes tilbake til Helgeandsholmen. Dette området visste man var sentralt i Stockholms tidligste historie og derfor et viktig område å få undersøke. Da det skulle være

---

⁴⁶ Ödman, 1987, s. 44

utskiftninger på området, fikk blant annet arkeologene mulighet til å gjøre utgravninger på område.⁴⁷

Sagalitteratur

Sagaene er en sentral del i oppgaven. Sagaene gir opplysninger om både borg og by. Noen byer er nevnt mer enn andre, dette gjelder Nidaros og Oslo. Dette har vært betydningsfulle byer i norsk historie og de har overlevd fra middelalderen. Dette er fordi sagaene handlet om norske konger. Konghelle ble grunnlagt av en norsk konge og byen var preget av at norske konger stadig bygget i byen. Stockholm og London har også blitt nevnt. Prosessen med å lete etter opplysninger om byene og borgene, begynte ved å først lete i de norrøne sagaverkene. Prosessen fortsatte med å lete etter det norrøne ordet for kastell eller borg. Dermed måtte konteksten rundt ordet forstås. For å sjekke at en hadde forstått konteksten måtte også oversettingene av sagaene sjekkes. Det er noen utfordringer ved dette. Noen av oversettingene kan være mangelfulle. Et eksempel er oversettingen av Fagrskinna. Oversettingen jeg brukte var av Johan Schreiner fra 1926. Schreiner skriver i innledningen at hans oversettelse er basert på den eldste redaksjonen av Fagrskinna og dermed er bare den første delen av saken med. Hans argument for å ikke ha med den andre delen er fordi den er for lik Snorres beretninger.⁴⁸ Selv om han argument er berettiget, må en ta høyde for at man kan ha mistet noe informasjon i forhold til byene eller borgene. Heimskringla finnes i flere eksempler både i norrøne versjonen og oversettinger.

Lovtekster

I 1276 ble Magnus Lagabøters bylov stadfestet. Nidaros, Bergen, Oslo og Tønsberg hadde egne avsnitt som spesifikt omhandler byene. Dette kunne være brannforskrifter, lokalisering av varehandel og håndverk. I tillegg til egne avsnitt for byene, var det også en generell lovtekst som angikk byene. Magnus Lagabøters bylov var de egne regler for vakhold i byen. Disse vaktene var der for å hindre brann eller andre ulovlige aktiviteter. Hver by hadde sin egne ruter å gå i byen. Beskrivelsene av vaktrutene går ut på hvilke bygg man må gå forbi. Ut i fra dette får man noe innsikt i byggene som var på denne tiden og hvilke det var viktig å beskytte. Byene dette gjelder er Bergen, Oslo, Tønsberg og Trondheim/Nidaros. Det er

---

⁴⁷ Ödman, Anders, 1987, s. 9

⁴⁸ Fagrskinna, 1926, s. V (innledning)

interessant å se forskjellene på hvor man begynner og hvor de forskjellige rutene går i byene. Det er ikke bare ruten som er bestemt skrevet, det er også hvem som skal gå disse rutene. Denne vaktordningen skulle gås av menn som var rettferdige og ikke har gjort noe straffbart. Det skal være seks menn som går vakt.⁴⁹

Tekstutgaven av Magnus Lagabøters bylov som har blitt brukt i denne oppgaven er, hentet fra nasjonalbibliotekets nettside. Den er oversatt av Knut Robberstad og ble utgitt i 1923.⁵⁰

Dokumenter

Samlinger av middelalderdokumenter, diplomatarier finnes for Sverige, Danmark og Norge. I Københavns diplomatarium nevnes stadfestelseskortet fra Pave Urban III. Det er her kortet fra kong Valdemar til Absalon blir bekreftet.⁵¹ Siden det originale kortet har gått tapt er stadfestelseskortet det viktigste dokumentet på Havns grunnleggelse.

De tidligste dokumentene om Stockholm går tilbake til 1252. Det første dokumentet er skrevet i juli 1252 og er datert til Stockholm. Innholdet i dokumentet er en kunngjøring fra Birger jarl og kong Valdemar.⁵² Det andre kortet er skrevet i august 1252 og er også datert til Stockholm. Dette dokumentet inneholder en befaling fra Birger jarl.⁵³ Innholdet i disse to dokumentene berører ikke direkte byen Stockholm. Det som er unik med disse dokumentene er dateringen skjer i Stockholm. Dette er de eneste bevarte dokumentene fra Stockholm på 1250-tallet. Det finnes flere dokumenter som er datert i Stockholm, i 1260-tallet, 1270- og 1280-tallet. Byen blir ikke nevnt i noen av disse dokumentet før på 1270-tallet.⁵⁴ Tilsvarende kort som gir detaljer om den tidlige bydanningen eller knyttet til selve grunnleggelsen, finnes ikke for Norge. Her er det sagaene som utgjør de eldste skriftlige kildene, og opplysningen her er først skrevet ned i ettertid, inntil et par hundre år etter selve grunnleggelsen.

---

⁴⁹ Magnus Lagabøters bylov, s. 22-25

⁵⁰ Magnus Lagabøters bylov (elektronisk lenke)

⁵¹ Københavns Diplomatarium, s. 1

⁵² DS, SDHK-nr. 664 (elektronisk lenke)

⁵³ DS, SDHK-nr. 665 (elektronisk lenke)

⁵⁴ Ödman, 1987, s. 19

2 Byenes oppkomst

Dette kapitlet skal dreie seg om byenes grunnleggelse. For noen av byene er sagalitteraturen sentralt i beskrivelsene av byene. Sagalitteraturen beskriver hvem som dannet byene og som beskrev byens lokalisering og funksjon. Dette skal sammenlignes med arkeologiske funn og med tolkningen av disse funnene og med hva historikere senere har forsket seg frem til. Jeg skal se på samspillet mellom disse tre elementene. Jeg vil også se på hvordan byen utviklet seg og byens betydning. Hvem styrte byen var det grunnleggeren eller var det andre som kom inn og tok kontroll? Byene i middelalderen ble anlagt ulike tider og forskjellige årsaker.

London

Sagaliteratur

London blir nevnt i sagaene, men den er ikke grundig beskrevet. I Olav den Helliges saga som nevnes byen noe. Det blir berettet om et slag som Olav var med på i London. Slaget foregikk på en bro som gikk over Themsen. Kampene på brua blir beskrevet. Brua var tilknyttet Southwark og borgen på den andre siden. Det blir ikke skrevet noe om resten av byen. Southwark blir beskrevet som en stor handelsplass.⁵⁵

I sagaen om Harald Hardråde er det gjengitt en hendelse i London. En mann, som beskrives som krøpling, har en drøm og i drømmen blir han fortalt at han må dra til Olavskirken i London. Der kunne han bli frisk. Mannen våknet og dro for å finne kirken i London. Det står at han er på Londons bro og spør etter veien til kirken. Alle han spør forteller det er for mange kirker i byen og ingen av dem vet hvem av kirkene som er Olavskirken. Men en mann som vet hvor denne kirken er. De to tar følge over broen og gjennom gaten frem til kirken. Da de kom gjennom porten til kirkegården ble krøplingen frisk og kunne gå. Mannen han hadde tatt følge med var borte.⁵⁶

Her blir noe av London beskrevet. I den første hendelsen får man opplyst at broen over til Southwark var befestet og at det på Southwark var en stor handelsplass. I den andre hendelsen får man flere opplysninger. Ifølge Snorre Sturlasson skal det ha vært en Olavskirke i byen. Vi får vite at byfolkene ikke har oversikt over navnet på kirkene i London da det er mange av dem. Det kan være sant, men hvor har Snorre Sturlasson disse opplysningene fra? Hendelsen begynner med en drømmeseanse den handikappede mannen har. Det er viktig å huske at Snorre skrev ned denne sagaen på 1200-tallet og han kan ha fått sine opplysninger om

---

⁵⁵ Hkr, 1964, s. 216-217

⁵⁶ Hkr, 1964, s. 551

London fra 1200-tallet. Det er sannsynlig at London kan ha hatt flere kirker i byen på 1200-tallet enn på 1000-tallet. Ifølge Brooke har det vært fem kirker dedikert til St. Olav av Norge i London. Disse skal ha blitt bygget på midten av 1000, fordi det er usannsynlig at de kan ha blitt bygget før St. Olavs død, mener Brooke.⁵⁷

Ifølge Brooke var det etter Vilhelm Erobrerens (1066-87) erobring at de fleste kirkene ble bygget. Da normannerne hadde makten i England ble det bygget mange større og mindre kirker. Omtrent 100 av de små kirkene har blitt bygget før 1000-tallet. Antageligvis er de større kirkene bygget mellom år 1000 og 1100. Den viktigste årsaken mener Brooke er økonomien. Økonomien bedret seg etter hvert som befolkningen økte og London vokste til en betydelig størrelse på 900 og 1100-tallet.⁵⁸

Utformingen av byen

John Stow begynner å beskrive London i romertiden. Han gjør dette ved å ta fatt den vanlige teorien om en person som byens grunnlegger og han tviler på denne teorien ved å se på fakta. Han sannsynliggjør starten på Londons byutvikling. I sin beskrivelse av Londons tidligste historie sier Stow at London ble nevnes i år 62 e.kr., men ikke som en romersk koloni. Londium, som er et tidlig navn på byen, var mest kjent som en handelsplass.⁵⁹ Han begynner å beskrive muren rundt byen i romertiden. Han beskriver hvor muren gikk og hvor det var porter i muren. I følge Stow ble muren rundt London bygget noe senere enn det som var typisk for romerne å gjøre.⁶⁰

Ifølge Brooke var Londons plassering ideell for det romerske rike. Byen lå ved Themsen og var tilgjengelig med skip. Havnen, broen og veiene til byens sentrum utgjorde en ypperlig plassering for en by for handel og kontroll over landområdene rundt. Det var enkelt å komme ut til Nordsjøen og derfra ut kontinental Europa. Det er ifølge Brooke mulig å se det som utgjorde middelalderens London i dagens London. Det er fortsatt gater og bystruktur som man kan kytte til middelalder London.⁶¹ Noe av den romerske byen ser man igjen i gatestrukturen. Ved Cripplegate har gatene en gitterformet struktur. Dette kjennetegner romertiden. Et annet

---

⁵⁷ Brooke, Christopher, s. 141

⁵⁸ Brooke, Christopher, s. 128-129

⁵⁹ Stow, John, s. 27

⁶⁰ Stow, John, s. 28

⁶¹ Brooke, 1975, s. 108

kjennetegn fra romertiden er beliggenheten av markedsplassene. De lå i øst og i vest, og på linje med romertidens veier.⁶²

Gustav Milne gjennomgår forandringen som har skjedd langs Themsen gjennom tidene. Themsen var en viktig for befolkningen og byens liv og virke. Spesielt etter at muren rundt byen, ble revet oppdaget nytten av elven som rant gjennom byen. Det var ikke bare topografisk London forandret seg, også handelen vokste. Det ble mer liv i havnen, det ble bygget lagerhus og båtbyggingen økte.⁶³ Ifølge Milne hadde London side 880-tallet vært avhengig av muren rundt byen. Med nye ledere som hadde større tro på en by uten mur, ekspanderte byen. Lederne hadde større tro på borgene som man kunne forsvar byen fra enn muren som isolerte byen og som omringet byen.⁶⁴ Med dette åpnet det opp en helt ny verden for byen og den skulle vokse raskt i de neste årene.

Byen gjennomgikk gradvis forandringer helt frem til normannerne erobret Britannia. I Vilhelm Erobrerens tid og utover vokste London betraktelig. Økonomien bedret seg og byen ekspanderte. Tidligere var byen omsluttet av en mur som hindret byens vekst. Etter at muren ble revet vokste byen. Det virker som om Tower var det nye sentrumet i byen i Vilhelm Erobrerens tid. I beskrivelsen av byen trekker Brooke frem William Fitzstephens beskrivelse av byen fra ca. 1170. I begynnelsen er det fokusert på Tower og beskrivelsen av den. Det står at Tower ekspanderte og at den ekspanderte utover selve forsvarsbygget.

Nidaros

Sagalitteratur

Trondheim blir nevnt med flere navn i sagaene. Det som benevnes Trondheimen som et større geografisk område, som kan kanskje sammenlignes med dagens fylker, som Trøndelag. Det første navnet på byen var Kaupang, som betyr handelssted. Kaupang nevnes flere ganger i sagaen. Etter hvert nevnes byen som Nidaros. Den nevnes ofte i sagaen fordi den var et viktig residensby. I Fagrskinna skrives det at kong Olav Tryggvasson (995-1000) anla kjøpstad i Nidaros.⁶⁵ Det berettes at det sto en gård der fra før. Det står at på Lade sto det en gård og at denne gården var den største hovedgården i Trøndelag.⁶⁶ Det blir nevnt at Olav den hellige

---

⁶² Brooke, 1975, s. 111

⁶³ Milne, 2003, s. 67

⁶⁴ Milne, Gustav, 2003, s. 67

⁶⁵ Fagrskinna, 1964, s. 116

⁶⁶ Fagrskinna, 1964, s. 116

(1016-1028) lot reise en kjøpstad i Nidaros.⁶⁷ Det står at det ble bygget en kirke her og han «la gods til den.»⁶⁸ Olav Tryggvasson blir regnet som grunnlegger av Nidaros.

I Heimskringla er det nevnt i sagaen om Olav den Hellige at kong Olav bygget en kongsgård i Nidaros.⁶⁹ Snorre beskriver mer av kongsgården enn det som er gjengitt i Fagrskinna. I Heimskringla står det kong Olav bygget en kongsgård og en hirdstue. Det blir beskrevet hvordan det så ut, det var dør i endene og kongens høgsete var i midt i stua.⁷⁰ Det angis hvor kongens viktigste støttespillere sitter i forhold til han. Snorre Sturlason er mer detaljert i sine beretninger. Han skildre kongens nærmeste folk og hvordan han belønnet dem. Deretter begynner Snorre å fortelle om kongens daglige rutiner. Disse to kildene har to forskjellige tilnæringsmåter for å beskrive til kong Olavs gjerninger. Fagrskinna er mer kort og konsis på Olavs bygging av kongsgården. Mens Snorre Sturlason er mer detaljert i sin beretning. Han beskriver kongsgårdens konstruksjon og funksjon. Man får også en detaljert beskrivelse av kongens daglige liv.

I Håkon Håkonsson saga blir det nevnt at Håkon (1217-1263) bygger en kongsgård i Nidaros. Det beskrives dessuten borger og kirker som Håkon Håkonsson lot bygge andre steder i Norge.⁷¹

Utformingen av byen

Nidaros var viktig by for Norges konger og det ser man i sagaene. Nidaros og områdene rundt står sentralt i beskrivelsene om kongene som valgte å bosette seg der. Ut ifra det som står i Fagrskinna har både Olav Tryggvasson og Olav den hellige lagt en kjøpstad i Nidaros.

Byen har ekspandert mest i tidsrommet 1100-1300. Byen lå mellom Nidelven og ved lona. Middelalderbyen begynte ved lona og ekspanderte ut i fra denne bukten. Fra utgravninger i område finner man rester etter flere bygninger. Den eldste bebyggelsen skal ha vært bygget på parsellsystem. Mellom år 1150-1250 hadde erkebiskopens størst innflytelse på byen. Dette kan ses i bybilde. Det skal ha vært ca. 12 kirker i byen, som alltid hadde adgang til et strete. Strete var et middelaldersk gateløp. Ifølge Blom skal antallet kirker ha sammenheng med sogneinndelingen som skjedde på denne tiden.⁷² Hovedstrete på denne tiden var

---

⁶⁷ Fagrskinna, 1964, s. 158

⁶⁸ Fagrskinna, 1964, s. 158

⁶⁹ Heimskringla, 1964, s. 246

⁷⁰ Heimskringla, 1964, s. 246

⁷¹ Soga om HH, 1963, s. 367

⁷² Blom, Grethe Authén, 1997, s. 239

kaupmannastretet. Den lå midt i sentrum av tettbebyggelsen. Det var rundt dette stredet parsell-systemet var.⁷³

Helge Nilsen viser til at Nidaros oftest blir nevnt i sagaene. Det er i perioden 1130 til 1177 blir den ofte nevnt i sagaene. Fokuset på byen skifter da borgerkrigene starter i 1135. De viktigste rikshendelsene skjer ikke lengre i Nidaros, men i andre byer i Norge. Dermed blir de andre byene mer utdypende beskrivelser på grunn av hendelser som omhandler riket.⁷⁴ Nilsen går igjennom de viktigste beskrivelsene av Nidaros i sagalitteraturen. Han går gjennom hendelsene i sagaene og bruker de til å få en oversikt over hvordan byen så ut. Dette gjelder spesielt sentrale bygg som nevnes i sagaene som, kongsgården, kirker og forsvarsverk. I sagaene blir det nevnt at tre konger har anlagt en kongsgård i byen.

Oslo

Sagalitteratur

Oslo er først nevnt som Viken i sagaene. Det er ikke før mot slutten av Heimskringla at navnet Oslo dukker opp.

I sagaen om Harald Hardråde (1046-1066) står det at han lot reise en kjøpstad i Oslo og at det var der han holdt til. Det blir beskrevet at for Harald Hardråde var det strategisk å holde til i Oslo. Fordi områdene rundt Oslo var gode landområder, var det viktig av strategisk årsaker å ha kontroll for å beskytte mot på angrep sørfra. Det var trusselen fra Danmark som var den største faren. Det var også enklere for Harald Hardråde å angripe Danmark med utgangspunkt innerst i Viken.⁷⁵

I Heimskringla står det Sigurd Jorsalfare (1103-1130) blir syk da han er i Oslo og dør i 1130. Videre står det, «Han ble jordet ved Hallvardskirken, lagt i steinveggen ute fra koret på sørsiden.»⁷⁶ I Morkinskinna blir det formidlet det samme om begravellesstedet til kongen. Her står det kongen ble syk da han var øst i Vika og etter at han døde ble liket flyttet til Oslo.⁷⁷

---

⁷³ Blom, 1997, s. 237

⁷⁴ Nilsen, Helge, 1976, s. 127

⁷⁵ Heimskringla, 1964, s. 551

⁷⁶ Hkr, 1964, s. 632

⁷⁷ Morkinskinna, 2001, s. 288

I Sverres saga blir Viken og Oslo brukt på omtrent det samme område. Etter hvert endret Viken navn til oslo. Oslo har vært navnet på områdene rundt kjøpstaden. Viken ble mer navnet på området innerst i Oslofjorden.

Utforming av byen

I Heimskringla får man vite at Harald Hardråde anla en kjøpstad i Oslo. Grunnleggelsen skal ha skjedd 1048-1050 ifølge Snorre. Det er noe motstridene informasjon i sagaene. Ifølge den legendariske sagaen om Olav den Hellige skal Olav ha vært i Oslo noen netter i 1021. Dette nevner ikke Snorre i Heimskringla. Ifølge Schia må Snorre ha utelatt denne opplysningen fordi han mente Harald Hardråde grunnla Oslo.⁷⁸ Erik Schia tviler på denne teorien og mener Oslo må ha hatt et eldre bysamfunn. Ut fra arkeologiske funn mener han at det har vært aktiviteter som karakteriserer en by her i området før Harald Hardrådes tid.⁷⁹ For å finne ut om det var mulighet for bydannelse før Harald Hardråde tid, prøver Schia å se på omlandet rundt kjøpstaden for å finne om det var forutsetninger for bydannelse i Viken.⁸⁰ Snorre Sturlason har allerede bemerket at et for Harald Hardråde var strategisk viktig å oppholde seg i Viken. Fordi den kontrollerte omlandet og var strategisk i forhold til Danmark. Erik Schia mener det må være en kongelig initiativ at det ble dannet en by i Viken. Han legger frem en teori om danskekongen som kan ha hatt maktinteresse i å ha kontroll over Viken.⁸¹ Selv om bydannelse har vært gunstig i forhold til Danmark trekker også Schia fram at selve Viken ikke ligger godt plassert i forhold til resten av Norge. For å finne ut om Viken tidlig har vært under dansk kontroll, så ser han på tegn til dansk innflytelse i området. Som han presiserer er det vanskelig å finne en dansk eller norsk konge som kan ha grunnlagt byen i Viken. De norske kongene oppholdt seg som oftest ikke lenge av gangen innerst i Viken fordi de hadde større strategiske interesser i å beherske og kontrollere andre deler av kyst Norge. De oppholdt seg derfor i lengre tid av gangen andre steder i riket.⁸² Schia har sett på måten Oslo har vært delt opp på denne tiden og han har kommet fram til at herredsinnelingen ligner den som var i Danmark og som man har funnet i Sør-Sverige. Derfor er det interessant å undersøke videre teorien om at denne inndelingen i herreder i Viken er en videre føring av inndelingen lengre

---

⁷⁸ Schia, Erik, 1991, s. 133

⁷⁹ Schia, Erik, 1991, s. 122

⁸⁰ Schia, Erik, 1991, s. 122

⁸¹ Schia, Erik, 1991, s. 126

⁸² Schia, Erik, 1991, s. 132

sør.⁸³ I Norge ellers finner man ikke en slik inndeling i herreder. Derfor er denne inndelingen interessant i vurderingen om det har vært dansk kontroll og styre i Viken.

Byen Oslo ble flyttet i 1624. Middelalderbyen lå der som i dag er Gamlebyen i dagens Oslo.⁸⁴ Schia beskriver flere bybranner i løpet av middelalderen. Bygningene var bygget i tre, var konsentrert på et lite område, de lå tett og de var lett utsatt for brann. Det var lovpålagt å ha vann tilgjengelig dersom tilfelle det skulle bryte ut brann. Magnus Lagabøters bylov beskrev dessuten detaljert hvordan man skulle forhindre brann. Man hadde også egne brannvakter. For å forhindre spredning av brann ble det anlagt gater og åpne plasser mellom byggene, slik at brannene ikke skulle spre seg så lett og slik at det ble lettere å komme til med slukningsutstyr. Oslo fikk stor tilførsel på varer fra omlandet. Derfor ble det viktig for byen å ha et godt forhold til omlandet rundt. Schia sier at det er usikkert hvor mye kontakt det var mellom Oslo og utlandet. Oslo lå ikke like enkelt til for handel med utlandet slik andre kystbyer gjorde. Trondheim, Bergen og Tønsberg var mer tilgjengelig fra sjøen. Det har imidlertid vært noe handel med utlandet, men ikke i like stor grad som i andre norske byer.⁸⁵

Helge Nilsen deler opp byene i grupper ut ifra opplysningene man får fra sagaene. Oslo har kommet i samme gruppe som blant annet Trondheim. I denne gruppen byer finner man gode opplysninger fra sagaene om byenes oppkomst og opplysninger om den som ansees som byens grunnlegger.

I Nedkvitnes og Norsengs utgave av *Oslos bys historie* blir det beskrevet at Oslo har blitt nevnt som kjøpstad i Harald Hardrådes tid og Olav Kyrres (1067-1093) tid. Dette blir nevnt i Snorres Heimskringla og i Morkinskinna. Dette følger utviklingen av de andre norske byene.⁸⁶ De spør om termologien fra da Oslo ble først nevnt som kjøpstad og senere som by, kan gi en forklaring på når Oslo fikk bystatus. Det interessante er at det trekker frem Edvard Bulls teori om termologibruken i sagaen. Bull mener at en norsk by blir beskrevet som et område der man har en annerledes sted bebyggelse enn områdene rundt.⁸⁷ Det interessante i diskusjonen til Nedkvitne og Norseng er begrepet kjøpstad. De poengterer at en kjøpstad er en handelsplass. Snorre nevnes Oslo som kjøpstad to ganger i sagaen. Det er kanskje rom for å diskutere om Snorre har tenke nøye igjennom språkbruken. En kjøpstad er en handelsplass,

---

⁸³ Schia, Erik, 1991, s. 131-132

⁸⁴ Schia, Erik, 1991, s. 205

⁸⁵ Schia, Erik, 1991, s. 199-200

⁸⁶ Nedkvitne og Norseng, 1991, *Oslos bys historie*, s. 69

⁸⁷ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 69

men som Nedkvitne og Norseng poengterer mangler det flere bevis på at det har vært stor handelsaktivitet i dette område. De arkeologiske funnene på avfallsplassene forteller om matvarer som er produsert i byen og omegnen og om råstoffer som er tilvirket her. Dette viser til handelsvirksomhet i området. Som forfatterne også viser til er at det på slutten av 1000-tallet er funnet keramiske materiale som kan vise til utenlandshandel. Noe av det man savner fra Osloområde i forhold til andre kjøpsteder i Norge, er bevis på fjernhandel i større virksomhet. Det er funnet bevis på at det har eksistert en ekspanderende håndverkshandel. Dette er med på å styrke teorien om at Oslo som kjøpstad.⁸⁸ Oslo fikk etter hvert svakere posisjon til områdene rundt, da det kom bispesete på Hamar. Da mistet Oslo bispen kontroll over viktige områder for Oslo.⁸⁹

Konghelle

Sagalitteratur

Konghelle nevnes i sagaen om Olav Tryggvasson. Der skrives at kong Olav var øst i Konghelle og var det for å møte dronning Sigrid. De hadde planer om å gifte seg, men dronning Sigrid ville ikke konvertere og dermed ble det ikke noe av giftemålet. Videre står det at kong Olav dro til Viken.⁹⁰ Det blir ikke nevnt noe om Konghelle som kjøpstad. Det ble heller ikke nevnt noe om det lå en borg der. Det nevnes senere i Heimskringla. Dette tyder på at Konghelle ikke ble noen betydelig kjøpstad før senere.

Konghelle er nevnt i Sigurds Jorsalfare saga, fordi han anses som byens grunnlegger. Han dro til Konghelle og fikk bygget kjøpstaden og borgen. Han hadde Konghelle som residensby i hans regjeringstid. Byen ble et viktig by i norgeshistorien i denne perioden. Konghelle blir nevnt flere ganger i sagaen om Sigurd Jorsalfare.

Konghelles opprinnelse har noen tvetydige spor ved seg. I sagaene nevnes Konghelle allerede på 900-tallet i forbindelse med Olav Tryggvasson, men man finner ikke arkeologiske bevis på at det har vært en urbanisering der allerede så tidlig. De fleste arkeologiske sporene er fra 1000-tallet. I sagaene er Konghelle nevnt flere ganger, men da i tilknytning til en urbaniseringsprosess i Sigurd Jorsalfares regjeringstid.⁹¹

Utformingen av byen

---

⁸⁸ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 71

⁸⁹ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 73-74

⁹⁰ Heimskringla, s. 173

⁹¹ Andersson og Carlsson, 1989, s. 14

I boken *Kungahälla Problem och forskning kring stadens äldsta historia* blir det tatt opp problemer som oppstår når man skal forske på en by som ikke lengre eksisterer. Det blir vanskeligere å bekrefte og finne ut av Konghelles tidligste historie, når man mangler arkeologiske funn som kan støtte fortellingene i sagalitteraturen. Man sitter igjen med spørsmål om hvordan og når var den tidligste urbaniseringen av Konghelle fant sted. Var det allerede bebyggelse der på 900-tallet og hvor stor var byen da? Var den stor nok til å bli kalt en by eller var det bare en liten bosetning der eller befestning der? De arkeologiske funnene viser en tidlig bebyggelsen fra 1000-tallet. Kan man da sammenligne bebyggelsen i Konghelle på 900-tallet som det som var i Havn før den kom i Absalons besittelse? Der hadde man antagelig et lite samfunn som var avhengig av områdene rundt for en permanent bosetning med handel og samfunnsutvikling. Har man hatt en liten handelsplass i Konghelle der befolkningen i landområdene rundt kunne selge varene sine. Konghelle lå ikke like strategisk til som Havn gjorde i forhold til Østersjøen. For Norge var beliggenheten strategisk på grensen til både Sverige og Danmark. Det er kanskje derfor Sigurd Jorsalfare bestemte seg for å befestne byen. Bebyggelsen i området fra 900-tallet har hatt betydning som en senere grensebefestning for det som en tid var Norges sørøstlige grense noe som Sigurd Jorsalfare senere benyttet seg av. Kan man se likheter med Oslos tidligste historie i forhold til beliggenhet? Det har vært diskusjoner om beliggenheten har vært en av årsakene til senere urbanisering av Oslo. Oslo hadde også gode muligheter til samvirke med områdene rundt.

Bebyggelsen i Konghelle et sentralt tema når man diskuterer bystatusen. Byen ble etter hvert en by hvor man kunne se at den var preget av kongelig og verdslig institusjoner. Det har vært et diskusjonstema blant forskere, hvor stor selve byen har vært. De arkeologiske funnene tyder på at det har vært en by som har vært konsentrert på et mindre område, men som har vært preget av store institusjonelle bygg, som borg og kirker. I den tidligste historien har byen antageligvis vært en sesongpreget markeds plass. Det ikke har vært noen stor bebyggelse rundt selve bykjernen. Kan den ha inspirasjon fra engelske byer? Markeds plass/torg i midten, gater som går i et kors ut ifra dette og sentrale bygg rundt torget? I de arkeologiske utgravningene som er gjort i Konghelle setter Jens Rytter fokuse på kvartalsbebyggelse. Det han legger i dette begrepet er bygårder, Han beskriver elementer som parsellsystemers oppkomst og utvikling, bygningstyper og konstruksjonsmåter samt bygårdens funksjonelle utvikling.⁹² Begrepet som kvartalbebyggelse har Rytter hentet fra Axel Christophersens arkeologiske forskning i Trondheim. Han bruker dette begrepet og andre begrep for å beskrive

---

⁹² Rytter, Jens, Den profane bebyggelsen i middelalderens Konghelle, I Andersson et.al, 1989, s. 32

gatestrukturen og rekonstruere denne.⁹³ Bygningsrester man har funnet i Konghelle er blitt datert til tidsrommet mellom 1080 og til 1250. Det er også funnet bygningsrester etter 1250. I Konghelle har man ikke klart å definere noen klar havn. Det er funnet bygninger som ligger parallelt med elven.⁹⁴ Disse kan ha hatt en rolle i forhold til havnen, men det er ikke antatt at det har vært en stor handelsvirksomhet i byen. Dermed har ikke havnen spilt stor rolle i frakt av handelsvarer.

Av de arkeologiske utgravningene har man kunne sett at Ragnhildsholmen har blitt bygget i etapper eller er blitt forandret etter hvert. Dette ser man av de materialene som ble brukt i byggingen av borgen. Arkeologene ser også at man forandret på deler av borgen som vinduer og porter. Det var en ringmursborg med et tårn ble bygget i østre del. Det er vanskelig å finne ut hvordan Ragnhildholm så ut på den tiden den ble bygget fordi den senere er bygget ut og reparert under vedlikehold av bygget. Dagens Ragnhildholm har blitt restaurert og dermed er det vanskelig i dag å se den tidligste bebyggelsen. Ved hjelp av arkeologiske funn fra 1880-årene og senere har, arkeolog, Magnus Stibeus kunnet nøyere beskrive borgens utseende. Den hadde flere rom som hadde forskjellige bruksområder. Den vestre delen skal ha vært den økonomiske delen og den østre boligdelen.⁹⁵ Noen av disse teoriene er blitt kritisert i senere forskning. Det gjelder spesielt om fordelingen av sidefløyene, om den ene delen skal ha vært en økonomisk del og den andre en bosetningsdel.

København

Sagalitteratur

I Københavns Diplomatarium står stadfestelses brevet fra pave Urban III. Det er datert 21.oktober 1186. I brevet står det at erkebiskopen Absalon får byen og borgen Hafn i gave fra kong Valdemar. Det gjelder byen Hafn, men også områdene rundt, Utterslev, Serrislev, Solbjerg, Vanløse, Vigerslev, Vallby, Bol i Brønshøj, Emdrup, Gjentoftegaard, Bagsværd, Virum, Høsterkjøb, Rødovre, Burgby, Nærum. Til slutt er det lagt til at Absalon også skal få det som borgfogden Niels har ervervet ham.⁹⁶

København ble gitt av kong Valdemar (1157-82) til erkebiskop Absalon. På det tidspunktet het stedet Havn og det var en borg der, men stort sett ikke noe mer. Hovedsete til Erkebiskop

---

⁹³ Rytter, Jens, 1989, s. 31

⁹⁴ Rytter, Jens, 1989, s. 44

⁹⁵ Stibeus, 1989, s. 160

⁹⁶ Københavns Diplomatarium, s. 1

Absalon lå i Roskilde og det gjorde den i lengre tid etter at Absalon fikk Havn i gave.⁹⁷ Etter hvert som Havn ble bygget ut og bygget Absalon sin egen borg.⁹⁸ Havn lå ved sjøen og ble derfor en viktig del av handelsnettverket. Etter hvert ble navnet endret til Kjøbmandshavn/København.

I Heimskringla er det nevnt at Absalon møtte Erling Skakke. Det er ikke beskrevet hvor, men i Saxos Danesaga er møte også nevnt. Der står det at det skjedde i Havn.⁹⁹

I Saxo Danesaga er situasjonen beskrevet slik, Erling Skakke kommer til Danmark sammen med en hær. Erling og hæren vant en lett seier over jyllandske flåten som lå like ved Djursaa.¹⁰⁰ Etter seieren dro de til Købmandehavn, men der lå Absalon med sine menn og ventet på dem. Saxo skriver at Absalon visste at nordmennene likte å bruke buer i kamp. Absalon og hans menn sto på stranden og ventet på nordmennene. Nordmennene lyktes ikke i sitt angrep og måtte til slutt overgi seg. Absalon gjør narr av nordmennene som har gått til angrep på danskene.

I Heimskringla er det en noe annerledes beskrivelse av hendelsen. Her blir det beskrevet at Erling og leidanghæren kom til Dyrså. Der møtte han motstand fra danskene, men Erling Skakke og leidangen vant. Deretter ranet Erling og mannskapet skipene og kjøpstaden Grenå. Videre står det Erling dro hjem til Norge.¹⁰¹

I disse to sagaene beskriver samme hendelse, men har ulikt fokus. I Heimskringla er dette den eneste gangen Dyrså og Grenå er nevnt i saken, dermed må det være den samme hendelsen. Heimskringla nevner ikke Erlings reise til København. Det kan være fordi Erling ikke vant det neste slaget mot Absalon. Dette ble et nederlag Snorre valgte ikke å nevne. Havn var ikke noe nevneverdig for Snorre. For Saxo og danskene var det viktig å berette om seieren over Norge. Dette er også en av de første gangene København blir nevnt i noen skriftlige kilder.¹⁰² Før dette har byen blitt henvist til Havn. Disse to forfatterne legger ulikt vekt på hendelsenes gang. De er mest opptatt av å vise til landsmennenes suksess. Grunnen til at Snorre velger å

---

⁹⁷ Kjersgaard, 1980, s. 37

⁹⁸ Kjersgaard, 1980, s. 40

⁹⁹ Hkr, 1964, s. 725-726. Saxo Danesaga, 1925, s. 267

¹⁰⁰ I en fotnote i Saxo Danesaga, står det at Djursaa er det samme som Grenaa. Grenaa ligger på Jylland. Saxo Danesaga, 1925, s. 267

¹⁰¹ Hkr, 1964, s. 275

¹⁰² Saxo danesaga, s. 267

utelate hendelsen i København kan være fordi han ikke ville vise Erling Skakkes nederlag. Etter angrepet på Grenå, står det at en stund etterpå var ufred mellom Norge og Danmark.¹⁰³

Utformingen av byen

Det er liten tvil om at København ble gitt i gave av Valdemar til Absalon. Selv om det originale gavebrevet er borte, er det enighet i kildene om at dette var starten på byggingen av byen København.

Erik Kjersgaard har i sin bok *Byen og borgen havn* delt opp boken i to deler. Den første delen handler om byens tidligste historie. Da skriver han om hvor langt tilbake i tid kan finne spor etter byen havn. Han går tilbake til bronsealderen og vikingtiden, men kan ikke finne eksakte spor etter at det skal ha ligget en by på dette stedet. Det er interessant å se på bokas to deler. Den første delen heter *Bispens by* og viser til at det den første tiden var biskopene som styrte byen. Den andre delen heter *Kongens by* og begynner ikke før på 1400-tallet. Det betyr at Absalon ikke ga byen tilbake til kongemakten før han døde.¹⁰⁴ I underoverskriftene i disse to delene er det bare i den første delen borgen blir nevnt. Borgen var en del av den første bydannelsen. Underoverskriftene i andre del nevner ikke borgen. Havn var en liten bydannelse, men med utbyggingene til Absalon utvidet byen seg.¹⁰⁵ I følge Kjersgaard var det lenge ukjent hvor Havn lå. Det var arkeologen H.U. Ramsing som fant ut gjennom sin forskning hvor Havn lå i det som i dag er København. Hans metode var at han ved arkeologiske utgravninger, så etter mangel på teglstein i bakken. Man begynte å bruke teglstein i husbyggingen i Absalons tid. Havn var eldre enn Absalon og byen var på den tiden bygget med andre materialer. Han fant områder i København hvor det manglet teglstein.¹⁰⁶

Fabricius gjennomgår tidligere forskeres teorier om Københavns utvikling og historie. For å finne ut om Københavns eldste bebyggelse baserer hun seg blant annet på tidligere arkeologiske funn. Konklusjonene hun trekker er at Havn på 1000-tallet kan ha vært en lokal handelsplass, for befolkningen i Havn og områder rundt Havn. Ifølge Fabricius gjorde Havns beliggenhet ved havet byen lukrativ som handelsplass.¹⁰⁷ Fabricius konkluderte med at

---

¹⁰³ Hkr, 1964, s. 725

¹⁰⁴ Kjersgaard, 1980, s. 54

¹⁰⁵ Kjersgaard, 1980, s. 30

¹⁰⁶ Kjersgaard, 1980, s. 28

¹⁰⁷ Fabricius, 1999, s. 189

handelsplassen fikk større anseelse utover på 1100-tallet og måtte derfor sikres. Dermed ble byen befestet for å beskytte handelen med landområdene og skipshandelen.¹⁰⁸

Det er på 1200-tallet København får sin storhetstid. Byen utvider seg og blir en viktigere handelsplass når Hanseatene slår seg ned i byen. København ligger godt plassert ved Øresund med mulighet for kontroll over handelen med Østersjøområdene. Handelen var lukrativ og København ble viktigere som handelsby.

Stockholm

Sagalitteratur

I Fagraskinna og Morkinskinna nevnes ikke Stockholm. Stockholm er heller ikke nevnt i Sverres saga, Håkon Håkonsson saga, Saxo Danesaga eller Bagler og birkebeinersaga.

Stockholm ble ikke grunnlagt før 1250. I Morkinskinna kan man lese noe om Sverige og Sigtuna. Sigtuna ligger nord for Stockholm, men Stockholm eller områdene rundt der Stockholm ligger blir ikke nevnt. I Heimskringla nevnes Stokksund i forbindelse med Olav den Helliges reise til Sverige. Det står i parentes bak at Stokksund er dagens Norrström.¹⁰⁹

Utformingen av byen

Stadsholmen utgjør en stor del av Stockholm og det er der anleggelsen av byen begynte. Stadsholmen er nevnt i Heimskringla. Man vite en del om området. Det blir også nevnt at det lå et kastell ved utløperen fra Mälaren. Her blir det beskrevet at kongen beskyttet dette viktige området for svenskene. Ut ifra det som blir fortalt i Heimskringla hadde Olav den Hellige vansker med å bryte igjennom forsvaret ved utløpet til Mälaren. Han greide å lure svenskekongen Olav og bryte igjennom forsvaret.¹¹⁰

Ahnlund diskuterer hvorfor byen har fått navnet Stockholm. Ifølge ham er det ikke noe i navnet som tilsier at det har en naturlig betydning. Det har vært flere teorier om navnet. En av dem er *Spärrteorien* og den går ut på at man skal ha hatt stokker over sundet slik at man laget bommer. Denne teorien forklarer ifølge Snorre skal Norrström har fått navnet Stocksund. Dette skal være forløperen til navnet Stockholm. Dette er en eldre teori og skal ifølge Ahnlund være aktuell som en mulig teori.¹¹¹ Flere teorier mener at navnet kommer fra Stock

---

¹⁰⁸ Fabricius, 1999, s. 189

¹⁰⁹ Hkr, 1964, s.21

¹¹⁰ Hkr, 1964, s. 212-213

¹¹¹ Ahnlund, 1952, s. 96-97

som har hatt stor betydning i området.¹¹² Da hanseaterne kom til byen omtalte de byen som Holmen. Dette er fra Helgeandsholmen som er svært sentral i oppbygging av byen. Ahnlund sier at i nordisk sammenheng blir stedsnavnet avsluttet med -holm der man har en borg. Dette kan være en god forklaring på navnet da det allerede lå en borg på stedet. Her konkluderer Ahnlund at det må ha vært borgen som har hatt navnet Stockholm og ikke byen. Dermed kan borgen ha gitt navn til byen. Det er denne teorien som Ahnlund finner mer troverdig enn andre.¹¹³

Den som får æren for å danne byen Stockholm er Birger jarl. Ved hans innflytelse ble byen bygget ut og ble etter hvert en viktig by.

Den sene grunnlegging av Stockholm gjorde at byen så til andre byer for inspirasjon i byutformingen. Stockholm følger et annet utformingsmønster enn det som er vanlig i Skandinavia, fordi byen ble grunnlagt senere enn de andre byene jeg beskriver. Politikken og samfunnet var under forandring og man så annerledes på hvordan en by burde utformes. Det var andre elementer som var viktigere å utvikle raskt i byen enn det hadde vært før. Nils Ahnlund beskriver Stockholms utforming som by til å være mer lik tysk utforming enn den Skandinavisk. Ifølge ham hadde man begynt å se til kontinentet for inspirasjon enn det man hadde gjort før. Stockholm lignet mer på en tysk middelalderby gjennom plasseringen av stadskirken, rådhuset og torget. Måten disse byelementene var plassert i forhold til hverandre er inspirert av Tyskland. Byen var plassert på en holme, som den tyske byen Lübeck som ble grunnlagt rundt hundre år før Stockholm.¹¹⁴ Lübeck hadde sterk innflytelse og påvirkning på flere byer i Skandinavia gjennom sin handel og hanseforbundet. Handelsvirksomheten hadde stor betydning og innflytelse for grunnleggingen av Stockholm. Beliggenheten og muligheten for handel var viktig for byens framvekst. Skipsfarten i Østersjøen var viktig og nødvendig for handelen i område og Stockhom lå sentralt til for å delta i denne handelen. Byen vokste fort og utvidet seg mer mot sjøen ved utfylling av områdene mot havet. Det skal ha vært en mur rundt deler av byen. Denne muren ble bygget i to omganger, den eldre og den yngre muren.

Snorre Sturlason hadde allerede skrevet om et kastell ved Mälaren på Olav den Helliges tid. Det blir stilt spørsmål om dette kastelet fantes så tidlig. Snorre skrev ned sin historie 200 år

---

¹¹² Ahnlund, 1952, s. 97

¹¹³ Ahnlund, 1952, s. 104-105

¹¹⁴ Ahnlund, 1952, s. 123

etter at Olav levde. Dette var like før Stockholm ble grunnlagt. Det er ikke usannsynlig at det på begynnelsen av 1200-tallet lå ett kastell der fra før byen kom.

Oppsummering

I innledningskapitlet blir begrepet bydannelse beskrevet. De ulike forfatterne legger forskjellige meninger og innhold begrepet by. Det som kjennetegner byen er at den er et administrativt senter for områdene rundt og at der i byen er en permanent bosetning med håndverkere, handelsmenn og tjenesteytere som utfører oppgaver for byens innbyggere og bøndene i området rundt byen. Graden av urbanisering og byutvikling skjer i forskjellige tider og i ulik hastighet i de byene jeg beskriver. I noen av byene kom bystrukturen og den administrative utviklingen raskt på plass. I andre byer skjedde utviklingen saktere og institusjonene brukte lengre tid til å komme på plass.

I sagalitteraturen nevnes de fleste byene og noen mer enn andre. Det reflekteres også i hvilken periode byene var i sin storhetstid. For eksempel Konghelle. Byen nevnes flest ganger på 1100- og 1200-tallet. Dette var den tiden Konghelle hadde sin storhetstid.

London er den eldste og ble grunnlagt i romertiden. Byen ble tidlig et viktig by i England. Plasseringen av byen var kunstig for både resten av landet og Europa. Etter Vilhelm Erobreren og normannerne tok over landet og byen, begynte en mer langvarig prosess med å utvikle byen. Utviklingen skjedde allerede under romertiden, men etter normannerne erobret byen skjedde det større utvikling. Muren som gikk rundt byen forsvant og Themsen ble en del av livet til bybefolkningen. Dermed fikk man større handelsvirksomhet. Havnen ble mer utviklet og man kunne få og frakte varene på en enklere måte. Handelen var viktig for en by. Det ser man igjen i andre byers oppkomst. Nidaros var et kjøpstad før den utviklet seg til en by. Den lå god plassert i forhold til handel oversjøen til England, Island og Grønland.

Det er mye som er usikkert om Københavns oppkomst. Å finne den tidligste bebyggelsen i Havn har vært utfordrende, men man har greid å lokalisere Havn. Byen var tidlig befestet og dermed må det ha vært noe som skulle beskyttes. En teori er at den kan ha vært en markeds plass for omlandet. I gavebrevet står det Absalon får landsbyen Havn i gave fra Valdemar. Havn var en landsby for området rundt og de lokale bøndene. Byens plasseringen til Skåne kan være en av grunnene til den ble befestet. Sannsynlig er at Havn har vært et overfartssted for Skåne, som måtte befestes for å beskytte områdene rundt. Det er likheter mellom Havn og Oslo. Begge har vært sentrale for handelen i områdene rundt. Oslo har hatt

større betydning i handelsvirksomheten til landområdene rundt. I motsetning til Havn er det ikke tegn til at Oslo var tidlig befestet.

Utformingen av byene er individuelt for hver av byene. Stockholm skal ha blitt inspirert av tyske byer. Det er mange forutsetninger som må være tilstede for en bydannelse. Befolkningsmessige, geografiske, strategiske og politiske forutsetninger må alltid være tilstede. Strategisk forutsetningene var tilstede i byene. Romerne så potensiale i plasseringen av London og byen utviklet seg. Harald Hardrådes saga blir det beskrevet han valgte plasseringen av Oslo på grunn av tilgangen til omlandet rundt og plasseringen til Danmark var ideell. Området måtte ha gode forutsetninger for at grunnleggeren skulle vurdere stedet et ideelt sted å anlegge byen. Det burde være fremkommelig og være ideelle forhold for handel. Stockholm ligger i utløpet til Mälaren, men byene lå lengre inn i omlandet. Stedet hvor Stockholm skulle bli anlagt nesten 200 år senere, var ikke fremkommelig. I løpet av disse årene må området ha forandret og utviklet seg slik at forutsetningene for anleggelse av byen ble gode. Felles for disse byene er at de har begynt som en liten bygd eller kjøpstad. Deretter utviklet seg til en større bydannelse.

Det er mye som skal spille inn på at en by vokser til, ikke minst politisk organisering i større områder. For eksempel sto jarledømmet sterkt i Nidaros og jarlene brukte byen. Kristendommen kom med kongene i Norge. Derfor har vært en nær relasjon mellom kongemakten og kirkemakten. I bydannelsen ser dette igjen. Religiøse bygg var raskt oppe i en bydannelse. Kirken hadde kontroll over byen da kongen ikke oppholdt seg i byen. De to maktene var avhengig av hverandre. Sigurd Jorsalfare utsmykket kirken i Konghelle med det han hadde med seg fra reise. Religion var viktig for kongene.

3 Borgenes oppkomst

I dette kapitlet omhandler borgens oppkomst og utforming. I Norge var byggingen av borger og andre forsvarsverk annerledes enn i Europe. I nabolandene Sverige og Danmark var borgbyggen mer utbredt enn i Norge. Tidlig i middelalderen var da borgene ble bygget i Norge. Før det stopper opp før siste del av middelalderen. I Norge var det kongen som bygget borgene.¹¹⁵ Noen tilfeller var det geistlige som bygget borgen.¹¹⁶ Det forrige kapitlet ble kongenes

London

Sagalitteratur

Kastellet i London nevnes i sagaen om Olav den Hellige. Olav drar til England og hjelper kong Adalråde i å få tilbake landet sitt. De seiler opp Themsen og til London. Danskene hadde kontroll over byen fordi de var i besittelse av borgen. Det nevnes at nordmennene er ved Southwark og skal ta borgen fra den siden. Det fantes en bro over til Londonsiden. Denne broen er stor og bred. Brua var sterkt bevoktet og den hadde kasteller og andre forsvarsverk.¹¹⁷ Litt senere i sagaen om Olav den Hellige blir Londonborgen nevnt igjen. Da handler det om Eirik jarl som drar til England og møter Kong Knut. Deretter står det at Eirik jarl var med kong Knut og vant Londonborgen. I disse utdragene fra sagaen hvor borgen blir nevnt, viser det til at det er viktig å erobre borgen først, derfra har man et utgangspunkt til å erobre byen og resten av landet. I Morkinskinna er London er nevnt en gang, men det er ikke nevnt noe om borgen. I Fagrskinna er det også nevnt Olav den helliges kamp mot danskene i London. Han var alliert med Adalråde, som ville ta tilbake byen.¹¹⁸ Byen er nevnt i den tidsperioden danskene hadde makt i landet.

Utformingen av borgen

Stows beskrivelser av borgene i London, er den første White Tower som er en del av Tower of London. John Stow begynner kapitlet om forsvaret i London med å avkrefte at det var Julius Cæsar som bygget Tower of London. Han gjør dette fordi noen har denne oppfatningen. Han mener dette ikke er mulig siden Cæsar ikke var lenge nok i byen til å ha bygget det. Istedet mener han at det er Vilhelm Eroberer som har bygget Tower of London i

---

¹¹⁵ Ersland og Holm, 2000, s.91-93

¹¹⁶ Ersland og Holm, 2000, s. 96

¹¹⁷ Heimskringla, omsettingen, 1964, s. 215-217

¹¹⁸ Fagrskinna, s.143

1078.¹¹⁹ Stow beskriver hvordan Tower var bygget og han beskriver hvilken funksjon den hadde.¹²⁰ Han tar opp hvem som har vært innesperret i Tower og hvorfor. Dette gjelder spesielt folk som var av innflytelse.¹²¹

Londons borger var annerledes enn i de andre byene. De var plassert strategisk i forhold til byens ytterpunkter og var en del av bymurens beskyttelse. I London var det tre borger, Baynard's Castle, Montfichet Castle og Tower of London. Disse ble bygget etter invasjonen av Vilhelm Eroberer og normannerne. Borgene ble styrt annerledes enn andre byer. Tower of London var under kongens beskyttelse, men de andre var under ledelse av militærets ledere og deres familier. Ledelsen gikk derfor i arv. Christopher Brooke beskriver at det finnes i dagens London spor etter Londons tidligste historie i bybilde. Den største og mest minneverdige av dette er borgen som normannerne bygget. Tower of London og White Tower rager i det topografiske bybilde og påminner innbyggerne om Londons lange historie. Det er ikke bare i dagens bybilde at borgen er et symbol på byens makt og historie, men også i middelalderens London var påminnelse om Vilhelm Erobrerens makt. Også for Vilhelm selv var bygget av betydning. Bygget viste hvor stor makt han hadde og det er i dag et monument som overlevd både kriger og forsøk på erobringer. For folket ble det også en påminnelse hvor stor makt Vilhelm hadde, men det var også en påminnelse om beskyttelse og trussel om straff. Borgen beskyttet, også et sted hvor straff ble utført.

Nidaros

Sagalitteratur

Siden Nidaros var et viktig senter for kongene i middelalderen er den nevnt flere ganger i Sverres saga. Borgen blir nevnt i forbindelse med at kong Sverre (1177-1202) og kong Magnus (1161-1184) er i Nidaros. Det blir gjort klar til kamp mellom dem. Kong Sverres vil opp til borgen for å stille de to hærene opp til kamp der. Forslaget fra Sverre til kong Magnus og Erling jarl ble ikke godtatt og det ble heller ikke noe kamp mellom disse to hærene. Kong Sverre dro videre.¹²² Det blir beskrevet at borgen man forteller om er borgen som ble bygget av erkebiskop Øystein i 1177-78. Dette var en treborg og den lå ved Ilevollene.¹²³ Det står også at kong Sverre følte han hørte mer til i Trondheimen enn andre steder i landet. Dette blir forklart med at han hadde mange tilhengere fra Trondheimen og at han følte seg hjemme der.

---

¹¹⁹ Stow, John, s. 58

¹²⁰ Stow, John, s. 59-60

¹²¹ Stow, John, s. 63-64

¹²² Sverres saga, s. 64

¹²³ Sverres saga, s. 64

Det blir berettet at han oppholder seg i kaupangen.¹²⁴ Kaupangen som blir nevnt må referer til Nidaros siden det er et tidligere navn på byen. Kaupangen kan derfor være en betegnelse på selve kjøpstaden der den lå før, men som senere blir kalt Nidaros.

I Sverres saga blir borgen i Nidaros nevnt. Her blir det beskrevet om hvordan det så ut ved borgen. Her er det mer detaljert enn i de andre kildene. I Sverres saga er striden mellom kong Sverre og kong Magnus Eriksson er hovedtema. Kong Sverre ledet birkebeinerne.¹²⁵ Det blir beskrevet at Sverre og Magnus er samtidig i Nidaros. Kong Sverre er allerede i Nidaros og kong Magnus kommer etter. Det blir beskrevet at Magnus sine folk dro til borgen. Der var birkebeinerne og det ble kamp ved borg. Magnus hadde lagt en plan om å isolere borgen ved å sperre av fjorden og veiene inn til byen. Sverre ble igjen ved borgen. Slaget endte med et stort nederlag for kong Magnus og han dro videre til Bergen. Kong Sverre ble igjen i Nidaros. Under kampen holdt Sverre seg nære borgen. Senere står det beskrevet at etter kampene la kong Sverre grunnlaget for en ny borg på Steinbergene, det er Sverresborg.¹²⁶

Det blir nevnt at kong Sverre fikk satt opp et pæleverksom som gikk langs sjøen, til elva og så til bryggene. Det ble satt opp et kastell ved brua.¹²⁷

Nidaros var lenge Norges viktigste by og konger og biskoper var ofte i strid om byen. Derfor var også et forsvar nødvendig for byen. Byen har hatt kongsgårder som har fungert i forsvar, men det har også måtte vært mindre forsvarsverk som forsvare byen. Kong Sverre bygde et stødig forsvarsverk i Nidaros. Han bygget Sverresborg i stein og borgen var plassert oppe på en høyde. Kong Sverre hadde til formål å beskytte byen i en tid hvor det var i urolige tider i landet. Sverre ville beskytte byen fordi det var i denne byen han hadde sitt eneste støtte.¹²⁸

Utformingen av borgen

Kilden som er den mest utfyllende om Nidaros forsvarsanlegg er ifølge Blom, Sverres saga. Her blir det beskrevet Nidaros lenge hadde vært en by uten forsvar og de få gangene man har prøvd å få reist et forsvarsanlegg, har forsvarsverkene vært svake og ikke stått imot angrep. Ved borgerkrigenes begynnelse forsto kong Sverre nødvendigheten av et sterkere forsvarsanlegg i Nidaros. Biskop Øystein bygget en treborg, den skal ha hatt en tårn eller en

---

¹²⁴ Sverres saga, s. 76

¹²⁵ Sverres saga, 1979, s. 78-79

¹²⁶ Sverres saga, 1979, s. 80-81.

¹²⁷ Sverres saga, 1979, s. 110.

¹²⁸ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 105-106

opphøyd del i bygget. Det skal ha vært et dike rundt borgen.¹²⁹ Ifølge Blom var det ikke enkelt å vedlikeholde denne treborgen og det krevde en bemanning av menn som byen ikke hadde når kong Sverre ikke oppholdt seg i byen. Vinteren 1182/83 Sverre bygget en ny borg på Steinberget. Denne var av stein. Borgen var bygget og plassert på en annen måte de andre forsvarsanlegget. Den ble plassert på en høyde, noe som gjorde at det var vanskelig å bli angrepet nord og vest, siden der var det bratt og utilgjengelig. Det var enklere å komme fram til borgen fra sør og sørøst. Borgen besto av et kvadratisk porttårn med lavere bygg på hver side. Resten av borgen gikk det en ringmur rundt.¹³⁰ Selv om det var en fordel for Nidaros med et solid forsvarsanlegg, var det ikke alltid den til fordel for selve byen. Borgen lå ikke i byen, men litt utenfor. Dersom byen ble angrepet fra sjøsiden og beleiret, kunne kong Sverre holde seg i borgen uten å forlate den. Ifølge Blom hadde han ikke nok folk til å sende ned i byen, dermed ville byen bli rammet, mens borgen fungerte som et tilfluktssted for kongen og hans menn.¹³¹

Oslo

Sagalitteratur

Oslo og Viken leser man om flere steder i sagaene, men det blir sjelden nevnt noe om borg eller annen type forsvarsverk. I Harald Hardrådes tid ble Viken sett på som et strategisk sted å være i forhold til områdene rundt og til å forsvare seg mot trusler i fra sør. Her blir spesielt nevnt en stor trussel fra sør. Det står at Harald grunnla en kjøpstad i Viken, men det står ikke noe om en borg eller annet forsvarsverk. Dersom trusselen fra Danmark var så stor som den er beskrevet, burde han også ha bygget et forsvarsverk. Viken nevnes som et strategisk område for Norge. Det logiske ville da være å bygge et godt forsvar til å forsvare dette strategiske viktige området. De andre borgene eller kastellene som blir nevnes i Viken var ikke noe permanent bygg. Det var ikke før man bygde Akershus festning at man fikk en permanent solid forsvarsbygg, Akershus fetning sto ikke ferdig før 1300. Det nevnes et biskopkastell i sagaen om Håkon Håkonsson. Det var altså biskopen og ikke kongen som lot bygge kastellet. Viken ble brukt av flere konger, men siden de ikke hadde permanent opphold her har de ikke bygget noe forsvarsverk. Kongene kan ha bygget noe, men det har sannsynligvis ikke vært store forsvarsverk at sagaskriverne har nevnt det.

---

¹²⁹ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 105

¹³⁰ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 106

¹³¹ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 107

I omtalen av Oslo nevnes et biskopkasteil. Dette står i begynnelsen av kapitlet som omhandler *Ufred med Slittingar og ribbungar*.¹³² Borgen blir nevnt i forbindelse med at slittingane er i Oslo og venter på kongen og jarlen. Det berettes at slittingane har utsikt fra Hallvardkirken og holder øye med kongen og jarlen på vei inn til Oslo. Det var baglere som var i biskopkasteilet da kong Håkon kom dit. Det står at baglerne ikke hadde valgt side i striden, men da kong Håkon kom valgte de Håkon side. Dette skjedde foran borgen.¹³³ Det er det som blir nevnt om borgen i Oslo. Senere er det nevnt at Håkon bygget en borg på Vakkaberg i Oslo og som senere ble Nikolaikirken.¹³⁴

I Sverre saga blir Viken nevnt opptil flere ganger, men i svært få tilfeller nevnes det noe om borgen. Det blir hyppig fortalt om at kongen eller andre personer drar til Viken eller at kongen oppholder seg der over tid. Det blir nevnt en Trælaborg i Oslo.¹³⁵ Om dette er en forsvarsborg eller ikke er uklart. Denne borgen kan ha vært en trellborg og derfor ikke ment som et forsvarsverk. Derfor er det usikkert på om det er viktig å ha med den her.¹³⁶ I følge Schia er det veldig usikkert hvorfor det har vært et stedsnavn i Oslo. Det er også usikkert hvor det har sin opprinnelse. I Danmark har man funnet Trelleborger. Det har man også funnet andre steder Europa. Navnet kan ha sin opprinnelse fra at det har vært et sted hvor man har holdt treller før de ble solgt, men det kan også bety at det har vært et sted der man har utført hardt fysisk arbeid eller det kan ha vært en beskrivelse av et landskap. Det er ikke sikkert det har hatt en militært formål.¹³⁷

Utformingen av borgen

I sagaene blir det nevnt borger og kasteiler i Oslo. Det betyr at Oslo har hatt noe form for forsvar, men de har nok ikke vært permanente siden de ikke blir nevnt senere. Ut ifra arkeologiske funn har man sett noe som tyder på at det har vært borganlegg i Oslo. Arnved Nedkvitne beskriver at det har funnet en kongsgård i Oslo, men den blir ikke beskrevet før på 1200-tallet. Ifølge Nedkvitne har det blitt funnet rester av et eldre anlegg i arkeologiske utgravninger på 1960-tallet. Derfor må man se om disse funnene kan fortelle om forsvarsanlegg som kan minne om et «motte and bailey» anlegg. Kjenetegnet for dette anlegget er at det har en kongsgård som fungerer i et større forsvarsanlegg. Anlegget måtte ha

---

¹³² Soga om Håkon Håkonsson, 1963, s. 61

¹³³ Soga om HH, 1963, s. 62

¹³⁴ Soga om HH, 1963, s. 368

¹³⁵ Sverres saga, 1979, s. 190

¹³⁶ Schia Erik, 1991, s. 130

¹³⁷ Schia, Erik, 1991, s. 130

en jordhaug med et forsvarstårn og dette var en motte. Utenfor denne jordhaugen var det en vollgrav og palisader. Utenfor dette igjen var det en bailey, som var en borggård og det kunne være noe bebyggelse like ved borggården.¹³⁸ Ifølge Nedkvitne blir sånne anlegg bygd steder hvor det lå naturlig inn i landskapet. Han mener at slike anlegg har eksistert i Oslo fordi man hadde flere steder hvor slike anlegg kunne bli bygd. Nedkvitne mener også at det er større sannsynlighet for at det var en jordhaug med et forsvarstårn i Oslo enn at det var en voll med anlegg.¹³⁹

Konghelle

Sagalitteratur

I Morkinskinna er borgen i Konghelle nevnt. Det skjer i beretningen om Sigurd Jorsalfare.¹⁴⁰ Her står det «Kong Sigurd Jorsalfare sette kongestolen sin og hovudstaden i Konghelle.»¹⁴¹ Videre står det utviklingen av byen under kong Sigurd var stor og ingen andre steder i landet var rikere. Det neste kongen gjorde var å bygge en festning som besto av torv og stein. Rundt festningen ble det gravd en dike og det ble også bygget en kongsgård i festningen. I festningen var det også en Korskirke. I kirken var det hellige korset og en tavle av gull og sølv. Dette var noe kongen hadde hatt med seg til Norge etter utenlandsturene hans.¹⁴²

I Heimskringla står det Sigurd kom til Konghelle og at han var der lenge. Han bygde opp kjøpstaden. «Der gjorde han et stort kastell og lot grave et stort dike omkring. Kastellet var bygd av torv og stein. Han gjorde dette kastellet til bolig for fast besetning og han bygde kirke der. Det hellige kors lot han være i Konghelle,...»¹⁴³

Det som står om Sigurd Jorsalfare og Konghelle i Morkinskinna og Heimskringla er veldig likt. Det står i begge at kong Sigurd dro til Konghelle og at han var i byen i en lengre periode. Det er like beskrivelsen av kastellet. Det er bygget av stein og torv og at det har blitt gravd en dike omkring kastellet. Med denne beskrivelsen av kastellet har man fått en viss anelse om utseende til kastellet. Det blir også nevnt en kongsgård og en kirke, som er i tilknytning til kastellet. I Morkinskinna det blir nevnt en kongsgård og i Heimskringla blir det beskrevet at det var fast besetning der. Spørsmålet er om kongsgård og fast besetning betyr det samme i dette tilfelle. Ved å ha en kongsgård har kongen et sted å være. I forhold til de andre byene

---

¹³⁸ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 39

¹³⁹ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 39-40

¹⁴⁰ Morkinskinna, 1932, s. 390

¹⁴¹ Flokenes, Kåre, 2001, Morkinskinna, s. 280

¹⁴² Flokenes, 2001, s. 280

¹⁴³ Heimskringla, 1964, s. 618

har det blitt nevnt kongsgårder, men da i forbindelse med en «motte and bailey» anlegg. En fast besetning kan være kongsgården og det kan bety at man har en form for forsvar. I begge beretningene er det nevnt en kirke. Morkinskinna er litt mer beskrivende av denne kirken, vi får vite at det er en korskirke og kong Sigurd har satt det hellige kors der. I tillegg får vi vite at tavlen er laget av gull og sølv som Sigurd har hatt med seg. I Heimskringla står det bare at Sigurd har satt opp en kirke. Man får ikke vite hvilken kirke det er, men Heimskringla nevner at han setter opp det hellige kors. Videre får man vite at ved å sette opp dette korset bryter Sigurd en lovnad han har gitt i Jorsalfare. Videre beskriver Snorre at kong Sigurd har tenkt at dette korset skulle gi beskyttelse for byen, men det var ikke tilfelle. I følge Snorre ble det enklere for hedningene å komme til og at korsets helligdom ikke førte til beskyttelse.¹⁴⁴

Disse beretningene har store likheter i historien om Sigurd Jorsalfares kastell og Snorre kan ha funnet noe inspirasjon fra Morkinskinna.

Senere i sagaen om Sigurd Jorsalfare er det igjen nevnt om kjøpstaden kong Sigurd anla i Konghelle. Her er det en mer detaljert beskrivelse. Igjen blir et lagt vekt på at det ikke hadde vært en mer mektigere kjøpstad i Norge på denne tiden. I denne beretningen blir det nevnt at han bygget en kongsgård i kastellet. Mennene i Konghelle ble pålagt hvert år at de skal til kastellet og bære frem fem våpensteiner eller staur som skal kvesses i den ene enden og de må være fem alen høye.¹⁴⁵ Snorre går også mer i detalj om kirken som ble bygget, men han kaller kirken først for korskirken og så for Kastellkirken. Snorre beskriver at kirken ble innvigd etter at Sigurd har vært konge i 24 år. Denne tavlen som blir nevnt i Morkinskinna står det at ble laget i Grekenland. Tilslutt står det at tre år etter innvilesen av kirken dør kong Sigurd av sott, da er han i Oslo. Han ble lagt i jord ved Hallvardskirken i Oslo.¹⁴⁶

I Magnussønnes saga står det om Sigurd Jorsalfare som drar til Konghelle og han har et lengre opphold i byen. Det står også at han var til hjelp for kjøpstaden og fikk bygget mye slik at det skulle gå bra med Konghelle. Av det han fikk bygget var et kastell. Kastellet er beskrevet som stort og at det var bygget dike rundt kastellet. Det står også at kastellet var bygget i stein og torv, og at det bruktes som «bolig for fast besetning».¹⁴⁷

---

¹⁴⁴ Heimskringla, 1964, s. 618

¹⁴⁵ Heimskringla, 1964, s. 632

¹⁴⁶ Heimskringla, 1964, s. 632

¹⁴⁷ Heimskringla, 1964, s. 618

I Sverres saga nevnes det at Sverre drar til Konghelle. I en forklaring på siden av teksten står det at stedet Konghelle Sverre dro til lå vest for det nåværende Kungälv og der kastellgården ligger nå.¹⁴⁸ Konghelle blir nevnt fem andre ganger i sagaen, men det står ikke noe mer om borgen.

I sagaen om baglerne og birkebeinerne nevnes det om en mann som heter Jon som blir sendt til Konghelle og begravet i klostret. Det blir opplyst at dette klostret er augustinerklostret og at dette var kastellklostret i Konghelle.¹⁴⁹ Dette er den eneste gangen Konghelle blir nevnt i denne sagaen.

Om borgen i Konghelle nevnes det at kong Håkon drar til Konghelle og blir i borgen på Holmen til fasten.¹⁵⁰ Det står også at kong Håkon bygget en borg på Ragnhildsholmen i Konghelle.¹⁵¹

Borgene i byene blir ikke nevnt så ofte i sagaen om Håkon Håkonsson. Det er to byer det nevnes noe om borger, Oslo og Konghelle. Det som står om borgene er mangelfullt. Borgene blir nevnt som en del av en setning hvis kongen oppholdt seg der eller at den ble bygget. Det står ikke noe om hvordan den så ut og ikke alltid hvor den var plassert. Borgen i Konghelle var plassert på Ragnhildsholmen ifølge sagen om Håkon Håkonsson.

Utformingen av borgen

I Konghelle ble det dannet et kjøpstad av Sigurd Jorsalfare og i forbindelse med dette ble det bygget en borg. Sagaene nevner Konghelle flere ganger og da i henhold til at kongene dro til byen. Det blir opplyst flere ganger at det var en borg der. Det blir også referert til at det er en borg på Ragnhildsholmen. Om dette er den samme borgen som Sigurd Jorsalfare bygget eller om det er en ny, er litt usikkert. I Magnussønnes saga blir det også beskrevet hvordan kastellet i Konghelle så ut. Her er det også beskrevet at kastellet ble brukt som bolig for fast besetning. Det er ingen andre kasteller eller borger i utvalget hvor man har vært innom spesifikt om hva de ble brukt til.

Kastellet til Sigurd Jorsalfare er antatt å ha blitt bygget på en kolle, det som nå kalles klosterkullen. Augustinerklostret ble kalt kastellklostret og må derfor ha hatt direkte sammenheng med kastellet. Ved klosterkollen har det antagelige vært en vollgrav rundt. Det

---

¹⁴⁸ Sverres saga, 1974, s. 28

¹⁴⁹ Sverres saga, 1974, s. 300

¹⁵⁰ Soga om HH, 1963, s. 300-301

¹⁵¹ Soga om HH, 1963, s. 368

har ved arkeologiske utgravninger blitt funnet en dike nær kollen.¹⁵² Et av temaene Stibeus diskuterer er betydningen av ordet kastell. Det var to varianter som kom fra det latinske ordet *castellum*. I det svenske språket har man to varianter som kommer fra det latinske ordet og det er kastal og kastell. Det som kjennetegner et kastal er et frittstående forsvarstårn, noe som er kjent i svensk litteratur om borger. Et kastell er et større forsvarsanlegg. Kjennetegnet på dette er en ringmursborg som enten har en planløsning som er rektangulær eller kvadratisk.¹⁵³ I Heimskringla blir det beskrevet at det er et kastell som blir bygget og dermed må det være et større forsvarsanlegg. Det Stibeus ser på er borganleggene i områdene rundt. Kan de si noe om hvordan forsvarsanlegget i Konghelle har sett ut? Her er det både bygningsteknisk forsvarsanlegg fra Sverige og Norge som kan ses på i evalueringen av Konghelle. Siden Konghelle tilhørte Viken område er borgbyggingen rundt Viken Stibeus ser på. Da er det spesielt kastellet i Viken og borgen i Sarpsborg. Et av kjennetegnene til den norske borgbyggingen er ifølge Stibeus at de blir bygget i tettbebygde områder.

Det kan man se igjen i Oslo og i Trondheim. De var allerede byer før man bygget en borg, mens i Sverige, som for eksempel Stockholm var forsvarsanlegget det lenge før byen kom. Borg byggingen kan ha startet senere i Norge, men man valgte å bygge de i allerede tettbebygde strøk.

Ragnhildsholmen er antas å ha blitt bygget rundt 1250-tallet. Den ble bygget av Håkon Håkonsson.¹⁵⁴

København

Sagalitteratur

København nevnes i Saxo Danesaga, det blir også borgen. Det blir beskrevet at borgen var viktig i oppbyggingen av byen.¹⁵⁵ Det er ikke nevnt noe på disse sidene om at Absalon fikk Havn i gave. Derfor må man se på de sidene Absalon er nevnt og se om det står noe om det der. Det beskrives at det hat stått en borg i Hafn. Absalon bygget også en ny borg, men om denne ble en forlengelse av den gamle eller en helt ny borg er usikkert. Hva skjedde med den gamle borgen hvis Absalon bygget en ny borg? Byen ble etter hvert større og det ble behov for en ny borg. Absalon bygget en ny borg etter at han fikk byen.

---

¹⁵² Stibeus, Magnus, 1989, i *Kuggahälla*, s.156

¹⁵³ Stibeus, Magnus, 1989, s. 157

¹⁵⁴ Ersland og Holm, 2000, s. 94

¹⁵⁵ Saxos danesaga, s. 269

Utformingen av borgen

På grunn av vanskeligheter med å stadfeste akkurat hvor i København, byen Havn lå har det også vært vanskelig å si hvor borgen har ligget. Det har også vært diskusjon om det lå en borg i Havn før Absalon bygget en ny borg. I gavebrevet står det at Absalon får byen og borgen Havn. Det Kjersgaard gjør er å gå til brevet som ble skrevet til Absalon fra pave Urban. Der står det at paven erkjenner at Absalon har fått byen og borgen Havn. Dermed må det også ha vært en borg i Havn.¹⁵⁶ I følge Kjersgaard har det også vært en ladegård litt utenfor Havn og denne skal ha het Østergård.¹⁵⁷ Ut ifra at man har funnet ut hvor byen Havn lå har man også funnet ut at borgen må ha ligget. Kjersgaards teori er at Østergård var en del av et festningsanlegg som kalles «motte and bailey anlegg». Like ved Østergård har man funnet ruiner av et tårn. Gården og tårnet skal dermed ha fungert som et festningsanlegg som har ligget litt utenfor byen, men som Kjersgaard mener, har fungert som en beskyttelse til overfarten til Skåne. Overfarten til Skåne var viktig for monarkiet og den burde ikke komme i fiendens besittelse.¹⁵⁸ Kjersgaard beskriver også at det mellom byen Havn og Østergård skal ha vært et fergested hvor man kunne komme seg over til Amager og derfra videre til Skåne. Det er dette Kjersgaard tror innbyggerne drev med og ikke sjøfart som gikk lengre.¹⁵⁹

Fabricius har et eget delkapittel om Østergård, *Østergård? Og en tidligmiddelalderlig bebyggelse ved Kongens Nytorv*.¹⁶⁰ Underkapitlet presenterer hun de skriftlige og historiske kildene. Hun går systematisk til verks og begynner med de tidligste kildene til de nyere. Hun presenterer historikerdiskusjonen om Østergård. Hun legger frem utvalget av teorier av historikere. Flere av dem baserer seg på hverandre. Det som er bra med denne måten å legge frem problemet på er at man får en oversiktlig presentasjon av tidligere teorier om Østergård og hvor beliggenheten eventuelt har vært. Siden det er så uklart om beliggenheten eller funksjonen til gården. Finnes det ikke klare svar i skriftlige kilder fra denne tiden og de arkeologiske bevisene også er mangelfulle. Teoriene går ut på at det var en borg eller gård som het Havn da Absalon fikk den av kong Valdemar. Senere skal denne gården Havn ha fått navnet Østergård og tilslutt fått navnet Vingården. Dette var historiker A.D. Jørgensens teori. En annen teori er at Østergård var bispens eiendom og at den tidligere hadde vært en kongsgård. Her bodde en av kongens menn som holdt ved kongens interesser og fulgte med

---

¹⁵⁶ Kjersgaard, 1980, s. 33

¹⁵⁷ Kjersgaard, 1980, s. 33

¹⁵⁸ Kjersgaard, 1980, s. 34

¹⁵⁹ Kjersgaard, 1980, s. 32

¹⁶⁰ Fabricius, 1999, s. 167

på markedet i Havn. Dette var av historiker Oluf Nielsen teori. Disse tidligste teoriene er fra 1870-årene og derfor har senere forskning tatt utgangspunktet i disse tidlige teoriene. Teoriene har også blitt kritisert. På grunnlag av teoriene har man også flyttet på beliggenheten til Østergård ved siden av St. Nikolai kirken.¹⁶¹ Etter disse teoriene fra 1870-tallet er det Ramsings teorier om Havn som har vært ledende teorier lenge, men Fabricius tviler fremdeles på noen av disse teoriene fordi hun mener Ramsing ikke har nok belegg for å trekke de konklusjonene han gjør. Fabricius tar opp Kjersgaards teori om Østergård var en motte and bailey anlegg. Hennes mening er at Kjersgaard ikke hadde noe belegg for å beskrive anlegg med et stort tårn i mur og selve Østergård var palisade befestet gård. Etter dette kritiserer hun den neste som har tatt opp Kjersgaards teori uten å kritisere den. Etter at disse teoriene er presenter og diskutert begynner Fabricius på neste kapittel uten å skrive noe om hva hun selv mener er det mest sannsynlige når det gjelder Østergårds funksjon og beliggenhet. Det neste kapitlet handler om de arkeologiske kildene tilknyttet Østergård. Det er ikke før slutten av dette kapitlet Fabricius går så vidt innpå hva hennes syn på temaet.¹⁶² For henne er det vanskelig å trekke en konklusjon på grunn av manglende skriftlige bevis og arkeologiske bevis. Det er også vanskelig å finne arkeologiske bevis i dag på grunn av nye bygg som har kommet opp på stedene.¹⁶³ Selv om det er gjort gravninger for de nye byggende er det ikke funnet flere arkeologiske funn under utgravninger. Det er vanskelig fordi det gjennom tidene har det dannet seg nye naturlag over det som har vært der siden middelalderen. Det blir vanskelig å vite hvor lang ned man må i bakken for å komme til bakkenivået fra 1100-tallet. Det blir enda vanskeligere da man ikke vet nøyaktig hvor beliggenheten til Østergård har vært. Det er en god diskusjon Fabricius har med den tidligere historiediskusjonene, men noen ganger er det vanskelig å vite hvor hun vil med diskusjonen. Det kunne også ha vært en mer klar oppsummering av kapitlet på slutten enn det hun har.

Kjersgaard ser mer positivt på Ramsings teori om tegl bruk i København. Fabricius mer tvilende på teorien. Hun er enig i at teglsteinen ikke kom til Danmark før siste halvdel av 1100-tallet, men mener dette ikke er solid teori for å konstatere at områdene i København som er teglfri er eldre enn Absalons tid.¹⁶⁴ Hun mener selv om teglstein ikke ble introdusert i Danmark før siste halvdel av 1100-tallet, betyr det ikke at alle borgerne begynte å bruke tegl med en gang. Hun påpeker at teglstein ble først brukt av de med høyere rang, som geistlige,

---

¹⁶¹ Fabricius, 1999, s. 170

¹⁶² Fabricius, 1999, s.170-171

¹⁶³ Fabricius, 1999, s. 178-179

¹⁶⁴ Fabricius, 1999, s. 179

og at den alminnelige borger ikke begynte å bruke teglstein før senere. Selv om hun avviser teorien til Ramsing, er hun enig med han i hvor den første bebyggelsen av eldste delen av Havn har vært. Det er fordi det også senere har blitt gjort arkeologiske funn som kan støtte oppom denne teorien.¹⁶⁵

I København var det biskopen som bygget den nye borgen og som nevnt tidligere var København biskopenes by helt til 1400-tallet.

Stockholm

Sagalitteratur

Stockholm nevnes ikke i sagalitteraturen, men de stedene som i dag er Stockholm nevnes, Stadsholmen og Stokksund. Stedene er nevnt få ganger i Heimskringla. Det er i Olav den Helliges saga at det blir nevnt et kastell i området. Dette er da Olav den Hellige drar til Sverige og opp mot Stokksund. I enden av Mälaren står det et kastell.¹⁶⁶ Det blir også nevnt at svenskekongen Olav hadde forsikret seg mot inntrengere fra den siden. Det er i denne forbindelsen det nevnes at det er et kastell ved Stadsholmen og dermed gjør det vanskelig å komme inn Mälaren.

Kastellet som Olav den Hellige ikke kom forbi, er ifølge Ahnlund en forløper til det som blir Stockholms slott.¹⁶⁷

Utformingen av borgen

Ifølge Anders Ödman har det vært tre stadier med borgbygging. Tittelen på boken hans *Tre borgar* indikerer at det har vært flere enn en borg i Stockholm. Ödman referer til at den samme borgen har blitt bygget opp tre ganger og plasseringen skal ha vært omtrent på samme sted. Det er disse forskjellige borgbyggingene som til slutt har endt opp med å bli slottet i Stockholm, slik som Ahnlund har konkludert med. Ödman ser ikke bare på borgenes oppkomst, men han vurderer andre områder på denne tiden for å finne ut hvilken teori om borgenes oppkomst som er mest sannsynlig. Da det gjelder den første borgen diskuterer Ödman hvorfor det skulle ligge en borg/kastell akkurat der. Siden det ikke var en by som skulle beskyttes, var det en beskyttelse for byer som lå lengre inn i landet. Eller har det vært noe annet som har gjort at dette stedet skulle beskyttes. Ödman går inn på den økonomiske og

---

¹⁶⁵ Fabricius, 1999, s. 179

¹⁶⁶ Hkr, 1964, s. 212-213

¹⁶⁷ Ahnlund, Nils, 1952, s. 89

politiske anliggende på denne tiden. Det gjør han for å finne ut om det var noe på dette området som gjorde at man trengte en borg/kastell akkurat der.¹⁶⁸

Den første borgen er det vanskelig å si noe om. Det er fordi det er veldig lite arkeologiske bevis på det første anlegget. Av det lille materiale tror man at den kan spores tilbake til vikingtiden, men det er usikkert.¹⁶⁹ Området man har søkt på er i Helgeandsholmen. Det er her alle tre borgene har hatt sin beliggenhet og avløst hverandre. Det er funnet spor i dette området fra vikingtiden. Det arkeologiske funn som er funnet er mest menneskelig avfall som man kan spore tilbake til vikingtiden. Ödman har ikke funnet noen bevis på at det skal ha vært en fast bosetning på Norrström og på Stadsholmen. Derfor må den første borgen heller ha vært mer som en bygdeborg, ifølge Ödman.¹⁷⁰

Den andre borgen skal ha sin opprinnelse fra 1200-tallet. Her finnes spor etter en ringmur og pæleverk.¹⁷¹ Denne ringmuren har vært en del av en større borgbygging. Den politiske situasjon ble viktigere i Østersjøområdet og derfor var det behov for en beskyttelse av området ifølge Ödman.¹⁷² Den andre borgen var en forlenging av den første. Det ble bygget en ringmursborg som gikk rundt borgen. Det skal i forbindelse med denne ringmuren vært en sperring som gikk over Stömmen.¹⁷³ På grunn av arkeologiske funn har funnet ut at man på 1300-tallet begynte å bruke malmene annerledes enn på 1200-tallet. Det er blant annet spor etter dyrekjøtt som gjør at man har kommet fram til dette. Før hadde man bare kastet dyreslaktet fra den vestre holmen, men på 1300-tallet begynte man å kaste fra de begge holmene også. Med dette resultatet finner man en endring i bosituasjonen på øyene. De begynte etter vært å unytte begge holmene til å leve på.¹⁷⁴ Den tredje borgen er det som i dag er slottet i Stockholm. Etter hvert utover på 1300-tallet har man sluttet å bruke ringmursborgen. Den tredje borgen er det vanskeligere å vite hvordan var. På grunn av at den ennå er i bruk. Dermed har man ikke fått gjort arkeologiske arbeid på denne borgen og det finnes få skriftlige kilder som kan beskrive borgen. En kan se spor etter den tredje borgen i kjelleren på slottet Tre Kronor i Stockholm. Dette er tre borger som har avløst hverandre i bruk.

---

¹⁶⁸ Ödman, 1987, s. 116-133

¹⁶⁹ Ödman, 1987, s. 120

¹⁷⁰ Ödman, 1987, s. 121

¹⁷¹ Ödman, 1987, s. 138

¹⁷² Ödman, 1987, s. 138-139

¹⁷³ Ödman, 1987, s. 143

¹⁷⁴ Ödman, 1987, s. 154

Ahnlund trekker frem likheten mellom ordene borger og borg. Borger har en fredelig betydning over seg. Mens ordet borg har motsatt betydning og forbindes med krig. Det Ahnlund påpeker er at de har en felles forbindelse med hverandre, det er en allianse mellom dem. Det at en borger hadde en borg i nærheten betydde at han som kjøpmann kunne ha en trygghet og beskyttelse.¹⁷⁵

Oppsummering

I problemstillingen blir det belyst om borgen var en primær eller sekundær element i bydanningen. Etter å ha sett på byenes oppkomst, blir det i dette kapitlet belyst borgens oppkomst. I London var byen allerede under utvikling før borgen kom. Byen hadde fra før hatt en bymur rundt seg. Det var Vilhelm Eroberen som begynte byggingen av forsvarsverk i England. Dermed ble Tower of London påbegynt. I Heimskringla blir det beskrevet at Olav den Hellige er ved et kastell på broen som gikk fra Southwark og over til London. Olav den Hellige var med på å ødelegge denne broen og forsvaret danskene hadde bygget opp. Han var der for å hjelpe kong Adeleråde. Dette er det første forsvarsverket i London som blir nevnt i sagaene. Man må ha i mente at Snorre skrev sagaene ca. 200 år etter at hendelsene hadde skjedd. Det første tårnet i Tower of London som ble bygget var White Tower. Borgen ble et symbol moten som Vilhelm hadde i London og ellers i rike. Borgens betydning for han handlet like mye om å vise fram sin makt som det var å beskytte byen. Det var nok derfor han valgte å ha kontrollen over den største borgen, mens han de andre fikk bygge en mindre forsvarsfestning. Av de tre borgene er det Tower som har overlevd og de andre har etter hvert blitt borte. At de andre borgene ikke har overlevd som Tower kan man se på som et symbol på hvor mye mer makt det lå i Tower enn de andre. De to borgene hadde sin betydning for forsvaret, men ikke så stor betydning at de ville overleve lenge.

I et kastell ved inngang til Mälaren nevnes allerede i sagaen om Olav den Hellige. Her må man også tenke på at sagaen ble skrevet 200 år etter hendelsen. Ödman tar opp at det har vært tre steg av borgbyggingen i Stockholms område. De er diskusjon rundt det første kastellet. Har det ligget der hele tiden eller har dette kastellet blitt flyttet.

---

¹⁷⁵ Ahnlund, Nils, 1952, s. 122

Et «motte and bailey» anlegg er blitt diskutert når det gjelder Københavns tidligste historie. I den diskusjonen var det også en gård som ble starten for diskusjonen siden man ikke har funnet en klar borgbygging før Absalons borg. Men man skal heller ikke se bort ifra at det fantes en borg i Havn. Oslo ble det også diskutert om det har vært et motte and bailey anlegg i byen. Kongsgården som lå i Oslo kan ha vært en del av det slikt anlegg. Plasseringen av kongsgården var i byen og ikke på en høyde eller ved sjøen. Dette tyder på et motte and bailey anlegg. Østergård har noen historikere hevdet være et slikt anlegg. Tårnet skulle være Kringelen, men senere forskning har avvist den teorien. Fordi kongsgården ikke har blitt utgravet i sin helhet, er de arkeologiske funnene for få til å konkludere med at det har vært slikt anlegg.¹⁷⁶

I delen om Konghelle ble det nevnt at man i Norge bygget borger der det allerede var et tettbefolket område. Det kan ha vært med på å inspirere til borgbyggingen i Konghelle. Den andre inspirasjonskilden til byen kan komme fra svensk borgbygging. Ser man på Stockholm ble borgen bygget før byen kom. Her er det uvissheter om hvorfor forsvarsanlegget kom lenge før byen. Anlegget kan ha hatt en annen funksjon før den ble et forsvarsanlegg for byen. Aspektet om borgen ble anlagt i et tettbebodd strøk eller ikke, kan også brukes på de andre byene. Trondheim var allerede en viktig by i Norge. Den var et handelssted og oppholdsstedet til de kongelige og de geistlige. Det betydde også at byen var utsatt for angrep. Det tok en god stund før byen fikk en solid borg av stein. Den hadde noen forsvarsanlegg av tre, men ikke som holdt lenge. Plasseringen av Sverresborg var på en høyde bak byen. Den var ikke i nærheten av et sjøen, slik som i flere av de andre byene. Forsvarsmessig var den ikke like effektiv i forhold til angrep fra sjøveien. Det som taler til fordel for denne borgen, er at den er plassert på en høyde og man fikk god oversikt over byen og havnen. I Oslo var forsvarsanlegget en del av kongsgården og den lå inne i byen. Her var den heller ikke i nærheten av havet. Man ser at de to byggene i Norges store byer, var plassert i nærheten av byen og like i det tettbebygde strøkene. Akershus festning som ble påbegynt på slutten av 1290-tallet ble plassert på en opphøyd plass like ved innløpet til Oslo. Ser man på de to byene kan man se konturene av at man etter hvert har sett nødvendigheten med å plassere borgene på en mer strategisk plass. Dette kan ha kommet av at man har sett nødvendigheten ved det etter man har blitt angrepet eller så har en kongelig eller geistlig ville beskytte byen sin.

---

¹⁷⁶ Schia, Erik, 1991, s. 113

4 Funksjon

I de foregående kapitlene har temaene byens oppkomst og borgens oppkomst blitt presenter og diskutert. Det neste tema som skal tas opp er borgens funksjon. Hva var borgens funksjon i byene? Var det kun brukt som et militært opplegg? Kan borgen ha fungert som noe mer i forhold til befolkningen? Definisjonen på en by er at den må ha selvstendig rettslig og administrativ styre. Byen kan bli et sentrum for handel og konge- og kirkemakten. Byen skal også endre seg topografisk og administrativt i forhold til bygdene rundt, for å kunne få bystatus. Dette var en av definisjonene i innledningskapitlet. Her ble sentrale elementer i en by tatt opp og i dette kapitlet skal gå igjennom disse elementene. Det administrative styre, konge- og kirkemakten, handel og forsvar, er de elementene som blir tatt opp i dette kapitlet.

London

Administrativt

Kongen hadde makten i London. Adelsmennene som kom over med Vilhelm Erobreren fikk sentrale roller i byens styre. Det ser man igjen ved at de blir satt opp som ledere ved Baynard's Castle og Montfichet Castle. I London hadde fogden ansvar for det administrative styret i byen. Sammen med dommere, som reiste rundt mellom de engelske grevskapene, hadde de sammen ansvaret for den juridiske makten i byen. Fogden hadde også ansvaret med å kreve inn skatter og avgifter. Stilling som fogd i England var ikke arvelig, men i noen tilfeller har det skjedd at stillingen har gått i arv.¹⁷⁷ Normanner kongene hadde i utgangspunktet ingen intensjon om at stillingen som fogd skulle gå i arv, men for dem var også lojalitet og effektivitet viktig. Derfor kunne de tillate i noen tilfeller å la stillingen i arv.¹⁷⁸

Kongelig og kirkelig makt

John Stow forteller at Montfichett's Castle ble bygget av Baronen av Mountfichet og han kom til England sammen med Vilhelm Eroberer.¹⁷⁹ Baynard's Castle ble bygget av adelsmannen Baynard og han kom med Vilhelm Eroberer.¹⁸⁰

Snorre Sturlason nevner ett kastell på broen over fra Southwark og til London. Dette kastelets funksjon virker å ha vært til å forsvare broen. Kastelet blir ikke beskrevet, men ut

---

¹⁷⁷ Brooke, Christopher N.L, 1975, s.191

¹⁷⁸ Brooke, Christopher N.L, 1975, s.191-192

¹⁷⁹ Stow, John, s. 76

¹⁸⁰ Stow, John, s. 71

ifra situasjonen som blir de brukt til forsvar. Plasseringen av kastellet er naturlig siden man da kan kontrollere inngangen til London by. Olav den Hellige hjelper Adeleråde med å få tilbake byen og ødelegger broen for å lettere gå til angrep på danskene. Byen hadde lenge vært omringet av en bymur og dette gjorde det vanskeligere å angripe byen. Da muren ble revet fikk innbyggerne tilgang til elven Themsen og man fikk større utbytte av den. Bymuren som var langs elven ble revet. Den ble revet på 1100-tallet.¹⁸¹ Beskyttelsen muren ga langs elven måtte nå erstattes med andre muligheter. Det åpnet muligheten til å få angrep fra andre siden av elven.

Det var tre borger som ble bygget av normannerne etter deres invasjon av England. Funksjonene til disse tre borgene var at de beskyttet byen fra hver sin side. Baynard's Castle og Tower of London lå like ved Themsen og var derfor viktig i angrep fra Themsen. Montfichet Castle lå litt lengre opp i byen, men i nærheten til Baynard's Castle. Dens funksjon var til for å beskytte angrep land, men var i nærheten til å hjelpe ved angrep fra Themsen.¹⁸² Middelalderhistoriker Christopher Brooke skriver i sin bok *London 800-1216: The Shaping of a City* at familien som hadde kontroll over Baynard's Castle var også byens militære ledere.¹⁸³ Dette gjorde også at borgen var viktig stasjon for byens militære og militære tok utgangspunktet i Baynard's Castle. Ifølge Brooke ville familien som eide borgen også ha en større rolle i byens hierarki, fordi de hadde stor innflytelse på forsvaret av byen.¹⁸⁴

Tower of London var under ledelse av kongen og dette endret seg ikke. Kongen hadde ikke mulighet til å ha kontroll over Tower hele tiden. Kongen utpekte en til å ha ansvaret for borgen da han ikke kunne. Dette embetet var ifølge Brooke, viktig å holde i familien at man arvet et embete, slik man gjorde i Baynard's Castle.¹⁸⁵ Tower of London var kongens sted og spesielt White Tower. White Tower var ikke bygget for at kongen skulle ha residens der, men han kunne bo der i noen dager. Som Brooke beskriver:

*The White Tower was a palace, of a kind – though never so comfortable as to tempt any king to live there voluntarily for more than a few days – and a fortress of great strength; it was also a magnificent portrait of the Norman image, strong and dour.*¹⁸⁶

---

¹⁸¹ Milne, Gustav, 2003, s. 67

¹⁸² Brooke, Christopher, 1975, s.29-30

¹⁸³ Brooke, Christopher, 1975, s. 215-216

¹⁸⁴ Brooke, Christopher, 1975, s. 216

¹⁸⁵ Brooke, Christopher, 1975, s. 216-217

¹⁸⁶ Brooke, Christopher, 1975, s. 30

I dette sitatet forteller Brooke funksjonen til borgen i forhold til kongen, men også hvordan borgen påvirket byutseende. Bilde han lager er at borgen er sterk og holdbar akkurat som normannerne var. Med dette viser han innflytelse normannerne hadde etter invasjonen. De fikk bygget tre borger til å forsvare byen med. Brooke forklarer dette med, Vilhelm Erobreren selv erfarte hvordan en invasjon av en by foregikk og derfor ønsket han å forsterke forsvaret av byen.¹⁸⁷

Forsvar

Tower of London var brukt som fengsel. John Stow ramser opp forskjellige folk som blir straffet for forbrytelser de har begått. De han forteller om er gjerne folk med høyere status og derfor mer oppsiktsvekkende å beskrive. Flere av disse forbrytelsene er begått etter 1300 og derfor ikke nevneverdig i denne oppgaven. Funksjonen til Tower var ifølge Stow en festning hvor man kommanderte og forsvarte byen. Den var også monarkiets sted for sammenkomster og møtested hvor man signerte avtaler. Det var her man fengslet de farligste fangene og her man laget eller oppholdt mynter for hele England. I Tower oppholdt man også rustninger som man kunne bruke i krig og det var et oppholdssted for kongelige smykker. Det var også rettsdokumenter som ble lagret her.¹⁸⁸ Ut ifra dette er Tower en flerbruks borg. Den var en viktig brikke i forsvaret i byen, men spiller også en rolle som oppbevaringssted for viktige dokumenter og gjenstander for monarken. På 1200-tallet betydde slutten på borgene Montfichet og Baynard's Castle. Det har antageligvis ikke vært noen store årsaker til at de slutten å fungere som et forsvarsanlegg. Tilslutt har de blitt innlemmet i bystrukturen og blitt en del av bybebyggelsen.¹⁸⁹

Handel

Handelsvirksomheten i London foregikk mest på Themsen og rundt Themsen. Utover på 1100-tallet ble det strengere lover for salg av varer i havnen. Handelen foregikk under strenge og kontrollerte forhold. Engelske kjøpmenn hadde første rett på valg av varene da de kom inn til havnen. Det ble strengere regler for utenlandske kjøpmenn. Det var en rekkefølge som måtte følges da varene skulle fordeles. Kongen hadde førsteretten til å velge varer, så kom

---

¹⁸⁷ Brooke, Christopher, 1975, s. 30

¹⁸⁸ Stow, John, s. 70

¹⁸⁹ Brooke, Christopher, 1975, s.114

Londons kjøpmenn, Oxfords kjøpmenn, Winchesters kjøpmenn og til slutt andre kjøpmenn fra byen eller omlandet.¹⁹⁰

Nidaros

Administrativt

Nidaros var den viktigste byen i Norge fra tidlig middelalder. Byen var der både kongemakten og de geistlige oppholdt seg. Nidaros betydning som by i Norge gjenspeiles i sagalitteraturen.

Før kongemakten og erkebiskopen kom til byen, var byen senter for høvdinger og jarler. Det ble bestemt i 1152/53 at erkesbiskopssete skulle være i Nidaros. Dette var rett før urolige tider kom til Norge.¹⁹¹ Norge var på randen av en borgerkrig. Erkebispesete i Nidaros en viktig maktpiller i borgerkrigen. Ifølge Blom fikk ikke erkebiskopen konsentrert seg lenge om kirkelige oppgaver. Erkebiskopen må ta en del i det politiske og militære oppgaver i borgerkrigen. Det er et splittet Norge, fordi man ikke blir enige i hvem som skal være konge. Dermed må kirken være med i det politiske maktspeillet. I denne sammenheng var Nidaros et mål fordi kongene kroningen foregikk i byen.¹⁹² Ved opprettelsen av erkebispesete ble det opprettet 10 bispedømmer i Norge. Det var i Nidaros makten satt. Det gjenspeiles også i kampen om å bli utnevnt til konge i Norge. Det var viktig å få godkjenningen i Nidaros og bli utnevnt av Øyratinget der. I *Magnus Erlingssons privilegibrev til kirken* fra 1163-1172 ble det bestemt at man skulle følge den europeiske måten å bli utnevnt til konge. Den gikk ut på at kongen fikk sin stilling fra Gud. Dette ga også kirken en ny oppgave, siden det var de som kunne utrette dette for Gud. Erkebiskopen er den øverste av de geistlige i en kirkeprovins og derfor måtte dette bli erkebiskopens oppgave. Siden erkebispesete var i Nidaros, talte det i fordel for at kongen ble utnevnt i Nidaros.¹⁹³

Kongelig og kirkelig makt

Da kong Sverre døde og ble gravlagt i Bergen dette betydde slutten for Nidaros som kongenes residensby. Det var en tradisjon at kongene ble begravet i Nidaros, selv om de døde på andre steder i landet, ble de fraktet til Nidaros. Nidaros fortsatte å være kroningsby gjennom hele middelalderen¹⁹⁴

---

¹⁹⁰ Milne, Gustav, 2003, s. 72-73

¹⁹¹ Blom Grethe Authén, 1997, s. 96-97

¹⁹² Blom, Grethe Authén, 1997, s. 95-96

¹⁹³ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 102

¹⁹⁴ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 113

Ut fra det delen om administrative styre i Nidaros ser man at kongemakten og geistlige hadde mye med hverandre. Det var to innflytelsesrike institusjoner i samme by. De har på hver sin måte påvirker utviklingen av byen. Både kongemakten og den verdslige makten har vært med å bygge forsvarsanlegg i byen. De har begge måtte være ledere i byen. Med borgerkrigen var de til tider på hver sin side. Den verdslige makten har hatt sin rolle lengre i Nidaros enn kongemakten har. Nidaros ble mindre viktig for kongemakten utover i høymiddelalderen. Bergen tar litt mer over etter kong Sverres død. Oslo blir også etter hvert mer viktig for kongemakten. Nidarosdomen preger bybilde i Trondheim i dag, som den gjorde da den ble bygget. Dette er et symbol på hvor stor makten de geistlige hadde i samfunnet i Nidaros.

Forsvar

Den første borgen var bygget av en geistlig, men den andre på Steinberget ble bygget av en konge. Kong Sverre var den som bygget borgen, den var mer solid fordi den var bygget av stein. Sverre kalte borgen for Sion. Selv om borgen bare blir nevnt som et del av et angrep eller på en annen måte spiller en birolle, så blir det beskrevet mye om borgen som er viktig.

Konfliktene mellom kong Sverre og kong Magnus utløste borgerkrig i Norge. De kjempet mot hverandre flere ganger i løpet av middelalderen. Denne gangen holdt kong Sverres til i treborgen på Ilevollene. Kong Magnus dro opp for å komme med forslag til kamp. Det blir berettet i sagaen at begge parter «*egget*» hverandre opp til kamp. Birkebeinerne fyrte opp slik at kong Magnus måtte legge til land ved Ørene. Kong Magnus egget opp kong Sverre helt til han kom ut av borgen.¹⁹⁵ Det ble kamp på Ilevollene mellom Magnus menn og Sverres menn. Det endte med Magnus dro til Bergen og ikke lenge etter fulgte Sverre etter.¹⁹⁶ Etter et slag i Bergen drar kong Sverre til Nidaros. Her blir det berettet at kong Sverre oppgraderte treborgen på Ilevollene. Han forsterket borgen med et vern av pæler som gikk fra borgen og ned til sjøen.¹⁹⁷ Treborgen på Ilevollene blir nevnt enda en gang i forbindelse med et mulig kamp mellom kong Sverre og kong Magnus. Denne gangen er det en samtale de to kongene har seg imellom. Sverre vil ha kamp på Ilevollene, men dette vil ikke Magnus. Han vil heller ha oppgjøret kjempet på sjøen.¹⁹⁸ Borgen er sentral i et nytt angrep mellom kong Magnus og kong Sverre. Det er fortsatt kong Sverre som er ved borgen. For å gjøre borgen mer forsterket

---

¹⁹⁵ Sverres saga, 1979, s. 79

¹⁹⁶ Sverres saga, 1979, s. 83

¹⁹⁷ Sverres saga, 1979, s. 97

¹⁹⁸ Sverres saga, 1979, s. 101

til kamp satte han opp tjeldbuer ved borgen og hentet to stuer fra byen og satte opp dem opp ved borgen.¹⁹⁹

I kapitlet *Kamp med kuvlungene* blir det berettet kong Sverre var i borgen på Steinberget da kuvlungene kom til Nidaros. Kuvlungene ville kjempe og tok skip fra Sverre, men Sverre ville ikke og ble i borgen. Kuvlungene dro fra byen, men kom tilbake våren etter. I mellomtiden hadde Sverre forsterket borgen med pælverk langs sjøen. Det ble ikke noe kamper denne våren.²⁰⁰ Sverre bygget en borg på steinberget som ble kalt Sion. Kuvlungene dro til Nidaros og kjempet seg gjennom treborgen på Ilevollene før de gikk til borgen på Steinberget. I borgen satt Torstein Kugad og skulle forsvare borgen. Kuvlungene hadde overtaket og greide til slutt å få Torstein til å gi fra seg borgen. De tok med seg alt som var av verdier i borgen og brente det som de ikke trengte.²⁰¹ Borgen fikk ikke stå i fred lenge. Neste angrep er det baglerne som står for og Torstein Kugad er igjen i borgen og skal forsvare den. Baglerne inntok borgen og tok alt gods og de brente husene som var der. De fikk også knust alle steinveggene.²⁰² Det ble kamp mellom baglerne og birkebeinerne i Nidaros. Baglerne hadde kommet til byen, mens birkebeinerne var ute. De birkebeinerne som kom tilbake la til like ved borgen. Baglerne tok over byen. Sverre var på vei fra Bergen til Nidaros da han hørte at baglerne var i byen. Sverre kom til Trondheimen, men det ble ingen kamp mot baglerne og han dro etter hvert videre. Baglerne bestemte seg også for å forlate byen.²⁰³

I Sverres saga er borgen blitt nevnt flere ganger og mer enn i andre sagaer. I flere av tilfellene nevnes borgen som en del av en kamp, der hovedpersonene er midtpunktet. Borgen blir nevnt som en birolle. Gjerne er det der en av hovedpersonene oppholder seg. Borgen blir sjelden beskrevet. Hvis den blir beskrevet er det når motstanderen har tatt over borgen og ropper borgen for verdisaker og gjør store ødeleggelsler på bygningen. Borgen blir også beskrevet da oppgraderinger skal gjøres. Disse oppgraderingene er med på å forsterke borgen slik at det skal bli vanskeligere å angripe den. Den første borgen som blir nevnt i sagan er en treborg på Ilevollene som ble bygget av erkebiskop Øystein.

Som nevnt kunne Sverresborg fungere som tilfluktssted for kongen og hans menn hvis Nidaros ble angrepet. Hvis kongen ville kunne han oppholde seg på borgen i ett år om det var

---

¹⁹⁹ Sverres saga, 1979, s. 11

²⁰⁰ Sverres saga, 1979, s. 158

²⁰¹ Sverres saga, 1979, s. 162

²⁰² Sverres saga, 1979, s. 196-199

²⁰³ Sverres saga, 1979, s. 202-207

nødvendig. Det kongen trengte var i borgen, han fikk vann fra en brønn i borgen.²⁰⁴ Nidaros kunne angripes fra flere sider. Angriperne kunne komme via sjøen og landsiden. Derfor var det viktig å få et forsvarsanlegg på plass. De første forsvarsanleggene var ikke gode nok til å tåle angrep, men med Sverresborg fikk man et stødig forsvarsanlegg fra landsiden.

Munkholmen lå i innseilingen til Nidaros, men dette var ikke et forsvarsanlegg. Her var det et kloster og fiender kunne også bruke dette som en del av et angrep på byen. Fordi de kunne legge til havn og deretter vente på det riktige tidspunktet å angripe byen.²⁰⁵

Handel

Handel var en viktig del av Nidaros bystatus. Hvor mye handel som foregikk i Nidaros på Olav den Helliges tid er usikkert. Ifølge sagaene skal Olav ha inngått avtaler med omreisende kjøpmenn, noe som var vanlig i middelalderen. Sesonghandel i byene var ikke vanlig på Olavs tid. Uansett kunne bøndene ha noen salgsvarer med seg da de leverte varer som de var pliktig å levere, ifølge Blom.²⁰⁶ Handelsveiene til og fra Nidaros gikk både til Island, Grønland og England. Nidaros lå sentralt for å bytte varer langs sjøveien. Nidaros fungerte mer som en havn i tidlig middelalder, mer enn å være en større markeds plass.

Oslo

Administrativt

Nedkvitne beskriver hvordan makten kongen hadde fulgte han på reisen. Nedkvitne sier at hovedstaden var der kongen var og hvis kongen flyttet på seg, så gjorde hovedstaten det samme.²⁰⁷ Administrativt kan Oslo deles opp i perioder. Tiden fra midten av 1000-tallet hadde ikke Oslo et stort administrativt ansvar. Kongen var aldri lenge på ett sted noe som gjorde at makten flyttet seg. Nedkvitne beskriver den administrative styre i Oslo på denne tiden, som noe som virket improvisert. Han mener det ikke var satt et regime som kunne følge opp sine oppgaver regelmessig. Han mener de som hadde ansvar for å kreve inn inntekten til kongen og ledet leidangen, gjorde dette uregelmessig. Det han etterlyser er at det burde vært større kontroll og flere regler hvor ofte og hvilke steder disse mennene skulle ha ansvar over. Nedkvitne poengterer at selv om kongen befant seg i byen, var dette fremdeles ikke godt nok

---

²⁰⁴ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 107

²⁰⁵ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 105

²⁰⁶ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 46-47

²⁰⁷ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 133

kontrollert. Årman og lendmann, som hadde ansvaret, hadde ikke spesifikke arbeidsoppgaver i forhold til sin jobb beskrivelse.²⁰⁸

Dette forandret seg utover 1100-tallet og særlig mot slutten. På denne tiden fikk man et mer strukturert administrativt system. Kongen begynte å dele ut skriftlig hvilke arbeidsoppgaver de forskjellige stillingene hadde og dermed ble det bedre organisert.

Med Håkon 5 (Magnusson) (1299-1319) som konge flyttet sentrumsmakten seg fra Nidaros og til Oslo. Grunnen til dette var at Norges politikk begynte å se mer utover til Europa. Spesielt til nabolandene Sverige og Danmark. Derfor var det mer naturlig å flytte maktsentrumet fra Nidaros til Oslo, som lå mer sentralt i forhold til Sverige og Danmark.²⁰⁹

Kongelig og kirkelig makt

Nedkvitne beskriver den makten som satt i bispestolen. I Kongsgården var oppbygd med forskjellige personer som hadde forskjellige oppgaver. Kongsgården var for monarken, men den hadde innslag av kirkelig påvirkning. De befestete anleggene i Oslo på 1200-tallet var bygget av kongen og biskopen. Det betydde at disse befestningene beskyttet kongen og hans menn og biskopen og hans menn. Resten av befolkningen hadde ikke noe beskyttelse.²¹⁰

Kongen hadde sylemenn som jobbet med å kreve inn skatter og lede forsvaret i landet. Ifølge Nedkvitne var de veldig viktige i Oslo. På slutten av 1100-tallet og utover 1200-tallet begynte kongene å møte sine fiender i Oslo. Derfor ble det viktig å ha egne menn som kunne styre forsvaret. Oslo lå strategisk taktisk til hvis man skulle gå til krig mot Sverige eller Danmark. Utgangspunktet fra Oslo var bedre enn fra de andre norske byene. Dette betydde også at Oslo var tilnærmelig for angrep av svenskene eller danskene.²¹¹

Forsvar

Kongsgården i Oslo var antagelig bygget i tre, men skal ha blitt endre til stein på slutten av 1200-tallet. Det skal være Håkon Håkonsson som har bygget flere av kongsgårdene i byene i Norge. I Håkon Håkonsson saga blir det beskrevet de stedene Håkon bygget kongsgårdene og hvilket byggemateriale. I følge Nedkvitne er dette en «skryteliste» som forteller om kongens bragder. Mens det i Bergen blir fortalt at han bygger steinhaller, blir det i Nidaros beskrevet at han lot bygge en kongsgård, som antas å være i tre. I Oslo står det dermed at han lot «huse

---

²⁰⁸ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 135

²⁰⁹ Nedkvitne og Norseng, 1991, s.150

²¹⁰ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 234

²¹¹ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 239

kongsgården».²¹² Dermed trekker Nedkvitne konklusjonen at kongsgården i Oslo kan ha blitt bygget i tre, hvis det var bygget i stein ville den være med på skrytelisten.²¹³ Det er på slutten av 1200-tallet at man får de første tegnene på at kongsgården har blitt en befestet kongsgård. Dette får man skriftlig på grunn av et brev som kong Håkon sendte til hansabyene. Der blir det nevnt en mann som var borgherre i Oslo. Her trekker Nedkvitne konklusjonen hvis Håkon skulle nevne noe om en borgherre, måtte den var befestet og sannsynligvis være i stein med ringmur. Som Nedkvitne forklarer ville der være merkelig å nevne at det var en borgherre i Oslo som satt på en ubefestet treborg i Oslo.²¹⁴ Etter hvert ble det klart at kongsgården i Oslo ikke ville være nok dersom det skulle bli krig. Derfor begynte man på slutten av 1200-tallet og bygge på Akershus festning. Dermed anså man kongsgården mer som en residens for kongen enn et forsvarsverk. Under bygningen av den nye festningen ble festningen ansett som mer trygg en kongsgården som lå midt i Oslo. Dermed begynte kongen å oppbevare viktige dokumenter i festningen.²¹⁵ Kong Håkon ble inspirert av Westminster Abbey og St. Dennis klosterkirke utenfor Paris og han ville ha et eget gravkapell for de kongelige. Dette skulle være Mariakirken.²¹⁶

Sagaene berettes det om et biskopkastell i Oslo. Dette biskopkastelet er det spekulert i om det kan ha vært en del av en kongsgård. En kongsgård har vært begynnelsen på et forsvarsverk i andre byer også. Dette kunne være en motte and bailey anlegg som også var en form for forsvar. Det er knyttet store spørsmål til funksjonen til denne kongsgården og hvor stor del den hadde i forsvaret av byen.²¹⁷ Usikkerheten er også knyttet til de arkeologiske funnene er mangelfulle på dette område. Sagaene beretter noe, men det noe mangelfullt. Derfor må man sammenligne de skriftlige materiale og arkeologiske funnene og trekke sannsynlige slutninger i forhold til det man tror om hva man har brukt kongsgården til. Kongsgården lå inne i gamlebyen og ikke like ved vannet som i de andre byene. I Oslo hadde man også lett tilgang fra områdene rundt. Det var handelsveier som gikk inn i landet og ikke bare med båt. Det er nevnt før at for Oslo var områdene rundt like viktige og kanskje enda mer viktigere enn handelen som kom sjøveien. Som nevnt tidligere var det ikke den store utenlandshandelen som foregikk til Oslo. Dette markedet var større i andre norske byer. I Oslo var handelen med

---

²¹² Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 143

²¹³ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 143

²¹⁴ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 143

²¹⁵ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 144

²¹⁶ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 145

²¹⁷ Schia, Erik, 1991, 113

områdene rundt, som innlandet, hadde større virksomhet. Derfor kan det ha vært lurt å hatt en kongsgård midt i byen, slik at man hadde noe kontroll både til sjøen og landeveien.

Handel

Bispegården fikk sine inntekter gjennom bispestolen. I middelalderen eide bispestolen flere eiendommer og dette gjorde at biskopen hadde stor innflytelse og makt. Inntektene fikk man av landeiendommene som an leiet bort. Dette skjedde i Oslo også. Her hadde bispestolen store landområder som han eide. Dette strakk seg til innlandet, Oppland og Hedmark, og ned til Vestfold. Utover ble det et eier skifte i noen av områdene. Det kom etter at Hamar fikk sin egen bispestol. Dermed ble deler av innlandet gitt over til Hamar bispen. Dette betydde at Oslo mistet kontroll over viktige områder rundt Mjøsa. Siden Oslo bispen rådet over store områder, måtte de også betale folk til å ta vare på områdene og andre som gjorde tjenester for bispestolen.

Konghelle

Administrativt

I Konghelle og området rundt var det tre borger. Disse kom til ulike tider. Den første borgen eller kastellet var Sigurd Jorsalfare kastell. Dette kastellet er det mest skrevet om av Snorre Sturlason i Heimskringla. Her blir det beskrevet at kong Sigurd brukte Konghelle som residens i regjeringstiden. Han må ha sett fordeler administrativt å ha hovedstaden i rike i Konghelle. Den åpenlyse siden er kontrollen han hadde til Sverige og Danmark, siden Konghelle hadde landegrenser til disse landene. Som nevnt i kapitlet om Oslo var hovedstaden i landet der kongen befant seg. Dette kunne forandre seg i løpet av regjeringstiden, fordi kongen holdt seg gjerne et sted på vinteren og et annet om sommeren. Det virker som Sigurd Jorsalfare brukte mesteparten av sin tid i Konghelle og det var dette steder som var hans oppholdssted. Om Harald Hardråde står det beskrevet i sagaen han grunnlag Oslo på grunn av nærheten til Danmark. For han kunne han bedre kontrollere og planlegge et angrep på Danmark fra Oslo. Det var også bedre å få kontroll på et angrep fra Danmark i Oslo. Dette er ifølge sagaene en av grunnene til Harald Hardrådes grunnleggelse av Oslo. Konghelle var enda bedre plassert i forhold til Danmark enn Oslo.

I byens blomstringstid hadde den nok en betydelig stor rolle i det administrative styre for landet. Beliggenheten gjorde at man hadde en viss kontroll ovenfor Danmark og Sverige. Med en by så sentralt i beliggenheten var det også viktig å beskytte den. Dette gjorde Sigurd

Jorsalfare da han grunnla byen og bygget borgen. Konghelle lå også nærme havet og dermed var det viktig å bygget et forsvar slik at byen kunne også beskyttes mot angrep mot havet.

Det var ikke mangel på borger eller kasteller i områdene rundt Konghelle.

Ragnhildsholmen tok etter hvert over som borgen i Konghelle. I senere forskning har man del opp borgen ved at man har en del som var økonomidelen og en del som var bosetningsdelen.²¹⁸ Stibeus påpeker borgenes funksjoner. Det er en militærfunksjon, en symbolsk funksjon, sentrum for administrasjon, et representativ bosted og skatteinnkreving.²¹⁹ For å finne ut om Ragnhildsholmens militære funksjon har man sett på de arkeologiske funnene tilhørende militæret.

Kongelig og kirkelig makt

Dette står det beskrevet i sagaene om funksjonen til kastellet i Konghelle. I Magnus den blindes saga står det om kjøpstaden Konghelle og hvordan det gikk med den.²²⁰ Mye av historien i Magnus den blindes saga foregår i Konghelle. Hele sagaen begynner med striden om å være konge i Norge etter Sigurd Jorsalfare. Striden står mellom Sigurds sønn Magnus og Sigurds bror Harald. I Konghelle foregikk det underlige fenomen som man ikke kunne forklare, noe som gjorde at folk rømte fra byen. Disse fenomenene gikk ut på, folk som gikk ut gikk ut ble gale og bet det de kom over, dette gjaldt både folk og fe. De som ble bitt og begynte å blø, ble rasende. Det står også, de som bar på et foster, mistet fostret og ble rasende. Disse hendelsene pågikk fra påske til himmelfartsdagen i 1135.²²¹ Det samme året ble byen angrepet av venderne var det flere som søkte dekning i kastellet, dermed fungerte kastellet som et forsvar for innbyggerne og hæren.²²² Kampene som blir utkjempet i Konghelle og de mystiske fenomenene gjør at flere dør. Da blir hele byen etter hvert forlater flere kjøpstaden og det blir beskrevet at kjøpstaden aldri blir den samme igjen.²²³

Magnus Stibeus skriver om Sigurd Jorsalfares kastell i Konghelle. Her går han inn på Ragnhildsholmen og kastelets historie. Han igjennom borgens funksjoner og ser om de gjelder for borgen eller kastellet i Konghelle. Her tar han opp borgenes militære funksjon, men også andre funksjoner. Borgen kunne bli plassert akkurat på dette sted for å gi beskyttelse

---

²¹⁸ Stibeus, 1989, s. 160

²¹⁹ Stibeus, 1989, s. 163

²²⁰ Hkr, 1964, s. 648

²²¹ Hkr, 1964, s. 641-642

²²² Hkr, 1964, s. 643

²²³ Hkr, 1964, s. 648

til en handelsplass og dermed bli en kjerne av et administrasjons sentrum, hvor man har et bostedsplass.²²⁴ Det er gjort mye utgravninger på ruinene til Ragnhildsholmen for å finne ut hvilke funksjoner den har hatt i Konghelle i middelalderen.

Christophersen påpeker at Konghelle er sterk påvirket av å være en institusjonsby. Det er flere spor etter kongelig og verdslig innflytelse på byen. Sigurd Jorsalfare bygget et kastell tilhørende dette kastelet var det en kirke. Kirken er beskrevet i sagaene. Her kommer det frem at Sigurd Jorsalfare satte verdifulle utsmykninger i denne kirken. Det som han hadde hatt med seg tilbake fra sine reiser. Det ble senere bygget et augustinerkloster som nevnes som kastellklostret. Det skal også har vært et fransiscanerkløster i Konghelle. Det var ytterlige to kirker til en Nikolaykirke og en Mariakirke.²²⁵ På midten av 1200-tallet, ble det på ny bygget en borg og det av en ny konge.

Konghelle har lenge vært et område som har skapt konflikt mellom Norge og Danmark. Dette er et område begge landene ville ha. Norske konger har lenge villet ha kontroll over Konghelle.

Forsvar

Det er funnet våpen og bekledning som samsvarer med en militær funksjon av borgen. Ragnhildsholmen hadde ikke lang bruksperiode. Den ble bygget rundt 1250 og det finnes få spor av den etter 1310. I sagaen blir det beskrevet en hendelse i Konghelle som gjorde at man brukte borgen som bosted. I sagaen fikk man også greie på plikten til mennene i Konghelle. De var pliktige til å stille opp med våpen dersom det trengtes. De arkeologiske funnene er mest av militær funksjon, der våpen representerer den største gruppen av funnene. Det som er den tørste utfordringen er å skille det som ble brukt som våpen og det som var til hushold. Funn av kniver er den gruppen som er vanskeligst å skille siden de kan brukes i begge gruppene. Noe annet de fant mye av var hest rustninger. Dette går under kategorien militær funksjon, men kan også settes i sammenheng med hushold. Militærfunksjon og hushold er de som er vanskeligst å skille av funnene, siden det er en hårfin linje som skiller disse kategoriene. Det er også funn av verktøy og redskaper som har blitt brukt til forskjellige formål. Det er lite spor etter håndverk og vareutbytte. Det finnes noen spor etter personlige eiendeler, som kammer, drakter og smykker. Av funnene kan Rytter konkludere med at

---

²²⁴ Stibeus, Magnus, i Andersson, et. al, 1989, s. 163

²²⁵ Christophersen, Axel, i Andersson et.al, 1989, s. 207

borgen for det meste har blitt brukt som ett bosted, men den militære funksjonen er også sterkt innblandet.²²⁶

Handel

Det er usikkert hvor mye handelsvirksomhet det har vært i Konghelle. Det er funnet noe arkeologiske funn som tyder på noe handel, men det er ikke de store funnene. Ifølge Axel Christophersen har det ikke vært store handelsaktiviteter i Konghelle på den tiden Sigurd Jorsalfare bygde kjøpstaden. På 1000-tallet og 1100-tallet har det vært lite aktivitet som omhandler handel på stedet. Det er drevet med arkeologiske utgravninger i området, men man finner lite gjenstander som kan understreke en stor handelsvirksomhet. Konghelle kan ha operert som en regional handelsplass som har hatt begrenset aktivitet i noen deler av året. Det kan ha vært strenge regler for hvilke tid på året man kunne drive med handel og ikke.

Ut ifra utgravningene som ble gjort i Konghelle i forbindelse med bygningsstrukturen er det ikke funnet noe større handelsvirksomhet i tidsrommet 1080-1140. Det er fordi man har funnet lite rester som indikerer handelsvirksomhet. Dermed er det antatt at man ikke har hatt den største handelsvirksomheten i Konghelle på denne tiden.²²⁷ Det som har blitt funnet av håndverk i Konghelle har blitt funnet ved fronten av bebyggelse, noe som ifølge Rytter betyr at bygget har ved ut mot et strete. Det er vanlig i middelalderbyene å finne mye håndverksavfall i forbindelse med bygg som vender ut mot et gateløp eller i frontsoner, dette er det også funnet i Konghelle. Den perioden de har funnet mest håndverksavfall er i fra tidsrommet 1140-1160.²²⁸ Et annet moment er at man finner lite myntfunn i den arkeologiske utgravningen av Konghelle. Det er funnet noen mynter i utgravningene, men ikke i større mengde. Det er myntfunn i områdene rundt, men ikke i selve bydelen i Konghelle. Ut ifra dette og håndverksavfall konkluderer Rytter med at handelen ikke har vært stor handelsvirksomhet i Konghelles tidligste historie. I bybegrepet er den økonomiske delen en av faktorene viktig for oppkomsten til en by. I Konghelle har ikke den økonomiske faktoren vært den viktigste, men heller kongemakten, ifølge Rytter. Han mener de maktpolitiske årsakene er grunnen for Konghelles oppkomst. Han argumenter for dette ved å trekke fram de norske kongenes aktivitetsnivå i byen på 1100-tallet og på grunn av navnet til byen.²²⁹

---

²²⁶ Stibeus, 1989, s. 164 og 165

²²⁷ Rytter, Jens, 1989, Den profane bebyggelsen i middelalderens Konghelle, s. 50

²²⁸ Rytter, Jens, 1989, Håndverk i middelalderens Konghelle, s. 78-79

²²⁹ Rytter, Jens, 1989, s. 106-107

København

Administrativt

Det var biskopen som styrte København. Han delegerte oppgaver til sine menn som hadde overordnet oppgaver som måtte gjennomføres. Biskopen la flere ganger frem at han var Københavns leder og dermed var han øverste vokter for byen. Borgerne hadde egne møter for å vise frem sine meninger, men man måtte ikke ta saker i egne hender. Hvis det angikk noe i den dømmende kraft, var det biskopen og hans underordnede som skulle gjøre opp.²³⁰

Borgerne i København hadde ikke innflytelse på byens administrative styre ovenfor biskopen og kongen. De måtte følge deres lover og regler. I 1270-årene fikk Københavns borgere egne rådstueretten. Dette regnes som byens først kommuneforvaltning. Selv om borgerne fikk sin egne råd, er det ikke kjent hvordan de organiserte seg eller hvor de hadde deres rådhus. Det som er kjent var at rådet besto av velstående borgere og de var ikke folkevalgte.²³¹

Kongelig og kirkelig makt

Havn gikk fra kongelig eie og til biskopens eie. Absalon eide byen og borgen så lenge han levde. Den kom ikke tilbake i kongens eie etter Absalons død. Den forble i erkebiskopens eie til 1400-tallet. Da kom den tilbake til kongen. På denne tiden hadde København vokst som by og var ikke lengre landsbyen den engang var. Handel fikk enda større rolle i bylivet og bebyggelsen vokste utover. Byen fikk flere sentrale bygg. Borgen var nok den som tok størst plass og var tydelig i bybilde.

Det er tydelig at København er biskopenes by. Det er de har kontroll over byen og borgen. Borgerne i København hadde plikt til å hjelpe hvis byen ble angrepet. Innbyggerne hadde derimot ikke plikt til å være med i krigstog. De var pliktige til å forsvare bispens gods og området utenfor byen, men bare hvis man kunne nå dit på samme dag.²³²

Forsvar

Det er diskusjon om den tidligste borgen i Havn. Festningsverket som lå i Havn, må antas å være der for å beskytte handelen og overfartsstedet. Selv om Havn var et lite sted og ikke hadde stor betydning i sin tidligste historie, lå stedet gunstig til og området var under utvikling. Den handelen som har foregått her må ha vært gunstig til byen og måtte derfor

---

²³⁰ Kjersgaard, 1980, s. 66

²³¹ Kjersgaard, 1980, s. 72-73

²³² Kjersgaard, 1980, s. 67

beskyttes. Det er en diskusjon om hvordan dette forsvarsanlegget har sett ut, om det har vært en kongsgård eller var anlegget lignet mer en motte and bailey. Det er funnet rester av et tårn som kan ha tilhørt en motte and bailey anlegg som tilhørte Østergård som kan ha vært en kongsgård. Absalon hadde store planer for byen, men fikk ikke gjennomført det på grunn av sin død. Han fikk begynt på en ny borg, som ble plassert midt i byen, på det som er dagens Slottsholmen. Det er tydelig at en av funksjonene til denne gården var å beskytte byen og handelsvirksomheten.

Ifølge Kjersgaard var kong Valdemar og hans etterfølger opptatt av å sikre kysten til Danmark. Dette angår spesielt overfartsstedene. Ved å befestet disse får monarkene bedre kontroll over disse stedene. Havn har blitt befestet og dette ble gjort tidlig.²³³ Havn var et overfartssted og det er usikkert hvem som har befestet stedet. Kanskje har Valdemar vært den som har befestet Havn eller har det vært noen før Valdemar? Byen har ikke en tydelig grunnlegger før Absalons tid, men den var heller ikke en by. På grunn av dens beliggenhet var den nok viktig å få befestet.

I Saxos danesaga står det at borgen var en viktig del av oppbyggingen av byen København. Absalon fikk byen Hafn i gave og der lå det en borg. Absalon valgte å bygge opp denne byen og da var borgen en stor del av planene. Byen ble bygget rundt borgen slik at man hadde kontroll hvis det kom noen fremmede skip. Borgen lå ved havnen. Siden borgen var der fra før må det ha vært noe å beskytte i området og som Absalon så var verdt å fortsette å verne. Lå borgen der for å beskytte en landevei til Roskilde? Fra Havn og til Roskilde kan man komme langs landeveien, men Roskilde burde ha en annen form for beskyttelse også. Men borgen ved Havn kan ha vært der for en ekstra beskyttelse. Ifølge Kjersgaard skal det ikke ha blitt funnet noe mynter eller noe annet som tyder på at det har vært noe form for større handelsvirksomhet tidlig i Havns historie, altså før Absalon fikk den i gave.²³⁴

Borgen som var allerede ved Havn har som nevnt tidligere hatt funksjon å kontrollere trafikken gjennom Øresund. Absalon bygget en ny borg og denne lå på Strandholmen, dagens Slotsholmen. Den nye borgen hadde også som funksjon å forsvare byen. Denne borgen lå på en holme og bak lå byen. Dermed var den mer strategisk plassert enn den eksisterende borgen. Absalons borg ble nok bygget i en større skala enn den som allerede var der. Den nye borgen

---

²³³ Kjersgaard, 1980, s. 36

²³⁴ Kjersgaard, 1980, s. 31

beskyttet byen mer mot trusler fra havet, noe som var viktig ettersom byen ekspanderte mer som årene gikk.

Etter hvert fikk man en mur og vollgrav rundt byen og borgen. Dette gjorde at byen ble sikret ytterlig.²³⁵ Funksjonen til den nye borgen var huse biskopen. Borgen lå ved vannet og ikke langt i fra Havnen og da er det naturlig at den overvåket innløpet til havnen.

Handel

København ble en stor by blant annet på grunn av handel. Dette ligger også i navnet, som man kan se i tidlige kilder. Første navnet er Havn, deretter Kjøbmanshavn og tilslutt København. Kjøbmanshavn indikerer enkelt hva som var viktig i byen. Det var nemlig handel.

Beliggenheten til byen var beleilig siden den lå like ved inngangen til Østersjøen, som var viktig handelsrute i middelalderen. Det tok ikke lang tid før handelen begynte å vokse i byen. Da begynte bybilde å bli preget av dette. I byen kunne man antageligvis se boder for både utsalg og verksteder. Torg kan ha vært fylt med vogner med utsalg av forskjellige varer. Dette måtte ikke være bare fra de som bodde inni byen, men også folk som bodde utenfor og ville selge sine avlinger eller håndverk. Det finnes ingen skriftlige skildringer hvordan byen har sett ut på denne tiden, men ut ifra noen få lover og ordens regler som har overlevd har man en liten anelse av hvordan det kan ha vært og sett ut på denne tiden, ifølge Kjersgaard.²³⁶ På midten av 1100-tallet var det ikke bare København som oppsto som by, men langs tyske kysten ble det anlagt flere byer. Noen av disse lå beleilig til for handel i Østersjøen område. Dermed fikk man også varer fra Europa og noen av disse kunne være uvanlig å ha i dette område. Tysk interesse i Skandinavia betydde også at det kom nye handelsmenn til byene og tok over mye av handelsvirksomheten. Hanseatene kom til flere byer i Skandinavia, som Bergen og Stockholm. Deres innflytelse på byen var enorm og byene ble satt på kartet.

Det var lover som angikk handelsrett i København. Gjester som skulle komme inn for å handle, ble gitt egne regler på hvor mye de kunne ha med seg ut av byen igjen. Dette var også fordi man ikke skulle kunne kjøpe opp varer slik at innbyggerne i København ikke fikk rett på varer de trengte for å overleve. Havnen i byen kom også til å bli viktig i handelen. Det var en toldbod nær havnen. Man skal også ha blitt overvåket fra et tårn i nærheten. Dette tårnet kan tyde på å ha vært tårnet ved Østergård. Det som var en del av motte and bailey anlegget i byen. Havnen hadde bommer som kunne åpnes og lukkes og dermed kunne man kontrollere

---

²³⁵ Kjersgaard, 1980, s. 40

²³⁶ Kjersgaard, 1980, s. 84

de handelsskipene som kom inn og ut av Havnen. Dette fungerte nesten likt som byportene. Det var på torgene man kunne handle og på havnen var det bare for å kunne lasse av og på varer til skipene.²³⁷ Med dette fungerte borganlegget også i handelsvirksomheten. Tårnet passet på innløpet og utløpet til havnen, slik at man kunne ha oversikt over skipene. På havnen hadde man egne virksomheter som sjekket av og på lossingen av varene og man hadde et fungerende redskap i forhold til tollbodene hvor man kunne kontrollere gjestenes handelsvirksomhet på havnen.

Kjersgaard virker sikker på det har vært et tårn som har hatt kontroll over Havnen. Fabricius tviler mer på denne teorien. Kjersgaard tror at dette tårnet må ha tilhørt Østergård. Dette er Fabricius uenig i. Det er fordi det ikke finnes arkeologiske eller skriftlige kilder på at det har vært et tårn der. I en statsrett fra 1294, er ikke selve ordet tårn med, men en av oversetterne har oversatt et av ordene til tårn. I en senere statsrett fra 1337 er det nevnt noe om et tårn. Uansett om det har blitt nevnt noe om et tårn eller ikke er det usikkert om det i hele tatt fantes. Fabricius bruker andre byer som eksempler for å finne ut om det kan ha vært sannsynlig for at det ar vært ett tårn like ved havnen.²³⁸ Hun har også brukt kilder som kart for å se om det kan ha vært noe der. Et av disse er kartet fra Braun og Høgenbergs prospekt over København som er fra 1587. Problemet med disse prospektene er at de ikke gir god nok oversikt over beliggenheten over deler av byggende. Prospektene blir vist fra sidene til byen. Den ene viser byen fra landeveien og der med får man ikke et helhetlig bilde av akkurat plasseringen av forskjellige bygg. Man ser de monumentale byggene, som kirker og borgen. Det andre prospektet er fra sjøsiden og man ser byen rett frem. Her er det også enkelt å se spirene på kirker og borgen ligger rett frem. Som Fabricius nevner kan man fra prospektene se et bygg som kan minne om et tårn, men akkurat hvor den er plassert er vanskelig på grunn av vinklene på prospektene.²³⁹ Hun ser ikke bort ifra at det kan ha vært et tårn som ga godt syn over havnen. De ville være praktisk i forhold til handelsvirksomheten. Det som Fabricius er kritisk til er at man ikke har arkeologiske bevis som kan konstatere da dette tårnet skal ha blitt til. Det hun også problematiserer er hvor dette tårnet skal ha stått. Hun problematiserer også at det er så få skriftlig bevis på tårnets eksistens. I Danmarks Riges Breve har det latinske ordet *vicus* blitt oversatt til tårn. Fabricius nevner i noten at ordet egentlig betyr gate eller strete. I brevet blir ordet tolket som en del av befestningen og dermed oversatt til tårn.²⁴⁰ Et tårn

---

²³⁷ Kjersgaard, 1980, s.87-88

²³⁸ Fabricius, 1999, s. 147-148

²³⁹ Fabricius, 1999, s. 149

²⁴⁰ Fabricius, 1999, s. 267

nevnes ikke i skriftlige kilder før 1300-tallet, men Fabricius mener det er en mulighet for det har eksistert et tårn i forbindelsen med sperringer i havneområdet og tårnet i havneinnløpet. Denne sperringen er nevnt første gang i byloven i 1294.²⁴¹

Stockholm

Administrativt

I beskrivelse av kastellene byggingen i Norden, skriver Ahnlund at kastellet ved Norrström var Stockholms Tower.²⁴² Her virker det som om han drar sammenligningen til Tower of London. Ved å dra en sammenligning til Tower er det sannsynlig at han mente at borgen fungerte som administrativt senter, forsvars og bosted for kongene. Noe av det Tower of London fungerte som. Kastellet ved Norrstörmen er det som senere ble til slottet Tre kronor, som fungerte som bopel til kongen. Den kan fortsatt hatt flere funksjoner enn bare bopel. Den opprinnelige funksjonen var å kontrollere innløpet til Mälaren. Det har vært flere bygningsperioder på slottet og dermed kan den hatt flere funksjoner. Helt fra kastellet som lå langs innløpet til Mälaren til slottet Tre kronor. Borgen fikk en sentral plass på holmen som ble til Stockholm og dermed må den ha vært et viktig element i det administrative i byen.

Stockholm hadde sterkt tysk preg i utformingen, men byen var også preget av tyske innbyggere. Ifølge Ahnlund var det stor innflytelse av tyske borgernavn og nesten like mange som svenske borgernavn i byen. Dette har han studert ut ifra etternavn som var i byen på 1290-tallet. Det er noen avvik i denne forskningen, for det er alltid noen etternavn som er vanskeligere å gi et bestemt opprinnelses sted. Han ser også den tyske innflytelsen på borgemester i 1297 som hadde et tysk klingende navn.²⁴³ I Stockholm hadde man på 1200-tallet en lov som het Bjärköarätten.²⁴⁴ Den tyske preget på byen kan man også se i Bjärköarätten. Tyskerne som bodde i Stockholm måtte følge denne loven. Flere av disse hadde fremdeles eiendom på hjemstedet sitt i Tyskland. De måtte fremdeles følge den svenske eiendomsloven.

På grunn av det er vanskelig å fastslå om det har vært fast aktivitet på Stadsholmen i vikingtiden, har Ödman også sett på utviklingen i vikingtiden. Er det noe med det demografiske eller administrative som gjør at man ville ha et forsvarsanlegg i Mälaren. Det mest opplagte er at Mälaren innløpet var viktig å beskytte mot fiender, men hadde man

---

²⁴¹ Fabricius, 1999, s. 147

²⁴² Ahnlund, 1952, s. 89

²⁴³ Ahnlund, 1952, s. 144

²⁴⁴ Ahnlund, 1952, s. 143

fiender eller fremmede som ville inn i Mälaren. Var det steder i innlandet i Stockholm som var viktig å beskytte. For å finne ut av hvorfor Mälaren ble befestet så tidlig, har Ödman sett på hvordan man har inndelt områdene rundt Norrström og Mälaren. I Sverige i vikingtiden og tidlig middelalder ble områdene delt i *hundare* som senere ble kalt herred. Noe som Ödman påpeker er at det er vanskelig å beskrive akkurat hva som ligger i inndelingen *hund*. Den har en sammenheng med militære fordi man kan knytte det opp mot leidangen. For at et område skulle bli en hund, måtte det ha rundt 100 mann som bodde på stedet. De måtte også gjøre sin plikt og gjøre tjeneste til militære når man trengte det. Det var et administrative styresett med disse inndelingene. I området rundt Norrström og Mälaren har terrenget antagelig vært vanskelig å ferdes gjennom og derfor kan det ha vært vanskelig å bosette seg. For man finner ifølge Ödman ikke noen spor etter større bosetninger akkurat i det område. Ikke engang en hundareinndeling. Siden en hund besto av ca. 100 menn, er det et relativt lite bosetning. Det finnes bosetninger nord og sør for området, men disse var større og tilhørte et større administrativt område som et sogn.²⁴⁵

Kongelig og kirkelig makt

Bykirken hadde en sentral plass i byutformingen av Stockholm, siden den ble plassert på det høyeste punktet på holmen. Dette viser at religion hadde en stor innflytelse på byen, siden kirken fikk en synlig plass i bybilde.

Kongemakten og kirkemakten var nært knyttet til hverandre i Sverige på 1200-tallet. De kunne gi hverandre forskjellige goder som igjen gjorde at man kunne komme seg til makten. For kongemakten var det veldig viktig å ha kirken på sin side. Kirken fikk skattefrihet og andre privilegier i 1248 etter et møte i Skänninge. Kongen kunne gi kirken mer myndighet.²⁴⁶ Derfor ble det viktig med et samarbeid mellom disse to institusjonene for at det administrative styret var stabilt. Kongemakten var pliktig til å hjelpe kirken og derfor var det enda viktigere at disse to var gode samarbeidspartnere. Fordelen for kirken var at de hadde prester som var kyndige både i å skrive og var gode i det administrative styret. Dette var til en hjelp og støtte for kongen.²⁴⁷

Birger jarl, som er ansett som grunnleggeren av Stockholm, kjempet seg til makten i Sverige. Han hadde flere stridigheter med folkungene før han kom til makten. Siden det var viktig for

---

²⁴⁵ Ödman, 1987, s. 123-124

²⁴⁶ Ödman, 1987, s. 148

²⁴⁷ Ödman, 1987, s. 147

kongemakten å ha støtte av kirken måtte Birger jarl være på kirkens god side. Fra midten av 1200-tallet forsterket Birger sin stilling. Han ble utnevnt til jarl og hadde privileger som var viktig for en potensiell konge. Han hadde også viktig støtte i form av Eriksætten.²⁴⁸

Forsvar

Den tidligste bruken av borgen må ha vært at borgen fungerte som en beskyttelse mot innløpet av Mälaren. Den lå ifølge Heimskringla ved utløpet til Mälaren og ut i fra at Østersjøen var en viktig handelsåre i middelalderen er det sannsynligvis bygget en borg for å beskytte innløpet. I følge Heimskringla kunne ikke Olav den Hellige komme inn fordi det lå en borg der og man beskyttet innløpet godt. Her kommer borgen til sin nytte og man ser at det er vanskelig for fiender å komme seg inn Mälaren på grunn av borgen. Snorre forteller ikke mye om hva som skjedde, men ut ifra den informasjonen han gir får man mer innblikk i situasjonen. Man kan lese mye ut i fra den lille informasjonen han gjengir.

Byen den vokser og blir mer viktig i Sverige. Birger jarl bruker byen som sin residens by og den blir etter hvert hovedstad. Etter hvert som byen vokser og områdene rundt blir mer verdifull, som Østersjøen, blir det viktigere å beskytte byen ytterligere.

Det Ödman kommer fram til i sin resonnement over hvorfor det ble bygget et forsvarsanlegg i Norrström er funksjonen til anlegget har vært der for å forsvare Sigtuna. Hvorfor Sigtuna ble grunnlagt er usikkert. Birka og Sigtuna var store plasser i vikingtiden i Sverige. Disse to stedene hadde stor betydning for kongemakten i Sverige. Birka er kjent som Sveriges første by. Byen eller handelsplassen hadde sin storhet i vikingtiden, men mistet sin store betydning på slutten av 900-tallet.²⁴⁹ Dermed var det Sigtuna som overtok som Sveriges viktigste by. Mens Birka endte sin storhetstid, begynte Sigtuna sin storhetstid på 1000-tallet. Viktigheten av Sigtuna vokste utover på 1000-tallet og på 1070-tallet ble biskopsete satt til byen. Handelsvirksomheten ble veldig viktig for stedet. Det er ikke sikkert hvem som grunnla Sigtuna og det har vært en diskusjon blant forskere på dette. Noen mener at byen har vokst frem av seg selv og dermed har en organisk oppkomst. Ödman diskuterer sannsynligheten for at den ble grunnlagt av kongemakten. Dette er mest på grunn av områdene rundt og hva som fantes der som taler mest for at det ble grunnlagt på kongelig initiativ. Det var på denne tiden noen steder som var eid av kongemakten og derfor er det også sannsynlig for at kongen ville

---

²⁴⁸ Ödman, 1987, s. 147-148

²⁴⁹ Ödman, 1987, s. 129

ha en by i dette området.²⁵⁰ Forsvarsanlegget ved innløpet av Mälaren ser ut som å hatt funksjon til å forsvare Mälaren og det som lå innenfor, som Sigtuna. Det er fordi Sigtuna har hatt en stor betydning i sin oppkomst som by. Byen har hatt en viktig rolle i forhold til å være et administrativt senter, økonomisk senter og ha kongelig støtte.

Hva som skjedde i løpet av 1100-tallet i området er verre å finne ut av. Ifølge Ödman har man ikke funnet så mye i akkurat dette området i Norrström. Derfor kaller Ödman denne tiden for *Det fyndløsa 1100-tallet*.²⁵¹ Man finner ingen arkeologiske funn fra denne tiden i området. Det man vet er at Sigtuna ble angrepet rundt 1180 og da ble byen brent. Det var politiske uengiheter i Sverige på 1100-tallet. Det var et maktspørsmål som sto mellom Sverkerätten og Erikätten. Det var ikke mangel på konflikten i landet som gjør at man ikke finner arkeologiske funn fra området. Det Ödman tror er at man har holdt seg unna Mälarenområdet og at det er derfor man ikke finner noe aktivitet i området.

Handel

Handel hadde stor innflytelse på Stockholms utvikling som by. De som hadde størst innflytelse på handelen var tyske handelsmenn, hanseatene. Ifølge Ahnlund skal tyske handelsmenn alltid stoppet innom ved Malaren, på vei opp Østersjøen. Etter at Stockholm kom til som by ble det mer aktuelt å stoppe opp i byen og det skulle bli en fastordning.²⁵²

Birger Jarl som blir ansett som grunnleggeren av Stockholm gjorde en avtale med Lübeck. Denne avtalen har nok også hatt sin innvirkning på den store tyske innvandringen til Stockholm. Denne avtalen var en handelstraktat som gikk ut på at Lübecks menn hadde tollfrihet i Stockholm. Dette hadde allerede svensker i Lübeck.²⁵³ Dermed var det enkelt og lønnsomt for hanseatene å drive med handel i område.

Oppsummering

London er annerledes enn de andre byene. Her ble borgen bygget i stein tidligere enn i de andre byene. Hvem som hadde ansvaret over borgen er også annerledes. I de andre byene var det gjerne grunnleggeren av byen som hadde ansvaret for borgen eller den som bygget den. I London ser man at borgen som er mest funksjonell er den som monarken har ansvaret over. De to andre borgene var forsvarsborger som ble bygget av adelsmenn som har vært med

---

²⁵⁰ Ödman, 1987, s. 129

²⁵¹ Ödman, 1987, s. 133

²⁵² Ahnlund, 1952, s. 125

²⁵³ Ahnlund, 1952, s. 127

Vilhelm Erobreren over fra Normandie. De har fått ansvaret for at borgen forsvarer byen og de er plassert i tilknytning murens ender. Tower of London som er under beskyttelse av monarken har en større funksjonalitet enn de andre. Hovedoppgaven er å forsvare byen, men man finner også andre oppgaver for borgen. Den fungerte som et fengsel for de farligste fangene i byen og gjerne for mennesker som tilhørte den høyere klassen av borgere. Tower of London hadde også andre oppgaver som gjorde nytte for byen. Den største funksjonen borgen hadde var for monarken. Borgen var ikke et sted monarken bodde over lengre tid, men den ble brukt til oppbevaring av rettsdokumenter som var viktig for landet. Det var her monarken oppbevarte kronen og andre smykker som tilhørte monarkiet. Hvis det skulle bryte ut krig var det her rustninger og andre militæret utsyr ble oppbevart. Dermed ble borgen og dens funksjon viktig i London. De andre borgene hadde ikke de samme funksjonelle oppgaver. I de andre byene var borgens største oppgave å være byens forsvar. I Konghelle kunne kastellet ha flere funksjoner som ligner å Tower. Sigurd Jorsalfare opphold seg i kastellet da han var i byen. Her var det også en bolig for monarken. Det var her innbyggerne måtte finne våpen da man skulle gå til krig. Dette blir beskrevet i sagaene da ulykken kom til Konghelle. I København bygger Absalon en ny borg som er meningen at han skal bo i. I Stockholm fører alle ombyggingene av borgen til en bolig for monarkene.

Ödman stiller ett spørsmål om bygdeborgen som lå ved Mälaren i vikingtiden har vært en del av ett system med borger langs kysten, slik at man hadde kontroll over sjøfarten.²⁵⁴ Hvis dette er tilfelle kan man dra en sammenligning med det Valdemar og andre monarker gjorde langs danske kysten. Der ble en lang rekke med befestningsanlegg bygget på steder som var viktige langs kysten. Det spekuleres om den tidlige befestningen av Havn kan ha vært for å sikre ett overfartssted. Kan man dra denne begrunnelsen også til Stockholm? Østersjøen viktig gjennom hele middelalderen. Derfor var det viktig befeste Mälaren. Det kan hende man har befestet området for å ha en beskyttelse på grunn av innløpet til Mälaren. Dette kunne være et potensielt svakt punkt, hvis man ikke hadde noe form for beskyttelse. Hvis en potensiell fiende skulle ha muligheten til å gå innover i landet ved å komme gjennom innløpet til Mälaren, så kunne det utgjøre en stor trussel for innlandet. Da ble man svake i forhold til å bli angrepet. Selv om ikke det var bosetninger ytterst ved Norrström er det større bosetninger ikke så langt ifra. Ved å sette en befestning ved innløpet har man også vurdert at det er noe der som er verdt å beskytte. Området har man senere funnet ut har potensialet til å bli noe. Man grunnla tilslutt en by på Norrström og den ble til hovedstaden i landet. Selv om det på en

---

²⁵⁴ Ödman, 1987, s. 127

tid var vanskelig terreng i område, har man utviklet nye redskaper og nye måter å ta seg til på et område. Derfor kan det være få spor etter bosetning i vikingtiden, men at den har kommet noe tid senere i middelalderen. Det er også en mulighet at andre elementer som gjør at situasjoner endrer seg. Det kan være politisk, administrativt eller økonomisk. Flere elementer gjør at det kan ha lønnet seg mer å ha en bosetning der senere i middelalderen enn i vikingtiden. Stockholm ble dannet sent, i forhold til de andre byene, den ble ikke til før på midten av 1200-tallet. Det gjør at byen har hatt en annen og litt ulik progresjon som by. Det har vært andre faktorer som har spilt inn i utviklingen av denne byen enn de andre.

Konghelle fungerte som en regional markedsplass på 1000-tallet og 1100-tallet. Havn fungerte også som en handelsplass før den ble overgitt til Absalon. Denne markedsplassen kan ha vært en regional markedsplass, den var hvert fall en lokalmarkedsplass.

Forsvarsanlegget i Stockholm har vært et forsvar for en regionalmarkedsplass lengre inn i Malären. Oslo har fått varer fra omlandet og kan også tenkes å ha vært en regionalmarkedsplass. Forskjellen kan være at i Oslo har hentet mye av varene sine fra omlandet rundt Oslo.

I dette kapitlet har noen sentrale funksjoner i byen blitt tatt opp. Flere av disse funksjonene ble nevnt i bydefinisjonen. Den administrative delen var tilstede i de fleste byene. I hver sin periode hadde byen administrativt funksjon i sitt respektive land. Det var flere faktorer som spilte inn når byene ble administrative sentre for landet sitt. Nidaros hadde vært lenge en viktig by i Norge. Det er her kongene valgte å bruke som sitt hovedsete. Noe man kan se igjen i sagalitteraturen. Her sto religion veldig sterk og man kan si at det var her det administrative sentret for religion var. Nidaros hadde erkebispesete som spilte en viktig del i byen og resten av landet. Det øverste styret i London har skiftet, men etter at normannerne kom utviklet byen seg mye. Vilhelms Erobrerens sterkeste maktsymbol var Tower of London, et bygg som enda står sentralt i dagens London. I Norge overtok Oslo hovedstats på 1200-tallet. Før det, med Sigurd Jorsalfare, var Konghelle residensbyen. Sigurd Jorsalfare ga betydningsfulle gjenstander til kirken i Konghelle. Noe som ga byen en betydningsfull rolle i riket.

København og Stockholm måtte vente noen år før de ble hovedsteder i deres respektive land.

Handelsvirksomheten spiller en stor rolle i byenes utvikling. Dette er et av de viktigste aspektene i byenes fremgang. Den byen som ikke har en like klar handelsvirksomhet som de andre, er Konghelle. Selv om den spilte en rolle i byfolkets liv, var den ikke like synlig som i de andre byene. I Konghelle var det noen andre funksjoner som hadde større betydning enn

handel. København var det en klar handelsvirksomhet og det ligger i navnet til byen. Stockholm ble også tidlig bruk hyppig i handelsvirksomheten. Dette ses igjen i byenes administrative oppsett. Tyske handelsmenn var tidlig inne i byens historie og påvirket styre av byen. Halvparten av styret skulle være tyske og den andre halvparten skulle være svenske. Dette er et ganske tydelig tegn på handelens påvirkning i byen.

Man kan se sammenhengen mellom en borg og handelsvirksomheten i byen. Alle byene hadde en form for handelsvirksomhet eller begynnelsen på en handelsvirksomhet. Som nevnt hadde Stockholm et forsvarsanlegg før byen. Norrström var ikke bebodd og dermed var det noe annet lengre inn i Mälaren anlegget var bygget for. Her ser man antydninger til et forsvarsanlegg som skal beskytte innløpet til en elv, som kan være et hinder for å komme lengre inn i landet. København var det også et forsvarsanlegg før det ble by. Dette forsvarsanlegget kan ha hatt som funksjon å gi beskyttelse til handelsplassen Havn. Det har vært en del diskusjoner om hvorfor Havn var befestet. Det er allerede kjent at Valdemar har befestet flere steder langs kysten i Danmark. Havn ligger gunstig til å være et overfartssted og dermed kan man ha sett viktigheten med å beskytte et sårbart punkt langs kysten. Fra Havn var det ikke langt til Skåne og havn lå gunstig til Østersjøen. Havn er kan sammenlignes med Stockholm med at de begge har utviklet en form for forsvarsanlegg før det ble en by i like ved. Begge stedene er der også usikkert hvorfor man har hatt et forsvarsanlegg akkurat der. Det går diskusjoner både i Sverige og Danmark hva som har vært i området. Motsetningen mellom dem er at man har en anelse i Danmark at Havn har vært et handelsmarked. Det som er vanskelig å påvise er om det har vært et tettbebodd bygd. Det må også nevnes at Stockholm og København er dannet på forskjellige tider. København ble grunnlagt ca. 1160 og Stockholm ble grunnlagt ca. 1250. Det er nesten hundre år mellom dem og de ble dannet på forskjellige politiske tider. Det er flere grunner til at de kan være vanskelig å sammenligne, men det skal også være mulig. Ved starten av byenes leveår har de hatt nesten samme utgangspunkt. Stedene har kommet nesten ut i fra ingenting. De har vært andre byer i nærheten som har hatt større betydning. For Stockholm har dette vært Birka og Sigtuna. For København har dette vært Roskilde. De har også begge til felles at de ligger nærme Østersjøen, noe som skal ha blitt viktig i fremveksten av byene. Rollen til handelsstedene har vært stor/uvurderlig for suksessen til disse to byene. Selv om de har kommet fram fra områder som nesten ikke var bebodd, har de vokst frem og blitt betydningsfulle og tilslutt blitt hovedsteder i sine respektive land.

London blir igjen den som skiller seg ut fra resten. Byen hadde allerede eksister og vært bebodd lenge før noen av de andre byene hadde blitt til. Den fikk tidlig en mur rundt byen og befolkningen ble innesperret av byens murer. Det betyr at den tettbefolkede byen hadde en form for beskyttelse. Da muren ble revet fikk folket muligheten til å bruke mer av resursene utenfor murene. Da var det spesielt Themsen som fikk stor betydning for byen. Etter Vilhelm Erobreren angrep og overtok styringen av byen måtte det byen få nye beskyttelsesverk. Han fikk bygget to mindre forsvarsanlegg, Montfichet's Castle og Baynard's Castle, som ble drevet av adelsmenn som han hadde med. Den store borgen var det han selv som hadde styringen på og det var Tower of London. Dette ble hans merke på byen. Det var et sterk merke. Det minnet folket på at de var beskyttet, men også at Vilhelm var en stor mann av betydning. Det var kanskje dette kong Sverre ville oppnå ved å bygge Sverresborg i Trondheim. Han ville vise borgerne i Trondheim hvor betydningsfull han var ved å bygge noe som kunne bli sett fra byen.

En borg er et landemerke for en by. Den har i sin tid hatt mest funksjonelle betydninger, men hvis den har blitt stående til oppgjennom tidene, så er den også en forsikring på hvor mektig en mann kan være ved å ha bygget et bygg som har stått igjennom tidenes løp. Den blir et landemerke for byen også. Byen kan vise til sin storhetstid. Det er noen av disse borgene som er blitt bevart. Tower of London er det beste eksemplet på kanskje den best bevarte forsvarsanlegget. Akershus festning har også blitt bevart, men den faller litt utenfor tidsperioden til denne oppgaven. Stockholms borg har blitt til slottet og er på den måten blitt bevart. Absalons borg i København er det som i dag er Christians borg. Der parlamentet til Danmark holder til. Det er ruiner igjen av Sverresborg i Trondheim. Det er også ruiner av Ragnhildsholmen ved der Konghelle en gang lå. Flere av byggene har blitt bevart, men har blitt endret på årene som har gått. De har blitt restaurert og bygget på, men det grunnleggende fundamentet er der fremdeles. Noen av borgene er blitt til noe annet, men felles for disse byggene er at de begynte som byens forsvarsanlegg. De fungerer fortsatt til nytte for byen. Det beste eksemplet er København, hvor parlamentet har tilholdssted. Selv om Absalonsborg ikke lengre finnes, ble den bygget på stedet til den borgen. De har beholdt borg i navnet. Den har på et tidspunkt vært slottet til kong Christian VI. Den fungerte lenge som slottet til kongefamilien. Nå er det blant annet statsministerens kontor. Fortsette å ha borg i navnet gjør at man knytter det til en et forsvarsanlegg, som det en gang var.

Et annet aspekt ved byene og borgenes oppkomst er kongsgårdene. Flere av byene hadde en kongsgård eller man tror de hadde en kongsgård. Denne kongsgården fungerte gjerne som en del av byenes første forsvarsanlegg. Den kunne mer eller mindre være bygget inn med en mur og ha et forsvarstårn. I Norge ser man at det blir brukt kongsgårder som en del av byens forsvar. Nidaros hadde allerede en kongsgård som forvarte kjøpstaden. I Nidaros var det også en hirdstue. Denne blir beskrevet i både Fagraskinna og Heimskringla. Det er i den sistnevnte en får den best detaljrike beskrivelsen av denne hirdstuen. Hirdstuen er ikke lokalisert hvor den lå. Det er ikke funnet noe arkeologiske funn av dette bygget ennå. Snorre skrev en detaljert beskrivelse av dette bygget. I diskusjonen om Havns opprinnelse er det snakk om en kongsgård. Det er ikke funnet noe arkeologiske eller skriftlige spor etter en slik gård. Dermed er det en diskusjon som går ut på byplanleggingen i Havn. Det er også tatt opp at denne kongsgården kan ha vært et forsvarsanlegg. Noen mener at Østegård er denne kongsgården og at det har vært et tårn like ved. I Oslo var det også en kongsgård og denne fungerte som et forsvarsverk helt til Akershus festning ble bygget. Kongsgården i Oslo spilte en viktig rolle i handelen i byen. I teoriene om Havn og en kongsgård. Er det noen forskere som hevder at kongsgården har vært der for å kontrollere handelen i Havn. Dette handelsmarkedet har nok ikke vært det største, men allikevel kan det ha vært viktig for kongen å ha kontroll på at alt var i orden i markedet. Havn og markedet kan ha hatt en betydning til overfarten til Skåne. Det kan ha vært viktig for kongen å ha hatt en noe kontroll på det som foregikk der, selv om det var i mindre skala. På kongsgården er det ikke nok kongen selv som har bodd, men en av hans menn, som har hatt som oppgave å kontrollere og holde orden i Havn. Kongsgården i Oslo og Nidaros har hatt en betydningsfull rolle i byens administrative styre. Derfor er det ikke helt usannsynlig at man har hatt dette i Havn også. Det som gjør det hele veldig usikkert er de få arkeologiske og skriftlige bevis på dette. En annen er gavebrevet fra kong Valdemar til erkebiskop Absalon. Der står det at Absalon får byen og borgen Havn i gave. Dermed burde det ha vært en borg i området, men som man ikke har funnet.

5 Hva skjedde videre

Byene utviklet seg videre. Hva skjedde med byene og borgene etter år 1300.

De fleste av byene har utviklet seg og blitt store byer i dag. Stockholm, København, Oslo og London er i dag hovedsteder. Trondheim er en av storbyene i Norge i dag. Konghelle er den eneste av byene som ikke har overlevd fra middelalderen. Hva skjedde med byene etter 1300-tallet? Hva skjedde med borgene?

London

Administrativt

1300-tallet ble et krevende århundre for London og England. Edvard III (1327-77) krevde tronen til Frankrike. Han mente han hadde rett på tronen. Hans mor var datter av kong Phillip IV (1285-1314) av Frankrike. Edvard III overtok tronen til Frankrike i 1337. Dette førte England inn i en hundreårig krig mot Frankrike. I 1317 var det hungersnød i England. Dette påvirket også London og spesielt havnen. Man klarte ikke å produsere nok mat til eksportere som handelsvare med utlandet.²⁵⁵

Kongelig og kirkelig makt

London var lenge sterkt preget av kongemakten. Her oppholdt kongen og hoffet seg og særlig etter at Tower ble bygget. Edvard III ledet England i hundreårskrigen. Dette førte byen og landet ut i en vanskelig periode. I løpet av årene vokste og utviklet London seg til å bli en innflytelsesrik by. Selv om kongen brukte mye tid på byen, så hadde den geistlige makten noe innflytelse på byen. St. Paul kirken ble en tydelig del av bybilde. Kirken lå ved Themsen og var symbol for byen og landet.²⁵⁶

Forsvar

På grunn av hundreårskrigen måtte London forsterke forvaret sitt. Det ble satt opp ett strengere vakthold i Tower. Det var spesielt viktig å ha forsterkninger mot Themsen. Seks menn gikk vakt på dagen og tolv om natten. Langs elvebredden utenfor Tower hadde oldermennene ansvaret for handelsvirksomheten. For å hindre at flere skip av gangen kunne

---

²⁵⁵ Milne, Gustav, 2003, s. 115

²⁵⁶ Brooke, Christopher, 1975, s. 339

seile opp elven, fikk de lagt hauger ut i Themsen. De som eide kaiene ble pålagt å forsterke dem ved å bygge et brystvern av tre. London ble aldri angrepet under hundreårskrigen.²⁵⁷

Tower har endret seg i løpet av årene og den mest åpenbare endringen skjedde i det fjortende århundrene. Vollgraven som hadde gått rundt hele Tower, ble nå endret og fylt.²⁵⁸ På 1300-tallet ble det bygget en kaiside like utenfor Tower of London. Denne gikk fra øst til vest.²⁵⁹

Handel

I middelalderen var England kjent for sin ullhandel. Med hungersnød og krig, ble denne handelen svekket.²⁶⁰ Havneområdet i London var viktig i ullhandelen. I arkeologiske utgravninger ved havnen har man funnet flere spor etter hyppig handelsvirksomhet. Man har funnet vekter brukt til å veie opp varer. Det er også funnet mynter som ble brukt i handelsvirksomheten.²⁶¹

På 1400-tallet ble det etter hvert slutt på handelsmenn som opererte på egenhånd. Det ble mer vanlig med handelskompanier som solgte varene sine på havnen.²⁶²

Nidaros

Administrativt

Etter svartedauden og fram til 1500-tallet er det få arkeologiske funn som kan si noe om livet i Nidaros. Det er også få skriftlige kilder som forteller noe om denne tiden. Man kan derfor trekke konklusjonen at svartedauden traff Nidaros hardt. Man finner lite arkeologiske funn ved handeleggaten, Kaupmannstrete. Kulturlagene som vanligvis beskriver om fortidens aktiviteter er grunne og tørre, ifølge Blom. Materialene, som beingjenstander og lærvarer finner man lite av. Denne typen håndverksavfall finne man vanligvis i områder hvor håndverk og handel har vært viktig.²⁶³ Administrative forandringer ble gjort som en konsekvens av svartedauden. Tidligere hadde man en lagmann for tinget og en i byen, men etter svartedauden ble de to funksjonene slått sammen til en stilling. Denne stillingen ble titulert lagmannen i Trondheim. Trondheim hadde fått en ny administrasjon på 1370-tallet.²⁶⁴

---

²⁵⁷ Milne, Gustav, 2003, s.116

²⁵⁸ Milne, Gustav, 2003, s. 119

²⁵⁹ Milne, Gustav, 2003, s. 135

²⁶⁰ Milne, Gustav, 2003, s. 115

²⁶¹ Milne, Gustav, 2003, s. 129

²⁶² Milne, Gustav, 2003, s. 152

²⁶³ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 267

²⁶⁴ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 272

Kongelig og kirkelig makt

På grunn av Bergens økte betydning som by på 1200-tallet ble kongesete flyttet til Bergen. Byen ble etter hvert et økonomisk og politisk maktsenter. På 1400-tallet ble tre konger kronet i Trondheim. Den siste som ble kronet på 1400-tallet i Nidaros er Kristian II (1513-1523).²⁶⁵

Forsvar

En ny borg ble bygget på Steinviksholmen. Denne holmen lå utenfor Trondheim, i Stjørdal. Det var erkebiskop Olav Engelbrektsson som tok initiativet og fikk bygget borgen. Denne borgen var ment å forsvare landeveien og sjøveien. Engelbrektssons plan med borgen var han raskt kunne forflytte mellom by og borg. Borgen ble en fluktborg.²⁶⁶ I ettertid har den blitt omtalt som et av de mest moderne borgene i Norge og Norden på denne tiden. Den har også hatt et stort våpen arsenal. Dette var en solid borg med to store runde tårn, det ene litt større enn det andre. Tårnene ble knyttet sammen med en mur. Det var en borggård i midten.²⁶⁷

Handel

Etter år 1300 avtok handelen med England. Det ble bare fortalt om to skip fra Trondheim som reiste til England. Siden Bergen hadde fått større kontroll over handelsvirksomheten, mellom Norge og England. De to skipene ble sendt på vegne av en geistlig institusjon. Munkene hadde ikke lov ha eiendom og derfor måtte disse skipene være sendt til England for å handle på veiene av klostret. Fra å være der for erkebiskopens tjeneste gikk handel til å bli mer styrt av kongene.²⁶⁸

Oslo

Administrativt

Oslo opplevde en ny byggeperiode under Håkon V Magnussons tid som hertug og konge. Han satte i gang byggingen av Akershus festning. Da Håkon V ble satt til å styre landet utviklet han et sentralisert embetsverk. Dette kan gjenspeiles i at Akershus festning ble brukt som oppholdssted for kongens og byens dokumenter. I Håkons regjeringstid ekspanderte byen og fikk nye monumentale bygg. Flere kirker, et nytt kloster og den nye festningen anlegget. Det ble bygd tettere og byggene ble høyere.²⁶⁹

---

²⁶⁵ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 195-196

²⁶⁶ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 331

²⁶⁷ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 332-334

²⁶⁸ Blom, Grethe Authén, 1997, s. 279-280

²⁶⁹ Schia, 1991, s. 151-152

Man vet lite om senmiddelalderbyen Oslo. Norge går etter hvert inne i en union med Sverige og Danmark. Danske lensherrer som kommer til byen. Det var vanskelig forhold mellom dem og de norske bøndene. På 1600-tallet brenner byen. Når den bygges opp igjen blir den flyttet og får navnet Christiania.

Oslo hadde mer makt på slutten av middelalderen enn Bergen og Trondheim. Dette var fordi byens administrativt styre hadde greid å samle seg før. Det ble et styringsorgan i Oslo, mens dette kom senere i Bergen og Trondheim

Kongelig og kirkelig makt

Håkon V brukte Oslo som residensby da han var konge. Kirken hadde mye makt i byen, noe som kan gjenspeiles i handelen. Kirken sto administrativt sterkt i middelalderen og de eide store landområder, som igjen gjorde at de var økonomisk velstående. De fikk også inn leie fra bygårder de eide og fra skatter byborgerne måtte betale dem. Skatteinntektene ble delt med kongen. Kirken var sterk med i styret av byen og hadde stor innflytelse. Ved unionsinngåelsen fikk kongen mer makt. Den frie stillingen kirken hadde hatt ble på slutten av 1300-tallet og utover på 1400-tallet innskrenket. Kirken mistet mer av sine valgmuligheter når det angikk å velge nye kannikene og sogneprester. Paven hadde begynt å blande seg inn i disse valgene og hadde noe støtte fra kongen. På midten og slutten av 1400-tallet fikk kirken bestemme ved bispeutnevnelser, men med kandidater som var valgt av paven. Kongen hadde ikke innflytelse på dette og dermed fikk kirken noe av sin egen rådighet tilbake.²⁷⁰ På 1500-tallet hadde kirken mistet noe av støtten fra bønder og stormenn og derfor må deres stilling ses som svakere hvis de skulle ende opp i en konflikt med kongen. Endringer ved bispeutnevningen hadde også påvirkning på kirkens makt. Det var flere utenlandske prester som ble utnevnt til biskop i Oslo og kongen i København hadde innflytelse på valg av biskop. Kongen var fristet å tilegne seg like stor makt som det kirken hadde. Kongen fikk derfor mer makt til å påvirke kirkestyre.²⁷¹ Etter Fredrik 1s død ble det kamp mellom kirkemakt og kongemakten. Den neste til å ta over som konge var Kristian som var lutheraner. I Norge ble det en strid som kunne merkes mellom Norges to store byer Oslo og Trondheim. Trondheim var det religiøse senter i Norge. Fra tidlig middelalder hadde religionen stått sterkt. Oslo var sentrum for den danske militær makten.²⁷² Dermed ble de to byene representanter for stridighetene på hver sin

---

²⁷⁰ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 414-416

²⁷¹ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 417

²⁷² Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 422-423

kant. Som Nedkvitne beskriver «Og borgen var sterkere enn katedralen.»²⁷³ Dermed får Oslo et større fokus på militærmakt istedenfor for religiøs makt. Statsreligionen i Norge og Danmark ble lutheranisme. Det var ikke enkelt å innføre dette uten kamp.

Forsvar

Etter 1300 skjedde det forandringer i forhold til forsvarsanlegg i Oslo. I 1299 begynte man å bygge på Akershus festning. Denne festningen var en mer permanent løsning. Festningen ble bygget i stein noe som gjorde den mer stabil som forsvarsanlegg. Akershus festning hadde annen beliggenhet enn biskopkastellet. Akershus festning ligger ved innløpet til Oslofjorden. Derfor hadde festningen stor kontroll over sjøveien og handelen med byen. Festningen ligger på en høyde ved innløpet til byen og derfor en strategisk beliggenhet for et forsvarsverk. Festningen fikk også andre oppgaver enn å være til forsvarsverk. Festningen hadde også andre oppgaver enn å være et forsvarsverk. Det ble et viktig bygg for sikkring og oppbevaring av kongelige papirer.²⁷⁴ Den samme funksjonen hadde Tower. Disse bygningene var bedre beskyttet enn andre bygg.

Utover 1300-tallet forandrer den politiske makten i Norge seg. Norge kom i union med Sverige og Danmark. På 1500-tallet ble også den katolske troen byttet ut med Lutheranisme. Oslo som hadde vært preget av å ha en sterke kirkemakt, ble etter hvert en festningsby. Sammen med Båhuslen festning var de sterkeste forsvars anleggene i Norge.²⁷⁵ Oslo ble etter hvert mer opptatt av handel, som de tjente av. Oslo ble etter hvert mer lik en europeisk handelsby og organiserte handelen mer som disse byene.²⁷⁶

Handel

Som i middelalderen handlet Oslos befolkning med bøndene i område helt opp til 1800-tallet. Ifølge Nedkvitne kunne man se bønder som kom inn til byen med landbruksvarer. Bøndene solgte sine avlinger og kunne i retur få handelsvarer som var nødvendig for dem. Rundt Oslo lå det flere gårder og områder med åker. Disse åkrene ble etter hvert delt opp i små jordstykker, slik at flere kunne dyrke korn og grønnsaker på slike områder. Disse jordstykkene var antageligvis forbeholdt bymenneskene. De kunne leie et jordstykke og slik at kunne de dyrket sine egne landbruksvarer som de kunne ta med til byen og bytte med andre

---

²⁷³ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 423

²⁷⁴ Schia, Erik, 1991, s.15

²⁷⁵ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 152

²⁷⁶ Nedkvitne og Norseng, 1991, s.428

handelsvarer.²⁷⁷ Fisk var en viktig del av handelsvirksomheten. Spesielt etter at svartedauden gjorde at mange av gårdsbrukene ble lagt øde. Fiske ble mer tilgjengelig for byfolket. Det er flere kilder på at man i middelalderen fikk stor fangst utenfor Oslo. De som fisket måtte betale fisk i skatt til kongen og dette er skrevet ned i protokoller. Ifølge byloven kunne fersk fisk bare selges i båtene eller ved havnen. Den kunne ikke selges fra bodene.²⁷⁸ For byens økonomi betydde gårdsbruk eller fiske lite. Geistlige og verdslige eide store jordeiendommer på Ringerike, Oppland og Hedmark. Landbruksproduksjonen der betydde mye for økonomien til kirken.

Konghelle

Administrativt

Byen brant i tidlig på 1600-tallet. Den ble ikke bygget opp igjen. For Norge hadde den en kort tid vært Norges viktigste festningsby. Den lå på grensen til Sverige og ikke langt fra Danmark. Dette området var sentral i av konflikten Norge hadde med Danmark på 1200-tallet og utover på 1300-tallet. Dette gjorde at man trengte en bedre beskyttelse mot danskene.

Håkon V fikk bygget Båhuslen festning.²⁷⁹

Kongelig og kirkelig makt

Konghelle brenner og blir flyttet. Derfor er det ingen by som heter Konghelle lengre. Det som kan minne om byen er Ragnhildsholmen. Det finnes ruiner av borgen, men Ragnhildsholmen lå litt utenfor byen. Det er jorder der byen engang lå. Arkeologiske utgravningene har blitt vanskeligere. Jordene blir pløyd og vendt som en del av driften av jordbruk. Maskiner brukt i landbruket ødelegger kulturlagene. Selv om byen hadde flere kirkelige institusjoner, var det en kongens by. Kongene så på byen som en viktig strategisk plassert by. Byen og borgen var sentrale i flere konflikter mellom Norge, Sverige og Danmark. Dette var et sted alle parter ville ha kontroll over. Dersom man hadde kontroll der, hadde man kontroll ved grensene til alle de tre landene. Det var viktig for kongen å befeste denne byen. Det gjorde Sigurd Jorsalfare og Håkon V. Håkon V fikk bygget to borger i området. Ragnhildsholmen og Båhuslen festning. Ragnhildsholmen lå like utenfor Konghelle, mens Båhuslen festning lå lenger borte fra Konghelle. Ved å befeste Båhuslen blir Konghelle mindre aktiv som by. På 1600-tallet blir den brent av svenskene. Byen ble flyttet og fikk navnet Kungälv. På midten av 1600-tallet blir den gitt til svenskene.

---

²⁷⁷ Nedkvitne og Norseng, 1991 s. 153

²⁷⁸ Nedkvitne og Norseng, 1991, s. 156

²⁷⁹ Ersland og Holm, 2000, s. 94

Forsvar

Ragnhildsholmen rett utenfor Konghelle ble en del av konflikten mellom Norge og Danmark på 1200-tallet. Først måtte Norge avstå borgen til danskene, før nordmennene gjenerobret borgen i 1310. Borgen på Ragnhildsholm ble en del av konflikten mellom Norge og Sverige. Hertug Erik i Sverige ville ha kontroll over den delen av Norge hvor borgen lå. For Håkon V var dette en viktig del av grensefestningene til Norge. Å miste denne borgen var et tap for kongen.²⁸⁰

Handel

I Heimskringla ble det beskrevet at byen ble angrepet. På slutten av beskrivelsen av hendelsen ble det sagt at byen ble til et sted man dro til, men at man ikke ville bosette seg. Det var vanskelig å finne arkeologiske funn fra middelalderen i Konghelle. Det blir nevnt veldig lite om funn som kan spores til handel etter 1300 i *Kungahälla Problem och forskning kring stadens äldsta historia*. Båhus ble opprettet utover på 1300-tallet og de kan ha overtatt mer av handelsvirksomheten i området. Eller kan handelen i Konghelle ha fortsatt akkurat som før 1300-tallet. Det bodde ikke mange mennesker i Konghelle. Man regner med at det kan ha bodd rundt 500 mennesker i byen. Handelsvirksomheten var ikke lengre så viktig. Konghelle kan hatt ha markeder og handelsvirksomhet med de som bodde der, men at mer større virksomheter ble flyttet til Båhus.²⁸¹

København

Administrativt

På slutten av 1200-tallet oppsto det uenigheter mellom borgerne i København og biskopen. Bispen hadde erklært seg som overhode av byen og for å bli en borger av København måtte de avlegge troskapseden. I denne eden lovet borgerne troskap til bispen og de måtte ikke love troskap til andre enn han. Uenigheter mellom borgerne og bispen som resulterte i år med uroligheter i byen. Borgerne prøvde å gå til angrep på borgen til bispen. De samlet seg og var klare for angrep, men de gjennomførte det ikke. De samlet seg istedenfor til ting dagen etter, selv om dette ikke var en vanlig dag å ha tinget på. Der ble det fastsatt at man ikke skulle gjøre skade på bispen.²⁸² Det ble fred mellom borgerne og bispen, men det var borgerne som måtte føye seg. De geistlige konfiskerte en rekke ting som tilhørte borgernes gilder og

---

²⁸⁰ Ersland og Holm, 2000, s. 103-104

²⁸¹ Rytter, Jens. 1989, Håndverk i middelalderens Konghelle, s. 107

²⁸² Kjersgaard, 1980, s.81

eiendom. Etter dette ble det mer fredelig i byen. Det betydde ikke at borgerne var blitt fornøyd med bispem. ²⁸³

Kongelig og kirkelig makt

På begynnelsen av 1300-tallet tilhørte København fremdeles biskopen i Roskilde. Helt siden Absalon fikk byen og borgen for første gang har stedet vært regjert av flere biskoper. Sent på 1320-tallet kom København i hendene på holsteinere. Roskildebiskopen hadde i 1328 gitt byen, borgen og noen av områdene rundt til sin bror. Intensjonen var å få dette tilbake til bispesete etter hvert, men holsteinerne ville det annerledes. ²⁸⁴

På 1400-tallet var det tid for kongenes overtagelse av byen. Erik av Pommern (1389-1442) var den første av kongene som tok over byen og borgen, som nå hadde blitt slott. ²⁸⁵ På det tidspunktet hadde København blitt en stor og innflytelsesrik by. Kjersgaard beskriver byen som den største og rikeste byen i Danmark. I Norden var det bare Bergen som overgikk byen. ²⁸⁶

Forsvar

Byens tårn, kringlen, var sentralt i urolighetene i byen på 1300-tallet. Det handlet om hvem som skal eie Skåne. Hanseater og holsteinere står på hver sin side i konflikten. Hanseatene støtter Valdemar Atterdag (1340-1375) som konge i Danmark. Absalons borg ble revet av hanseatene da de angrep byen. Den nye konge Kristoffer av Bayern (1442-1448) byggde et nytt slott i København. Det ble bygget en ringmur rundt, det var et tårn som het, Blåtårn. ²⁸⁷

Handel

Skånes handelsvirksomhet tok seg opp på 1300-tallet. Danskene fikk frihet til å handle i Skåne uten å måtte betale toll eller skatter. I København var det annerledes, her ble det strengere reglene for utenlandske kjøpmenn. Tyske kjøpmenn kom til København og tok over mer av handelsvirksomheten. Erik av Pommerns kritiserte han de tyske kjøpmannens stilling i byen. Han kritiserte at de ikke ville betale avgiftene som byen krevde. Dersom de måtte møte i domstolen, ville de dømmes ut i fra den tyske lovbestemmelsene og ikke den danske. Han var også kritisk til konkurransen mellom tyske kjøpmenn og danske kjøpmenn. Utenlandske

---

²⁸³ Kjersgaard, 1980, s. 82

²⁸⁴ Kjersgaard, 1980, s. 91-92

²⁸⁵ Kjersgaard, 1980, s. 118

²⁸⁶ Kjersgaard, 1980, s. 119

²⁸⁷ Kjersgaard, 1980, s. 131-132

overtok handelen. Derfor ble det restriksjoner på hva utenlandske kjøpmenn hadde rett til å handle i København. Dette gikk ut på hvilke varer, hvor mye og hva man selv kunne selge av varer.²⁸⁸

Stockholm

Administrativt

Stockholm vokste fort og ble en sterk bydannelse. Den fikk kongelig støtte tidlig på 1300-tallet begynte kunne det se ut som Stockholm skulle bli Sveriges nye hovedstad. Byen brant i 1296 og måtte bygges opp igjen. Dette var begynnelsen på noen urolige år for byen.

Den nye byloven til Stockholm ga en grundig innføring i hvordan de viktigste embetene i byen skulle fordeles. Stockholm hadde nære forbindelser med tyske byer, som Lübeck. Tyske borgere var vanlig å se i byen helt fra byens begynnelse. Den nye byloven delte den administrative ledelsen byen i to. Det skulle være en svensk borgemester og en tysk borgemester. Rådsmennene var også en gruppe på fem svensker og fem tyskere. Byskriveren skulle alltid være svensk og han skulle bruke svensk som skriftspråk. Dette i motsetning til Lübeck som brukte latin som skriftspråk til langt inn på 1400-tallet.²⁸⁹

Kongelig og kirkelig makt

Byen ble anlagt av en konge og ble etter hvert kongemaktens hovedstad. Sverige valgte Norges konge som deres konge og inngikk en union med Norge. Den ble Danmark med i etter hvert. Sverige brøt formelt ut av unionen i 1523. Da hadde det noen år før vært blodbadet i Stockholm. Kristian 2. hadde blitt valgt til konge i Sverige. Han var allerede konge i Danmark og Norge. Noen dager etter kroningen gikk Kristian og hans menn til angrep på de av Stockholmsborgere som hadde holdt med kongens motstander, Sten Sture. De som ble dømt og henrettet i dette angrepet var tilhengere av Stures parti. Det hele resulterte at Sverige ble sterkt imot kongen og meldte seg formelt ut av unionen noen år senere. Den nye kongen i Sverige ble Gustav Vasa (1523-60).²⁹⁰

Forsvar

---

²⁸⁸ Kjersgaard, 1980, s.120-121

²⁸⁹ Ahnlund, 1952, s. 179-180

²⁹⁰ Ahnlund, 1952, s. 511-513

På 1400-tallet ble Stockholms slott regnet som hovedpunktet i landet. Slotte var hovedsete for skatteinnkreving.²⁹¹ I 1419 brant Stockholm og slottet ble også berørt. Slottet Tre Kronor tok over etter de andre to borgene i Stockholm. Slottet har blitt bygget ut oppgjennom årene. Det er også blitt bygget opp etter bybranner. Tre Kronor var en kongeborg. Den hadde fortsatt forsvarsfunksjon, men er blitt som bolig til kongemakten.²⁹²

Handel

I den nye byloven var det egen del om handel og håndverk. Først og fremst var byen en kjøpstads by. Håndverkerne var under strengt tilsyn av fogden i den nye byloven. Loven bestemte at fogden og magistraten en gang i måneden vurdere håndverkernes varer og satte en pris på dem etter markedes pris.²⁹³

Oppsummering

De tre nordiske rikene, Norge, Sverige og Danmark deler fra 1388 samme konge. Her sammenfaller deler av deres historie. Etter at Sverige bryter ut av unionen er Norge i union med Danmark, som skal vare i 400 år.

Nedkvitne beskriver de viktigste elementene i Norge i Senmiddelalderen. «*Senmiddelalderens Oslo var preget av festningen, Bergen av Bryggen og Trondheim av domkirken: det gjaldt på det politiske så vel som på det religiøse området*».²⁹⁴ Dette viser de tre største byene i Norge med sine kjennetegn. Trondheim hadde lenge vært hovedstedet for religiøs sentrum. Bergen i Trondheim hadde ikke holdt og byen hadde ikke en festning i nærme byen. Den hadde fått en ny festning på Steinviksholmen som lå litt nord for byen. Bergen hadde Bryggen og handelsvirksomheten. I Bergen hadde man borgen som lå ved innløpet til Bryggen og passet på. Her var også kirkens makt synlig i byen. De hadde flere kirker som lå rundt Vågen og andre kirkelige institusjoner som var i byen. Oslo ble etter hvert en festningsby. Det er på grunn av Akershus festning. Før dette hadde ikke Oslo noe festningsanlegg av betydning. Kirken sto sterkt her som i de andre byene. Spesielt med tanke på landområdene rundt Oslo som ble kontrollert av kirken. Kirken mistet mer makt utover i senmiddelalderen. Dette førte til at kongen fikk mer makt og etter unionsinngåelsen ble makten styrt fra København.

---

²⁹¹ Ahnlund, 1952, s. 234-235

²⁹² Ödman, 1987, s. 175

²⁹³ Ahnlund, 1952, s. 180

²⁹⁴ Nedkvinte og Norseng, s. 424

London havnet i en hundreårskrig. Dette gjorde at lander og byen gikk inn i et århundre med konflikter. Dette påvirket bylivet. Forsvaret langs elven og byen ble skjerpet.

Handelsvirksomheten ble påvirket siden det ble vanskeligere å få solgt varer. Hungersnøden kom til byen og befolkningen ble svekket. På 1300-tallet herjet svartedauden i Europa og dette påvirket de fleste byene. Flere mistet mange i befolkningen og det førte til forandringer i alle aspekter i bylivet.

Konghelle forsvant som by. Ragnhildsholmen hadde en bruksperiode på rundt 50 år. Håkon Håkonsson bygget en ny festning i Båhuslen. Denne festningen tok over for Ragnhildsholmen. Dette førte også til at Konghelle som by ble flyttet. Etter brannen flyttet byen bortenfor den gamle plasseringen. Konghelle er den eneste av byene i utvalget som ikke lengre eksisterer. Plasseringen til Konghelle i middelalderen var strategisk. Fordi den grenset til naborikene til Norge. De tre rikene kom inn i en union og dermed trengte man ikke den samme kontrollen over hverandre.

Konghelle er den eneste byen ikke finnes lengre. De andre har utviklet seg videre og blitt til viktige byer. Oslo, København, Stockholm og London har alle blitt hovedsteder i sine respektive land. Trondheim er den eneste byen som ikke er hovedstad, men den er fremdeles en av de største byene i Norge.

6.0 Konklusjon

Problemstillingen i oppgaven er: Hva er sammenhengen mellom den tidligste byutviklingen og borg i eller ved byene? I hvor stor grad kan borger karakteriseres som et primært eller sekundært element i bydanningen?

Sagalitteratur, arkeologiske kilder og diplomatarium dokumenter er vurdert for å vurdere problemstillingen. Et utvalg av bydefinisjoner ble presentert i innledningskapitlet. Det er Knut Helles definisjon som blir brukt i oppgaven, og han legger vekt på forandringene byene gjennomgikk topografisk og administrativt. Byen skulle være tettbebygde. Den skulle skille seg ut ved å ha ett egen rettslig og administrativt styre. Det skulle bli utøvd andre yrker, som håndverk og handel. Det skulle være mulighet for bøndene å komme til byen for å selge varer. Dette var med på å skille en by og bygd. Byene i oppgaven ligger innenfor denne definisjonen.

For å kunne svare på problemstillingen om hva som er sammenhengen mellom byen og borgen, er det viktig å vite når byene ble grunnlagt, av hvem og hvorfor. Sagalitteraturen kunne gi svar på grunnleggeren av byene i de norske byene. Stockholm, København, og London var det færre opplysninger om i sagaene. Det er fordi sagaene er en beretelse om Norges konger. Sagaene beretter lite om utformingen av byene, utenom å nevne noen kirker og andre bygg. Det er ikke alltid disse byggene blir satt i kontekst med resten av byutseende. London er den eldste byen og ble grunnlagt i romertiden. Byen har utviklet seg mer over lengre perioder enn de andre. Grunnen for anleggelsen av byene var forskjellige, men felles er at grunnleggeren så potensialet for stedene og ga dem mulighet til å utvikles.

Det er også viktig å få en oversikt over hvordan byen var utformet. Beliggenheten til byen og hvordan den var utformet kan være med på å si noe om sammenhengen mellom byen og borgen i middelalderen. Det er mange forutsetninger som må være tilstede for en bydannelse. Befolkningsmessige, geografiske, strategiske og politiske forutsetninger må alltid være tilstede, og byene har tilfelles at de lå strategisk plassert. Utformingen var forskjellig i hver by. Det var ulike forutsetninger å ta hensyn til. Stockholm eldste bebyggelse lå på en liten øy eller holme i innløpet til Mälaren-området, i dag kjent som Gamla Stan, mens Nidaros første bebyggelse var like ved en bukt i utløpet av en elv. Det som er felles for byene er tilknytningen til kommunikasjonsårer ved store elver eller direkte ved sjø. En av de viktigste fremkomstmiddelene i middelalderen var skip. Dette tillot byene å få innflytelse fra andre land. I Norge var det kongene som sto for borgbyggingen. Unntaket er erkebiskop Øystein

som bygget et forsvarsanlegg i Nidaros. Den første borgen i København er det ukjent hvem som bygget, men den andre var biskop Absalon. Det er ikke utenkelig det var en konge som bygget det første forsvarsanlegget i Havn. Kong Valdemar og hans etterfølgere bygget forsvarsanlegg på overfartssteder rundt i Danmark. Dermed er det ikke umulig at Havn ble befestet på grunn av beliggenheten som et overfartssted. Den som tjener mest på å få stedet befestet var kongemakten.

Administrativt styre hadde alle byene. Etter hvert får flere av dem større betydning også på rikspan. Nidaros var trolig ved slutten av 1000-tallet den ledende byen i et voksende norsk kongerike. Både de konge- og verdslige makten valgte å bruke byen aktivt. London ble aktivt brukt av kongemakten. Tower of London hadde flere funksjoner tidlig i middelalderen, som blant annet fengsel og oppbevaring for kongens dokumenter. Borgen ble regnet som det sikreste bygget i middelalderen. Det var ikke uvanlig at borgen kunne ha flere funksjoner. For kongen måtte det være gunstig å kunne ha et slik bygg som var så godt beskyttet, til å ha sine verdisaker i. Akershus festning fikk den samme funksjonen da den sto ferdig. Kongen oppbevarte viktige dokumenter i borgen. Dermed ble borgen viktig for det administrative styre i byen.

Erkebiskopsete for det norske riket lå i Nidaros. I Norge skjedde borgbyggingen i tidlig middelalder og omkring 1300 stoppet den opp. Kongemakten og kirkemakten var to sterke institusjoner i Norge i middelalderen. For kongen var det viktig å ha kirken på sin side og motsatt. I Nidaros var det ikke en borg før biskop Øystein anla en borg i byen. Denne borgen ble erstattet av Sverresborg, som var en kongeborg. Dette viser makten biskopen hadde i bybilde. Kirken var viktig i utformingen av byene, selv om de ikke grunnla noen av byene. I Oslo eide kirken store områder i omlandet, noe som gjorde kirken fikk en god økonomi. I Norge var byen kongen oppholdt seg i residensbyen i Norge. Kongens valgt ble viktig for byen. Den hadde da mulighet til å utvikle seg og bli en viktig by for landet. Nidaros mistet dette i løpet av middelalderen, først til Bergen og etter hvert Oslo. De beholdt erkebispesete, noe som fortsatt gjorde byen viktig for kongen og folket.

Beliggenheten til flere av borgene var ment for å beskytte byen. De fleste av borgene lå ved sjøen. Dette ga borgene kontroll over handelstrafikken og byen. Tower var synlig i bybildet i London og det er den i dag også. Vilhelm Erobreren bygget et monument av en borg som ble stående. For innbyggerne i London i middelalderen var bygget en påminnelse om makten kongen hadde. Ikke bare hadde han erobret byen, men han hadde sikret den med en stor borg.

For kongen skulle borgen både beskytte byen og gi innbyggerne en advarsel. Dette var ikke tilfelle for de norske borgene. I Nidaros ble treborgen og steinborgen revet. Oslo måtte de bygge et bedre forsvarsanlegg og det nye har blitt stående til i dag. Borgen i Stockholm vært viktig for byen. Etterhvert ble den del av det kongelige slott Tre Kronor. Absalons borg er i dag under parlamentsbygget i København. Det ble gjort om til kongelig slott før det ble parlamentet, i dag heter det Christiansborg.

Handelen var viktig i alle byene Og det er flere likhetstrekk i handelsvirksomheten mellom byene. Flere av byene lå strategisk plassert ved sjøen, noe som gjorde handelen viktig til et element i byutviklingen. Byene var også viktig økonomisk for omlandet, da befolkningen omkring kunne komme inn til byen for å handle med egne varer. Kontroll og forsvar av handelen i byene var derfor en vesentlig funksjon for borgene. Borgen er i de fleste av byene plassert ved sjøen. Unntaket er i Oslo. Kongsgården som også fungerte som et forsvarsanlegg lå i byen, fra slutten av 1200-tallet begynte byggingen av Akershus festning og den var plassert på Akersneset, et område godt utenfor middelalderbyen Oslo. Trondheims første forsvarsanlegg lå nærmere sjøen enn det Sverresborg gjorde. Sverresborg ble plassert på en høyde bak byen og hadde mer kontroll på angrep fra innlandet enn fra sjøen. Tower of London lå langs Themsen og eleven var den viktigste handelsruten til byen, og handelen foregikk langs havnen. Borgen beskyttet både havnen og byen. Københavns plassering var like ved overfarten til Øresund. Borgen kan vært beskyttende ovenfor over Øresund og landsbyen Havn, som var en lokal handelsplass for lokale bønder i omlandet. I innløpet til Mälaren lå det et kastell til å kontrollere skipstrafikken. Etter hvert som byen ble grunnlagt, ble også borgen forandret. Den ble utbygd og tilpasset bruksområdet. Konghelle lå også nærme sjøen, men der lå kastellet antageligvis i bybebyggelsen. Byen har ikke vært stor og har ligget like ved havnen. Det har vært en handelsvirksomhet i Konghelle, men man har ikke så mange arkeologiske funn etter en storhandel. Kastellet til Sigurd Jorsalfare ble erstattet med Ragnhildsholmen. Borgen hadde ikke lang levetid og det ble bygget en ny borg, Båhus eller Bagahus et stykke nord for byen, lenger oppe langs Göta Älv.

I de foregående kapitlene har dreiet seg by og borg fra år 1000-1300. Det femte kapitlet handlet om hva skjedde videre med byen og borgen etter 1300. Konsekvensene var hardest for Konghelle. Byen brant ned og ble flyttet tidlig på 1600-tallet. Konghelles plassering var strategisk i middelalderen, men etter middelalderen var ikke plasseringen av noen betydning lengre. Oslo, Stockholm, København og London er i dag hovedsteder. Borgene er fortsatt

synlige i bybilde, enten det er fra middelalderen eller om de har blitt inkorporert i andre bygg. Trondheim er fortsatt en storby i Norge. Konghelle forsvant.

Borgen var et sekundært element i bydanningen. I oppgaven har det blitt vist eksempler på byer som allerede hadde en borg før byen eksisterte. Borgen var et viktig element i byutviklingen, men den var ikke eneste grunnen for at en by skulle være levedyktig. I Nidaros og Oslo var byen under utvikling da borgen ble grunnlagt. Festningsverkene i Nidaros ble revet og så bygget opp igjen. I Oslo ble festningen, som fortsatt består, bygget på slutten av 1200-tallet. I Konghelle slutten byen å eksistere selv om festningsverket var tilstede. I London var borgen et viktig forsvarsverk, men den hadde også andre funksjoner som gjorde borgen til en viktig del i byens utvikling. Borgene som nevnes i oppgaven, hadde flere funksjoner enn å beskytte byen og befolkningen. Borgen var ikke en forutsetning for at byen kom opp, men den hadde en påvirkning både for oppkomsten og videre utvikling. Derfor blir borgen et sekundært element i bydanningen.

Kilder og litteratur

Ahnlund, Nils, 1953, *Stockholms historia före Gustav Vasa*, Stockholm.

Andersson, Hans et.al., 1989, *Kungahälla. Problem och Forsking kring stadens äldsta historia*, Uddevalla

Andersson, Hans og Carlsson, Kristina, 1989, *Kungahällaprosjektet- en bakgrundsteckning*, I Andersson, Hans et.al,1989, *Kungahälla. Problem och Forsking kring stadens äldsta histoira*. Uddevalla.

Beresford, Maurice, 1967, *New Town of the Middel Ages, Town Plantation in England, Wales and Gasconey*. London.

Bergens Fundas. Utgitt av Bergens historiske Forening ved Mikjel Sørliie, 1957, Bergen.

Blom, Grethe Authén, 1997, *Trondheim bys historie, Hellig Olavs by*. Trondheim.

Brooke, Christopher N.L, (1975), *London 800-1216. The shaping of a city*. London.

Christophersen, Axel, 1989, *Konghelle i middelalderen – momenter til diskusjon*. I Andersson, Hans et.al,1989, *Kungahälla. Problem och Forsking kring stadens äldsta histoira*. Uddevalla.

Københavns Diploatarium, < http://eremit.dk/ebog/kd/1/kd1_for.html > [Lest: 12.05.2017]

Diplomatarium Suecanum,

<<https://sok.riksarkivet.se/sdhk?EndastDigitaliserat=false&SDHK=390&DatumFran=&DatumTill=&Innehall=&Utfardandeort=&Tryckt=&TrycktUtgava=true&TrycktUtgava=false&TrycktRegest=true&TrycktRegest=false&Texten=&Brevtext=true&Brevtext=false&Extratext=true&Extratext=false&Sigill=true&Sigill=false&Kallor=&Spraket=&Utfardare=&Original=true&Original=false&MedeltidaAvskrifter=true&MedeltidaAvskrifter=false&MedeltidaRegest=true&MedeltidaRegest=false&EftermedeltidaAvskrifter=true&EftermedeltidaAvskrifter=false&EftermedeltidaRegest=true&EftermedeltidaRegest=false&KommentarOchLitteratur=&AvanceradSok=False>> [Lest: 12.05.2017]

Ersland, Geir Atle og Holm, Terje H, 2000, *Norsk forsvarshistorie. Bind 1, Krigsmakt og kongemakt 900-1814*. Bergen.

Fabricius, Hanne, 1999, *Københavns Topografiske Udvikling indtil 1300*. København.

Fagskinna. Oversatt av Johan Schreiner, 1926, Oslo.

Helle, Knut, 1982, *Bergen bys historie-bind 1, Kongssete og kjøpstad – fra opphavet til 1536*, Bergen.

Kjersgaard, Erik, 1980, *Byen og borgen Havn. Københavns historie bind 1 indtil år 1600*. København.

Magnus Lagabøters Bylov. Oversatt av Robberstad, Knut. 1923, Kristiania.

Melve, Leidulf, 2009, *Komparativ historie; ei utfordring for historiefaget*, i Historisk Tidsskrift, Vol 88 (01). Oslo.

Morkinskinna. Omsett av Kåre Flokenes, 2001, Stavanger.

Morkinskinna. Finnur Jónsson, 1932, København.

Nedkvitne, Arnved og Norseng, Per, (1991), *Oslo bys historie-bind 1, Byen under Eikaberg frå byens oppkomst til 1536*. Oslo.

Nilsen, Helge, 1976, *Norrøne historieskriveres syn på de eldste norske byenes oppkomst og tidlige utvikling*, Bergen.

Norges Kongesagaer. Utgitt av Anne Holtmark og Didrik Arup Seip, 1964. Stavanger.

Norges Kongesagaer 3, Dag Gundersen og Finn Hødnebo, 1979. Oslo.

Milne, Gustav, 2003, *The Port of Medieval London*. Storbritannia.

Ödman, Anders, 1987, *Stockholms tre borgar. Från vikingatida spärrfäste till medeltida kastellborg*. Lund.

Rytter, Jens, 1989, Den profane bebyggelsen i middelalderens Konghelle. I Andersson, Hans et.al, 1989, Kungahälla. Problem och Forsking kring stadens äldsta histoira. Uddevalla.

Rytter, Jens, 1989, Håndverk i middelalderens Konghelle. I Andersson, Hans et.al, 1989, Kungahälla. Problem och Forsking kring stadens äldsta histoira. Uddevalla.

Saksnes Danesaga, Oltid og ældste middelalder, oversatt av Jørgen Olrik, 1925. København

Sakses Danesaga, Svensønnernes, Borgerkrigenes, Absalons og Valdemars tid (1076-1185),
oversatt av Jørgen Olrik, 1925. København.

Schia, Erik, (1991), *Oslo innerst i Viken* Liv og virke i middelalderbyen, Oslo.

Stibeus, Magnus, (1989), Sigurd Jorsalafars kastell och Ragnhildsholmen, I Andersson, Hans
et.al,1989, *Kungahälla* Problem och Forsking kring stadens äldsta histoira, Uddevalla

Stow, John, *A survey of London, Written in the year 1598*, utgitt av The History Press (2009),
Gloucestershire, Great Britain.

Soga om Håkon Håkonsson. Utgitt av Knut Helle, 1963. Oslo.

Svahnström, Gunnar, 1984, *Visby, Under tusen år*. Stockholm.